

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Bakalářská práce

Matyáš Kapic

Vývoj středověkého osídlení v zázemí hradiště Praha-Vinoř

Development of medieval settlement in the hinterland of stronghold in
Praha-Vinoř

Praha 2020

Vedoucí práce: PhDr. Ivo Štefan, Ph.D.
Konzultant: PhDr. Martin Kuna CSc., DSc.

Poděkování:

Předně bych chtěl poděkovat Ivo Štefanovi za cenné rady a konzultace, ať už v rámci této práce nebo mimo ni. Janu Hasilovi za velikou pomoc zejména při zpracovávání pramenné základny a Martinu Kunovi za uvedení do problematiky povrchových sběrů a podnětné diskuze. Mé upřímné díky patří též Miroslavu Dobešovi, Andree Němcové a Zdeňku Neustupnému bez jejichž přispění by tato práce pravděpodobně nemohla vzniknout.

A nakonec Anežce Míčkové za veškerou podporu a trpělivost.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 17. srpna 2020

Matyáš Kapic

Klíčová slova (česky)

archeologie, Praha-Vinoř středověk, zázemí, osídlení, povrchové sběry

Klíčová slova (anglicky):

archeology, Prague-Vinoř, middle ages, hinterland, settlement, surface survey

Abstrakt (česky)

Hlavním cílem předložené práce je co nejpodrobněji rekonstruovat raně středověké osídlení v okolí hradiště Praha-Vinoř a popsat jeho vztah k této centrální lokalitě. Mimoto jsou zde diskutovány i otázky obecného charakteru tehdejší krajiny, jako je prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů nebo stabilizace sídelní sítě. Základem práce byla velmi pestrá pramenná základna tvořená dvěma fázemi velkoplošných povrchových sběrů a drobnými záchrannými výzkumy. Získaná data se velmi lišila svým charakterem, rozložením v prostoru a výpovědní hodnotou, což vedlo k nutnosti vytvořit model, který by umožnil jejich propojení. Podle tohoto modelu pak byly definovány konkrétní sídelní a pohřební areály, které se staly základem pro zodpovězení výše popsaných otázek.

Abstract (in English):

The main aim of the presented thesis is to reconstruct the early medieval settlement in the vicinity of the Prague-Vinoř stronghold in as much details as possible and to describe its relation to this central locality. In addition, issues of the general character of this historical landscape are discussed, such as the spatial relationship between the settlement and funeral areas or the stabilization of the settlement network. The work was based on very diverse sources consisting of two phases of large-scale surface prospection and small-scale destructive researches. The obtained data differed greatly in their character, spatial distribution, and reliability, which led to the need to create a model that would allow their interconnection. According to it, specific settlements and burial grounds were defined, which became the basis for solving the issues described above.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
1.1	CÍLE A METODY	2
2	HRADIŠTĚ PRAHA-VINOŘ.....	4
2.1	LOKALIZACE.....	4
2.2	SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ.....	5
3	TEORETICKÝ KONCEPT ZÁZEMÍ RANĚ STŘEDOVĚKÝCH CENTER.....	8
3.1	CENTRÁLNÍ FUNKCE HRADIŠTĚ PRAHA-VINOŘ.....	8
3.2	PROBLEMATIKA PROSTOROVÉHO VYMEZENÍ ZÁZEMÍ.....	10
3.3	CHARAKTER ZÁZEMÍ A JEHO VZTAH K CENTRU.....	12
4	SÍDELNÍ STRUKTURA RANÉHO STŘEDOVĚKU	16
4.1	VÝVOJ OSÍDLENÍ V RANÉM STŘEDOVĚKU	16
4.2	VENKOVSKÉ SÍDELNÍ AREÁLY	16
4.3	PROSTOROVÝ VZTAH SÍDELNÍCH A POHŘEBNÍCH AREÁLŮ.....	18
4.4	STABILIZACE SÍDELNÍ SÍTĚ.....	19
5	ZKOUMANÉ ÚZEMÍ.....	21
5.1	VYMEZENÍ.....	21
5.2	PŘÍRODNÍ PODMÍNKY	22
5.2.1	Geologie a geomorfologie	22
5.2.2	Pedologie	25
5.2.3	Hydrologické podmínky	27
5.2.4	Klimatologické podmínky	28
5.2.5	Vegetační podmínky	28
6	PRAMENNÁ ZÁKLADNA.....	30
6.1	DESTRUKTIVNÍ VÝZKUMY	30
6.1.1	Sídelní areály	30
6.1.2	Pohřební areály	31
6.2	PÍSEMNÉ PRAMENY	31
6.3	POVRCHOVÉ SBĚRY	32
6.3.1	Obecná metodika	34

6.4	POVRCHOVÉ SBĚRY V POVODÍ VINOŘSKÉHO A MRATÍNSKÉHO POTOKA	35
6.5	REKONSTRUKCE STARÉ KULTURNÍ KRAJINY ČECH	37
7	PROBLEMATIKA PROPOJENÍ DAT S ROZDÍLNOU VÝPOVĚDNÍ HODNOTOU	39
7.1	PROSTOROVÉ ROZLOŽENÍ PRAMENNÉ ZÁKLADNY	39
7.2	DEFINICE LOKALITY NA ZÁKLADĚ POVRCHOVÝCH SBĚRŮ	40
7.3	ROZDĚLENÍ LOKALIT NA ZÁKLADĚ VÝPOVĚDNÍ HODNOTY	41
7.3.1	Kategorie 1	42
7.3.2	Kategorie 2	42
7.3.3	Kategorie 3	42
8	RANĚ STŘEDOVĚKÁ KERAMIKA	44
8.1	KATEGORIE A: ČASNĚ SLOVANSKÉ OSÍDLENÍ A STAROHRADIŠTNÍ OBDOBÍ	45
8.2	KATEGORIE B: STŘEDOHRADIŠTNÍ OBDOBÍ	45
8.3	KATEGORIE C: STARŠÍ FÁZE MLADOHRADIŠTNÍHO OBDOBÍ	46
8.4	KATEGORIE D: MLADŠÍ FÁZE MLADOHRADIŠTNÍHO OBDOBÍ A PŘECHOD K VRCHOLNÉMU STŘEDOVĚKU	46
8.5	CHRONOLOGICKÁ OSNOVA	47
9	VÝSLEDKY	48
9.1	PROBLEMATIKA DATAČE LOKALIT ZACHYCENÝCH POVRCHOVÝMI SBĚRY	50
9.2	VÝVOJ OSÍDLENÍ	52
9.2.1	Časně slovanské osídlení a starohradištní období (kategorie A)	52
9.2.2	Středohradištní období (Kategorie B)	54
9.2.3	Starší fáze mladohradištního období (Kategorie C)	56
9.2.4	Mladší fáze mladohradištního období (Kategorie D)	58
10	DISKUSE	60
10.1	VÝVOJ OSÍDLENÍ NA ZKOUMANÉM ÚZEMÍ	60
10.2	PROSTOROVÝ VZTAH SÍDELNÍCH A POHŘEBNÍCH AREÁLŮ	61
10.3	STABILIZACE SÍDELNÍ SÍTĚ	62
10.4	POČET OBYVATEL HRADIŠTĚ PRAHA-VINOŘ	65
10.5	VYMEZENÍ PROSTORU ZEMĚDĚLSKÉHO AREÁLŮ NUTNÉHO PRO SUBSISTENCI HRADIŠTĚ PRAHA-VINOŘ	66

10.6	SUBSISTENCE HRADIŠTĚ PRAHA-VINOŘ A VZTAH K LOKALITÁM V JEHO OKOLÍ	69
11	ZÁVĚR.....	70
12	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	72
12.1	LITERATURA.....	72
12.2	INTERNETOVÉ ZDROJE:	75
12.3	PRAMENY	76
13	SEZNAM OBRÁZKŮ:	77
14	SEZNAM PŘÍLOH	78

1 Úvod

Tématu centrality a s ním spojeného zázemí se evropští a američtí badatelé aktivně věnují od šedesátých let minulého století (*Klápště 2012*, 313). Základní rámec tohoto zkoumání tvoří teorie centrality publikovaná Walterem Christellerem již v roce 1933, která vychází z předpokladu, že všechna místa v krajině mají vzájemnou prostorovou a funkční souvislost a na jejím základě jsou hierarchicky členěna. Postavení daného místa v rámci této hierarchie je pak určeno na základě funkční převahy nad jeho okolím (*Gringmuth-Dallmer 1999*, 9). Toto pojetí bylo na přelomu tisíciletí obohaceno teorií systémů a center vytvořenou Eike Gringmuth-Dallmerem (*Gringmuth-Dallmer 1999*) v rámci níž jsou definovány jednotlivé centrální funkce, které jsou zachytitelné na základě archeologických a písemných pramenů. Právě přítomnost nebo absence každé z těchto funkcí potom určuje důležitost daného místa ve vztahu ke zbytku krajiny (*Gringmuth-Dallmer 1999*, 10). Rozsah zázemí jednotlivých center je pak rekonstruován na základě předpokládaného dosahu jeho dílčích centrálních funkcí, který je ovšem velmi těžké přesně vymezit (*Gringmuth-Dallmer 1999*, 15-16).

Klíčovou otázkou pro rekonstrukci charakteru zázemí jako takového je vztah centra a lokalit v jeho okolí. V tradičním pojetí této problematiky je komunita sídlící na centrálních lokalitách vyvázána ze zemědělské produkce a je zásobována nadproduktem generovaným v rámci sítě sídel v jeho blízkosti. Ta se zas stávají místem odbytu artefaktů z dílen specializovaných řemeslníků sídlících v prostoru centra (*Dresler 2016*, 2014). Tento model se ovšem ve světle výzkumů několika posledních desetiletí zdá jako minimálně velmi zjednodušený, ne-li zcela chybný, protože jeho základní princip, tedy vyvázáání obyvatel center ze zemědělské produkce, působí velmi nepravděpodobně (*Dresler 2016*, 232-233).

Po zpochybnění tohoto principu vyvstává otázka, zda bylo pro uživení komunit sídlících na centrálních lokalitách nutné, aby jim byl odevzdáván zemědělský nadprodukt generovaný v jejich okolí. Tato problematika je většinou řešena určením rozlohy zemědělského areálu nutného k uživení obyvatel daného centra a následnou úvahou, jestli mohl být obhospodařován pouze jimi samými, nebo bylo nutné pro potřeby centra do zemědělské produkce zapojit i obyvatele sídel v jeho okolí (například *Mařík 2008*; *Dresler 2016*).

1.1 Cíle a metody

Hlavním cílem této práce je vytvořit co nejpřesnější rekonstrukci vývoje raně středověkého osídlení v zázemí hradiště Praha-Vinoř a pokusit se popsat jeho vztah k této centrální lokalitě. Zároveň ale byly řešeny i obecné otázky charakteru tehdejší krajiny, jako je stabilizace sídelní sítě zkoumané oblasti nebo prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů.

Zájmové území bylo definováno jako vzdálenost do 5 km od středu vinořského hradiště, což je vymezení, který je pro zkoumání dané problematiky již tradičně využíváno (například *Galuška 2005*, *Boháčová 2008*, *Meduna 2008*, *Dresler 2016*). Je ale nutné zdůraznit, že tato oblast není samotným zázemím centra, ale pouze prostorem, v jehož rámci bude zkoumáno.

Pramennou základnu této práce tvoří záchranné výzkumy identifikované na základě Archeologické databáze Čech a Archeologické mapy České republiky spolu s dvěma fázemi velkoplošných povrchových sběrů vedených Martinem Kunou. První z nich byla provedena za užití poměrně volné metodiky, která má svým charakterem velmi blízko spíše ke staršímu syntetickému přístupu než novějšímu analytickému, a proto lze předpokládat, že její výsledky mají velmi omezenou výpovědní hodnotu. Druhou fází byl projekt Ancient landscape reconstruction in Bohemia, který měl již pevně danou metodiku založenou na analytických metodách, což značně zvýšilo spolehlivost získaných dat.

Obě fáze povrchové prospekce se primárně zaměřovaly na období pravěku a raně středověké artefakty nebyly podrobněji zpracovány, nebo byly značně podhodnoceny. Toto zjištění vedlo k nutnosti všechen materiál znovu prozkoumat a artefakty ze zkoumaného období podrobně datovat. K tomu posloužila zejména typologie tvarů okrajů keramických nádob vypracovaná na základě výzkumů na hradišti v Praze-Královicích (*Štefan – Hasil 2020 v tisku*). Získaná data pak umožnila definovat čtyři chronologické kategorie, které se staly základní osnovou pro časové zařazení dílčích lokalit.

Pro zkoumanou oblast byla tedy k dispozici velmi pestrá pramenná základna¹, jejíž jednotlivé složky se výrazně lišily svým charakterem, prostorovým rozložením a výpovědní hodnotou. To vedlo k nutnosti vypracovat obecný model, který by dovolil

¹ V době zadávání této práce se předpokládalo, že budou na základě zpracování povrchových sběrů vytipovány lokality pro provedení detailních analytických sběrů. Od tohoto postupu bylo nicméně upuštěno, protože v té době nebyl znám celý rozsah pramenné základny, který se později ukázal jako dostatečný pro zkoumání řešených otázek.

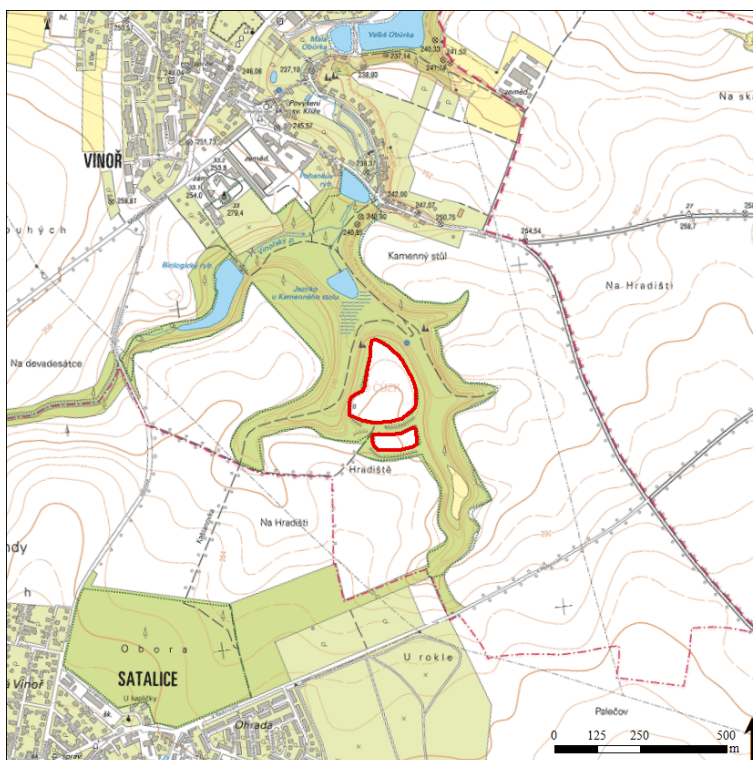
získaná data propojit. Identifikované raně středověké lokality byly proto rozděleny do tří kategorií odrážejících jejich výpovědní hodnotu, které byly definovány podle toho, na základě jakého typu dat byly identifikovány. Nejvyšší spolehlivost byla přisouzena destruktivním výzkumům, střední kategorii tvořily sídlení areály identifikované v rámci obou fází povrchové prospekce a jako nejméně spolehlivé byly vyhodnoceny lokality, které byly identifikovány pouze na základě jedné fáze povrchových sběrů. Tento postup umožnil vytvořit poměrně podrobnou mapu lokalit, která se stala základem pro vytvoření výsledků této práce.

2 Hradiště Praha-Vinoř

Cílem této práce není soustředit se na samotné vinořské hradiště, ale prohloubit poznání lokalit v jeho bližším okolí a jejich vzájemných vztahů. Přesto je nutné zde uvést jeho stručný popis, neboť bez samotného centra nemá smysl uvažovat o zázemí.

2.1 Lokalizace

Raně středověké hradiště Praha-Vinoř se nachází na severovýchodním okraji území dnešní Prahy na katastrálním území městské části Praha-Vinoř v prostoru Vinořského parku a Satalické bažantnice. Rozprostírá se na přibližně trojúhelníkovém ostrohu nad mokřadem tvořeným údolím dvou potoků. Jeho areál lze rozdělit na dvě části: větší severní areál, který nese pomístní název *Velké hradiště* a takzvané *Malé hradiště* na jihu, jejichž celková rozloha zaujímá 3,7 ha (Obr. 1). Dodnes se zde zachovaly relikty masivního opevnění, které místy dosahují až do výšky 3,5 metru (Hasil – Štefan 2020 v tisku).

Obr. 1: Hradiště Praha-Vinoř.

2.2 *Současný stav poznání*

Ačkoli se tato lokalita dostala už do prvních soupisů hradišť v Čechách (souhrnně *Sláma 1986*, 85) nebyla dlouhou dobu podrobněji zkoumána. Situace se změnila až v roce 2013, kdy se dostala do popředí zájmu archeologů z Ústavu pro archeologii FF UK a jejich mnohých kolegů. Od roku 2016 probíhají v prostoru hradiště pravidelné badatelské výzkumy, jejichž vedoucími jsou Ivo Štefan z Ústavu pro archeologii FF UK a Jan Hasil z Archeologického ústavu Akademie věd. Kromě letních destruktivních výzkumů je hradiště zkoumáno i ve spolupráci s odborníky z oblastí geofyziky, geologie, antropologie, paleoekologie a pilotním způsobem i geochemie (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*).

Na ostrohu, kde se hradiště Praha-Vinoř nachází, jsou rovněž zachyceny doklady pravěkého osídlení, mezi nimiž vyniká zejména intenzita sídelních aktivit v době halštatské a laténské (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Nejstarší raně středověké osídlení zde můžeme datovat přibližně na přelom 9. a 10. století, a to na základě nálezových kontextů, ve kterých se vyskytují keramické zlomky zdobené hřebenovou vlnicí a zároveň se zde nenachází zlomky, které by bylo možné datovat do období mladohradištního. (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Tento nejstarší sídelní horizont je zde reprezentován pravoúhlou stavbou/ohrazením o šířce přibližně 9,2 m a délce nejméně 32 m, jež se nachází v severozápadní části *Velkého hradiště*. Její přesná rekonstrukce a interpretace je zatím nejednoznačná. Nebylo možné přesně datovat zánik této konstrukce, ale horní datovací mez, *datum ante quem*, lze stanovit do 11. až 12. st. na základě výskytu hrobů z mladohradištního období, které porušují její základový žlab. Uvnitř budovy/ohrazení v blízkosti jihozápadního nároží se nachází bohatě vybavený dívčí hrob H2/2017 datovaný kolem roku 900, jehož orientace přesně respektuje základový žlab výše zmíněné konstrukce. Je tedy možné pracovat s hypotézou, že tato stavba/ohrazení plnila svou funkci v době uložení pohřbu. Samotná existence tohoto hrobu indikuje přítomnost tehdejších elit na vinořském hradišti, ať už fyzickou nebo pouze ceremoniální (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Za současného stavu poznání není možné odpovědět na otázku, zda byla již v tomto období diskutovaná lokalita opevněna, a proto není zcela jisté, jestli lze již hovořit o *hradišti* (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*).

Datace a podoba obvodového opevnění této lokality byla zkoumána v roce 2017 za pomoci příčného řezu (sonda 6/17) nacházejícího se v severním výběžku hradiště. Na základě dat získaných z této sondy bylo možné poměrně přesně rekonstruovat podobu opevnění. Šlo o dřevozemní hradbu roštové konstrukce s čelní kamennou plentou

vyskládanou z opukových kamenů (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Otázka datace vzniku a délky trvání tohoto opevnění je stále otevřena. V tělese hradby se nacházelo minimální množství nálezů většinou pravěkého stáří. Rovněž nebylo možné použít dendrochronologické datování, protože dřevěné prvky hradby se zachovaly pouze v podobě otisků a dutin. Doba stavby a trvání obvodové hradby byla tedy stanovena do poměrně širokého intervalu od přelomu 9. a 10. st. až do závěru 11. st. (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*).

V severní části *Velkého hradiště* se nachází mladohradištní pohřebiště, které bylo zřejmě užíváno v průběhu 11. a 12. století. Jeho charakter naprosto odpovídá běžné podobě soudobých pohřebišť v Čechách. Pohřbení byli uloženi v samostatných hrobových jamách orientovaných poměrně přesně směrem východ – západ. Hrobová výbava je poměrně vzácná a bývá omezena pouze na drobné součástky ženského kroje, které reprezentují nálezy esovitých záušnic, jejichž velikosti se pohybují od 14 do 51 milimetrů. Počátek pohřebních aktivit lze zařadit do průběhu jedenáctého století, a to zejména díky superpozici hrobů a objektů, ve kterých se vyskytuje keramika s kalichovitými okraji. Na pohřebišti se rovněž nevyskytují starší prvky hrobové výbavy, které by naznačovaly uložení pohřbů během 10. století. Výše zmíněný bohatý dívčí hrob H2 se tedy stává solitérním, protože nebyla dokázána kontinuita pohřebních aktivit v době mezi jeho uložením a začátkem užívání zde popisovaného mladohradištního pohřebiště (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Je velmi pravděpodobné, že se v prostoru hradiště nacházel kostel, se kterým by toto pohřebiště souviselo. Tato hypotéza se opírá kromě přítomnosti pohřebních aktivit i o obecné historickogeografické úvahy, jelikož v Praze a jejím okolí jsou nejstarší kostely přímo navázány na síť hradišť přemyslovského období (*Sláma 1988, 74*). Dalším velmi důležitým argumentem podporujícím tuto hypotézu je nález fragmentu dlaždice vyšehradského typu, která byla získána při povrchovém sběru v roce 2002 (*Daněček 2005, 561*). Diskutovaná sakrální stavba zatím ještě nebyla odkryta, proto dosud neznáme její konkrétní stavební podobu a umístění (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Otázka ukončení pohřebních aktivit v areálu hradiště se prolíná s diskusí o kostele v jeho prostoru. Nejstarší úřední knihy Pražské diecéze ze 14. st. ho již nezmiňují, a je v nich zapsán pouze kostel Povýšení svatého kříže v intravilánu současné Vinoře, jehož stavba je kladena do závěru 12. st. (*Prix a kol. 2017, 1052*). Je tedy možné předpokládat, že funerální aktivity v prostoru vinořského hradiště končí v rámci procesu vrcholně středověké transformace,

kdy došlo k přesunutí farních funkcí z kostela v prostoru hradiště na nově vzniklou sakrální stavbu v místech dnešní městské části Praha-Vinoř (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*).

V tomto období rovněž končí etapa minulosti, které se věnuje tato práce, ale pro úplnost je nutné ještě ve stručnosti uvést mladší vývoj situace na hradišti. V době vrcholně středověké transformace vzniká v jeho areálu tvrziště typu *motte*, které je poměrně běžnou formou vrchnostenského sídla na území Čech ve 13. a 14. století (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Další sídelní etapa je zde reprezentována vrcholně středověkou osadou, v rámci níž vyniká kamenná stavba, která byla zachycena při výzkumu v roce 2019. Na základě superpozice základového vkopu této budovy a objektu, v jehož výplni byla nalezena keramika s nízkým vzhůru vytaženým okrajem, bylo získáno *datum post quem* jejího vzniku, jež je kladeno do průběhu 13. století. K tomuto sídelnímu horizontu se pravděpodobně vztahuje první písemná zmínka o areálu hradiště Praha-Vinoř z roku 1396, ve které je zmíněn vlastník osady *Ješek z Hradištky* (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Nejmladším vrchnostenským sídlem na této lokalitě je pozdně středověká až raně novověká tvrz s poplužním dvorem. Otázka datace jejího vzniku je stále otevřena a časový interval, kdy mohla být využívána, je poměrně široký a pohybuje se od přelomu 14. a 15. st. až po rok 1608 (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Konec sídelních aktivit lze předpokládat před rokem 1626, kdy je tvrz na hradišti v soudobých písemných pramenech již zmiňována jako pustá (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*).

3 Teoretický koncept zázemí raně středověkých center

Zázemí centrálních lokalit je pojem, který je často v archeologické literatuře užíván. Díky tomu k dispozici již poměrně mnoho výzkumů, které tento fenomén zkoumají (např. Poláček, L. 2008, Mozdziuch, S. 1999). Tyto výzkumy ale často narážejí na nedostatečnou teoretickou koncepci funkce zázemí, jeho vymezení a vztahu k centrální lokalitě. Zatím asi nejkvalitněji zpracovaným článkem věnující se tomuto tématu v teoretické rovině, je text *Methodische Überlegungen zur Erforschung zentralen Orte in ur-und frühgeschichtlicher Zeit*, který vyšel v roce 1999 ve sborníku *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej* (Gringmuth-Dallmer 1999). Tento text dále poslouží jako základ teoretického rámce, ve kterém se bude tato práce pohybovat.

3.1 Centrální funkce hradiště Praha-Vinoř

Základní myšlenkou výše zmíněného textu je předpoklad, že všechna místa v krajině mají v rámci sídelní sítě prostorovou a funkční souvislost, která vytváří jejich hierarchické členění. Jaké postavení zaujímají v rámci něho zaujímají, záleží na jejich funkční převaze nad ostatními místy (Gringmuth-Dallmer 1999, 9). To lze sledovat na základě několika typů funkcí, které autor textu dále rozvádí a analyzuje. Zbytek této podkapitoly bude věnován stručnému popisu těchto funkcí a otázce jejich přítomnosti na hradišti Praha-Vinoř. Před samotným popisem je ale ještě třeba zmínit, že jde o funkce, které Gringmuth-Dallmer vnímá jako archeologicky zachytitelné a upozorňuje, že jejich celkový počet byl pravděpodobně vyšší, jen je již dnes nejsme schopni spolehlivě poznat (Gringmuth-Dallmer 1999, 10).

První z těchto funkcí je *panování* (*Herrschaft*²), kterou je možno poměrně spolehlivě spojit s existencí opevnění na dané lokalitě a doklady přítomnosti elit. Ty je možné sledovat na základě výskytu luxusních předmětů (Gringmuth-Dallmer 1999, 11-12). Toto spojení sice není stoprocentně prokazatelné, ale pro období raného středověku ho můžeme předpokládat (Klápště 2012, 20). Na vinořském hradišti se setkáváme s oběma těmito doklady, i když otázka jejich současnosti je stále nedořešena (Hasil – Štefan 2020 v tisku).

Dalším typem funkce, kterou Gringmuth-Dallmer definuje, je *ochrana* (*Schutz*). V tomto případě nejde pouze o ochranu v době válečných konfliktů, ale spíše celkovou

² Překlad vyhotovil autor této práce, a aby nedošlo k záměně původního významu budou některé cizojazyčné pojmy uvedeny i v originální podobě.

bezpečnost, která bývá zpravidla spojena s panováním a je taktéž zachytitelná na základě přítomnosti opevnění (*Gringmuth-Dallmer 1999, 13*). Proto ji můžeme předpokládat i pro vinořské hradiště.

Třetí funkcí je *získávání surovin a řemeslná výroba (Rohstoffgewinnung, Handwerk/Gewerbe)*. Vytvoření centrální funkce v rámci získávání určitého typu surovin předpokládá jejich prostorovou exkluzivitu, pokud jsou běžně dostupné, nemůže k němu tedy dojít (*Gringmuth-Dallmer 1999, 13*). V případě zkoumaného hradiště je těžké si tuto funkci představit, protože v jeho okolí se nevyskytují zásoby žádné suroviny, které by odpovídaly této definici (*viz kapitola Přírodní podmínky*). Druhá část této funkce, tedy řemeslná výroba, může vzniknout pouze vlivem řemeslníků-specialistů, kteří svou produkcí zásobují větší oblast a zároveň zůstávají usazení na jednom místě (*Gringmuth-Dallmer 1999, 13*). Doklady takovéto výroby v raném středověku na hradišti Praha-Vinoř zatím nejsou známy (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*). Vzhledem k dokladům přítomnosti elit a luxusních předmětů z hrobových inventářů můžeme očekávat, že šlo o místo jejich odbytu, ale vzhledem k momentálnímu stavu pramenné základny nelze předpokládat, že by zde docházelo i k produkci těchto výrobků.

Další centrální funkce je definována jako *obchod (Handel)*. Její indikátor lze spatřovat v přítomnosti importovaných předmětů, které se ale mohou na lokalitu dostat i řadou jiných způsobů, jako například loupením. Nicméně, jsou-li přítomny ve velkém množství a jejich původ lze hledat ve vícero oblastech, pravděpodobně skutečně indikují přítomnost obchodního centra. Druhým dokladem obchodu může být přítomnost platidel nebo předmětů, které mohou být tímto způsobem interpretovány (*Gringmuth-Dallmer 1999, 14*). Na vinořském hradišti se nemůžeme setkat ani s jedním z těchto indikátorů. Sice zde známe poměrně hojný výskyt mincí, ty ale pocházejí buď z neznámých kontextů, nebo byly součástí hrobové výbavy (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*).

Poslední centrální funkcí je *kult (Kult)*, neboli funkce náboženská (*Gringmuth-Dallmer 1999, 15*). Gringmuth-Dallmer v rámci tohoto tématu vede úvahy, jakým způsobem tuto funkci rozpoznat v pravěkému období a problematiku rozdílného projevu kultu u archeologických kultur různého charakteru. Rozvádí i další témata, která ovšem pro poznání centrality vinořského hradiště nejsou klíčová, protože přítomnost kultu, minimálně pro mladší úsek jeho trvání, je zde jasně reprezentována přítomností pohřebiště a vysoce pravděpodobnou, ne-li téměř jistou, existencí kostela v jeho prostoru (*viz kapitola Hradiště Praha-Vinoř*).

Hradiště Praha-Vinoř tedy během průběhu svého užívání disponovalo minimálně třemi z pěti výše diskutovaných funkcí a lze ho tedy označit za lokalitu centrální, ke které se pravděpodobně vázalo určité zázemí. Otázka jeho charakteru a vymezení bude diskutována v dalších podkapitolách.

3.2 *Problematika prostorového vymezení zázemí*

V otázce vymezení hranic zázemí centrálních lokalit dosud nepanuje jednotné pojetí, a proto záleží vždy na konkrétním badateli, jak se rozhodne k dané problematice přistoupit. Tento stav je nejspíše způsoben nejednotností v samotném pochopení charakteru a funkce zázemí. To ovšem rozhodně není chybou v přístupu badatelů, ale spíše nedostačujícím stavem poznání této problematiky jako celku.

Budeme-li se i nadále držet konceptu Gringmuth-Dallmera zjistíme, že vymezení zázemí dané lokality je velmi těžký úkol. Pokud je centralita rozdělena na dílčí funkce, bude mít každá z nich jiný dosah a lze očekávat i situace, kdy dojde k jejich prostorovému překryvu (Gringmuth-Dallmer 1999, 15-19). Druhým zajímavým aspektem je rozdílný počet funkcí jednotlivých center. To totiž znamená, že pokud někde není určitá funkce přítomna, spadá v rámci ní tato lokalita do zázemí jiného centra, kde naopak přítomna je. Tato problematika ukazuje, že není možné pracovat pouze se zjednodušeným konceptem dvou hierarchických typů – *město/hradiště a vesnice*³ (Gringmuth-Dallmer 1999, 10). Raně středověká krajina musela být tvořena mnohem složitější sítí sídelních areálů s rozdílným charakterem a vzájemnými vztahy.

Při zkoumání rozsahu zázemí se nedá vyhnout dvěma termínům, již tradičně v literatuře užívaným. Prvním z nich je zázemí zemědělské nebo též ekonomické, takzvaný *Umland*, jenž slouží primárně pro zásobování centra. Druhým je *Hinterland* neboli zázemí obchodní, které je založeno na distribuci určitého typu artefaktů nebo surovin. Obecně se předpokládá, že tento druhý typ zabírá větší území než *Umland* (Dresler 2016, 188). Jde ale pouze o starší pojetí, které se později stalo základem pro teorii systémů a center zformovanou Gringmuth-Dallmerem, jehož základní myšlenky zde již byly shrnuty (Gringmuth-Dallmer 1999).

Snaha o vymezení rozsahů dílčích funkcí a následné definování hranice zázemí daného centra na jejich základě, se ovšem jeví jako velmi složitý, ne-li téměř nemožný

³ V původním znění je uvedeno pouze jako *Stadt und Dorf*. Výraz hradiště byl přidán jako příhodnější pro aplikaci na období raného středověku v souladu s u nás běžně užívanou terminologií.

úkol. Každý badatel je proto nucen přijít s vlastním konceptem vymezení území, ve kterém bude zkoumat zázemí daného centra. Toto vymezení se většinou opírá o specifika daného hradiště nebo jeho umístění v krajině. Velmi dobrým pomocníkem se mohou stát geomorfologické podmínky daného regionu. Například, v případě staroměstko-uherskohradištské aglomerace tvoří ze dvou stran přirozené hranice přírodní dominanty v podobě Kyjovské pahorkatiny, Vizovické vrchoviny a pohoří Chřiby (Galuška 2005, 160). Další možností je využití písemných pramenů (Gringmuth-Dallmer 1999, 16). Velmi vhodnými jsou zakládací listiny kapitul s donacemi, na jejichž základě je pak možné často sledovat přítomnost řemesel a charakter některých sídel. Tato příznivá situace je například ve Staré Boleslavi, kde byla kapitula založena již v 11. století (Boháčová 2008, 180). Protože ale nebylo možné určit hranice zázemí pouze na základě písemných pramenů, autorka práce se rozhodla pro umělé vymezení, které bylo definováno jako kružnice se středem na hradišti Stará Boleslav a poloměrem 5 km. Tuto vzdálenost určila jako střední mezi hradištěm a okrajem dnešní Prahy⁴ (Boháčová 2008, 180).

Písemné prameny se pokusil pro rekonstrukci rozsahu zázemí středověkého Mělníku použít i Petr Meduna. Základem jeho práce byla retrogresivní metoda, kdy stav zachycený v listinách převážně ze 13. a 14. st. promítá do starších období (Meduna 2008, 140). Tento postup působí ovšem poměrně nespolehlivě, protože před procesem stabilizace sídelní sítě vnímáme středověkou krajinu jako proměnlivou, v níž se sídelní areály postupně posunují v prostoru (viz kapitola *Sídelní struktura raného středověku*). Autor práce se poté snaží vymezit zázemí hradiště na základě středních vzdáleností mezi ostatními významnými hradišti a podobnosti těchto území s administrativním strukturou 14. a 15. století. Následně ovšem konstatuje, že jde pouze o snahu vymezit území, které středověký Mělník/Pšov spravoval a jeho *ekonomické zázemí* se nacházelo přibližně do pěti kilometrů od centra (Meduna 2008, 142). Jiným případem je definice zázemí prostým čtvercem nebo kruhem, o ploše alespoň přibližně odpovídající předpokládané rozloze polností nebo osad, potřebných pro zásobování centra. To bývá vypočítáno na základě odhadu velikosti komunity sídlící v rámci daného centra (Dresler 2016, 185).

Velice zajímavý vhled do problematiky nabízí práce Jana Maříka zaměřená na zázemí raně středověké Libice nad Cidlinou, který pracuje s konceptem, kdy je hradiště vnímáno jako hlavní příjemce potravin, surovin i lidské práce (Mařík 2008, 195). Nejprve

⁴ Paní doktorce Boháčové se tak neplánovaně podařilo zvolit i střední vzdálenost mezi Starou Boleslaví a hradištěm Praha-Vinoř.

stanoví předpokládaný počet obyvatel hradiště a lidí žijících v jeho okolí, a poté na základě předpokládaného hospodářského potenciálu tehdejší krajiny řeší otázku, jakou plochu potřebovalo tehdejší obyvatelstvo k obživě. Pro výsledný výpočet pracuje autor textu se třemi modely, které se liší podle dílčích představ o výnosnosti sklizně, obnově a výnosu dřevní hmoty a dalších faktorů (Mařík 2008, 200-203). Poměrně zásadní je zjištění, že za předpokladu, že všechny podmínky dosahují nejhorších hodnot (tedy nejnižší výnosy a nejvyšší nároky), stačila by k zásobování Libice plocha přibližně do 4,2 km od středu hradiště. Jde ale pouze o teoretický model, který nelze brát jako přesný odraz minulosti, ale pouze jako pomůcku, jak nahlížet na vztahy centra a jeho zázemí (Mařík 2008, 203-204). Způsobů vymezení rozsahu zázemí centrálních lokalit je samozřejmě více, například Gringmuth-Dallmer vidí další možnosti ve sledování prostorového rozmístění jednoho určitého typu artefaktů navázaného na dané centrum (Gringmuth-Dallmer 1999, 16), ale základní modely zde již byly popsány.

3.3 Charakter zázemí a jeho vztah k centru

Obecně se pracuje s konceptem, kdy je v okolí centra předpokládána existence zázemí, které bylo místem odbytu specializované výroby a dodavatelem zemědělských produktů (Dresler 2016, 214). V rámci tohoto schématu jsou obyvatelé center bráni jako část společnosti, která je zcela vyvázána ze zemědělské produkce, a je jí odevzdáván nadprodukt generovaný v síti okolních sídel. Nechme raději stranou úvahy o tom, nakolik je tento koncept ovlivněn marxistickým pojetím dějin a zaměřme se na otázku, zdali byla centra opravdu tak nesubsistenční, jak tento model předpokládá.

Doklady zemědělských aktivit jsou obecně sledovatelné zejména na základě přítomnosti zemědělských nástrojů a stop po skladování plodin (zejména obilí). První případ, tedy přítomnost zemědělských nástrojů, můžeme na raně středověkých centrálních lokalitách sledovat poměrně běžně. Nebývají většinou přisuzovány přímo zemědělským aktivitám, ale jsou řazeny ke kovářské výrobě, nebo jen reutilizaci nástrojů ze zázemí (Dresler 2016, 215). Toto pojetí ovšem opomíjí důležité zjištění učiněné na velkomoravském hradišti Pohansko u Břeclavi, a to že v okolí center se těchto nástrojů nachází výrazně méně. Navíc se zemědělské nástroje v rámci tohoto centra často nacházejí ve stejném kontextu s nástroji jiných typů, jako jsou nástroje truhlářské, tesařské, kamenické, ale dokonce i klenotnické a jezdecké (Dresler 2016, 215-219).

U druhého znaku vypovídajícímu o zemědělské produkci, tedy přítomnosti dokladů skladování plodin, sledujeme opačnou situaci, než tomu bylo u zemědělských nástrojů.

Nálezy skladovacích objektů jsou poměrně četné na venkovských lokalitách, zatímco na hradištích je zcela postrádáme. Je ovšem otázkou, jestli tento stav opravdu odráží skutečné hospodářství, protože o funkci podzemních obilných sil se stále vede diskuse (Dresler 2016, 222). Jednou z možných alternativ je, že tato sila byla využívána pouze v krizové době, kdy hrozilo vyloupení zásob. Další možností je snaha centra skladovat kritické rezervy mimo samotnou značně exponovanou lokalitu, a nakonec je zde alternativa skladování zásob obilí způsobem, který není archeologicky zachytitelný, nebo dosud nebyl spolehlivě rozpoznán (Dresler 2016, 226-227). Asi nejzávažnějším argumentem pro nutnost skladovat obilí přímo v prostoru centra je prosté konstatování, že jeho přítomnost byla existenční nutností. Pokud by se zemědělské produkty dostávaly do center pouze vlivem výměny, směny nebo odvodů, vznikala by tak faktická závislost, kterou ale prakticky neznáme ani pro města z mladších období středověku (Dresler 2016, 222).

Je tedy více než pravděpodobné, že raně středověká centra nebyla zcela vyvázána ze zemědělské produkce a tradiční model, kde ve vztahu k zázemí hrají pouze roli konzumentů, nelze brát za platný. Základní otázkou pak tedy je, jak velký areál muselo mít centrum k dispozici pro své vlastní potřeby? Velká část výzkumů již tradičně pracuje se vzdáleností do 5 km, která je definována jako vzdálenost, jež lze zdolat běžnou chůzí přibližně za jednu hodinu (Dresler 2016, 230). To je ovšem údaj vágní a pro přesnější vymezení je zapotřebí použít sofistikovanější metody.

Základní informací pro výpočet této hodnoty je velikost populace. Tu lze rekonstruovat vícero způsoby: prvním z nich je paleodemografie, kdy je velikost populace počítána na základě celkového počtu pohřbů a předpokládané délky života. Další možností je vytvořit odhad na základě osídlené plochy v rámci daného areálu, případně podle předpokládaného počtu sídelních jednotek a počtu osob, které je mohly využívat, či délky opevnění (Dresler 2016, 42-43). V dalším kroku je třeba určit velikost výrobního areálu pro subsistenci a zajištění potřeb jedné osoby. Do této hodnoty se promítá řada proměnných, jako je zemědělský potenciál krajiny nebo konkrétní užívané metody obdělávání půdy (Dresler 2016, 229-230).

Na základě těchto údajů lze pak vypočítat, jaký prostor bylo nutné obhospodařit pro naplnění potřeb všech obyvatel daného centra. Velký problém u těchto úvah ovšem je, že všechny proměnné, které do nich vstupují, jsou pouze přibližnou rekonstrukcí nebo jen hrubým odhadem, a proto není možné se na takto získané hodnoty zcela spolehnout. Zde je třeba opět vzpomenout práci Jana Maříka, ve které autor počítá tuto rozlohu na základě tří

modelů, které počítají s nejnižšími, středními a nejvyššími možnými hodnotami všech proměnných. Jejich výsledek se pak pohybuje od několika set metrů od hradiště až po maximální odhad, jenž je reprezentován kružnicí s poloměrem 4,2 km (Mařík 2008, 203-204). Toto rozmezí je obrovské a rozhodně nereprezentuje skutečný historický obraz. Jde pouze o teoretické modely pohybující se v extrémních hodnotách (Mařík 2008, 204). Poněkud konkrétnější model⁵ vytvořený pro Pohansko u Břeclavi počítá s plochou přibližně 2000 ha polí, kterou lze definovat přibližně jako vzdálenost 2,5 km od centra (Dresler 2016, 232). Oba modely demonstrují, že předpokládaná vzdálenost 5 km od centra je větší, než je odhadovaná plocha nutná pro jeho hospodaření, a to i po započítání areálů sloužících k těžbě dřeva a pastvě hospodářských zvířat.

Nelze rovněž předpokládat zapojení všech obyvatel centra do zemědělské produkce. Osoby z nejvyšší vrstvy tehdejší společnosti byly bezesporu z tohoto procesu vyvázané (Mařík 2008, 204), a zároveň lze očekávat i existenci specializovaných řemeslníků, kteří se do procesu získávání potravin zapojovali pouze v malé míře, nebo vůbec (Dresler 2016, 232-233). Otázka subsistence center tedy ještě není zcela dořešena. Důležité je ale zjištění, že podmínky pro její dosažení zahrnují nutnost zemědělského využití výrazně menší plochy, než se dříve usuzovalo a stává se tedy poměrně reálným konceptem, se kterým je nutné dále pracovat.

Pro období vrcholného středověku lze poměrně věrně popsat vztah mezi centrem a jeho zázemím na základě písemných pramenů a archeologického svědectví (podrobně Nový 1971). Jde o poměrně provázaný systém, který výrazně těžil z tržní směny (Klápště 2012, 287). Její charakter byl ale rozdílný oproti ranému středověku, kdy dosud nebyl monetizován a docházelo tedy primárně ke směně produktů mezi sebou bez využití platidla. Ražba prvních mincí je na našem území doložena již od desátého století, ale byly užívány primárně příslušníky elity a rozhodně ve větší míře nepronikly do venkovského prostředí. S tím lze počítat až v průběhu 11. a 12. století, kdy ovšem mince stále neslouží primárně k tržní směně, ale spíše jako prostředek k odvodům daní a poplatků elitě (Klápště 2012, 307-310). Právě tento princip umožňuje položit si základní otázku: Pokud čerpala centra nadprodukty z jejich zázemí, jaký byl jeho charakter? Pro závěr raného středověku

⁵ Nikoli však přesnější. Pokud by se měl porovnat model použitý pro Pohansko s modelem Jana Maříka použitým pro Libici, bylo by nutné pracovat s výpočtem založeným na středních hodnotách vstupních dat a nechat stranou model minimalistický i maximalistický (podrobně k jednotlivým modelům Mařík 2009, 144-145).

si lze představit již aspoň částečnou monetizaci, ale na starší období tento model nelze aplikovat. Pravděpodobně tedy šlo spíše o odevzdávání pevně daných produktů nebo poskytování předem definovaných služeb. Analogie lze předpokládat ve služebné organizaci, zejména pak v donacích kanovnickým kapitulám.

4 Sídlní struktura raného středověku

4.1 Vývoj osídlení v raném středověku

Vývoj osídlení raného středověku je proces, který je ve starší literatuře zpravidla označován termínem *vnitřní kolonizace* (například *Sláma 1967*). Jeho základní význam lze chápat, jako rozšiřování a zlepšování zemědělské krajiny, ale v rámci české historiografie bývá pojem *kolonizace* již od 19. st. chápán jako složité schéma postihující i společenské, ekonomické a etnické souvislosti (*Klápště 2012, 164*). Toto široké pojetí je ovšem zbytečně složité pro potřeby této práce, a navíc je zatížené moderním pojetím *ethnicity*, a proto nebude dále užíváno. Místo něho bude užíván termín *vývoj osídlení*, který lze chápat pouze jako rozšiřování a zahušťování sídelní sítě.

Pro rekonstrukci vývoje osídlení ve vrcholném středověku přináší důležitá svědectví četné písemné prameny, které ovšem ve dřívějších obdobích téměř chybí. Nejstarší listiny jsou z našeho území známé už kolem roku 1000, ale pouze ve velmi malém množství. Nárůst jejich četnosti nastává až v průběhu 12. století. Pro rekonstrukci vývoje osídlení starších období jsou tedy nejdůležitější archeologické prameny (*Klápště 2012, 165*).

Nejstarší etapa středověkých sídelních aktivit v Čechách je reprezentována časně slovanským osídlením v 6. a 7. století, které se koncentruje do hospodářsky nejvýhodnějších poloh zejména v okolí velkých vodních toků. Pouze výjimečně se objevuje v nadmořské výšce nad 300 metrů nad mořem. Sice se tedy vyskytuje v zemědělsky nejstrategičtějších místech, ale jeho celková plocha je poměrně malá. V 8. a 9. st. pak dochází k osídlování méně výhodných a výše položených oblastí Čech a zároveň probíhá i zahušťování sídelní sítě v trvale osídlených místech. Tento trend poté pokračuje až do první poloviny 13. století, kdy už se osídlení nachází ve všech zemědělsky příhodných oblastech (*Klápště 2012, 166*). Raný středověk je tedy možné charakterizovat jako dobu poměrně pomalého, ale stálého růstu, což je stav, který lze sledovat v celé tehdejší střední Evropě (*Klápště 2012, 167*).

4.2 Venkovské sídelní areály

Do úrovně poznání raně středověkých vesnic se velmi zřetelně podepisuje charakter a četnost dokladů sídelních aktivit, které jsou archeologicky zachytitelné oproti aktivitám nezachytitelným. Postupně během raného středověku totiž dochází k úbytku částečně

zahloubených staveb a narůstá užívání nadzemních konstrukcí, které jsou archeologicky velmi těžce rozpoznatelné. Starší období tedy disponují kvalitnější pramennou základnou než období mladší (*Klápště 2012, 179*).

Vzhledem k charakteru pramenné základny této práce není zde třeba rozepisovat podrobné popisy typů objektů, užitých stavebních technologií nebo vnitřní dispozici jednotlivých lokalit. Je ale zcela zásadní se zaměřit na jejich celkový charakter a vztah ke krajině. Postihnou povahu raně středověkých sídelních areálů je nesnadný úkol, zvláště pak ve východní části střední Evropy. Klíčovým prvkem k řešení této problematiky je diskuse o vzniku a vymezení jednotlivých usedlostí, kterou ale značně komplikuje výše popsaná změna ve stavební tradici.

Ve starším období raného středověku sice dominují zahloubené stavby, ale zároveň existuje velký problém určení jejich vzájemného časového vztahu, takže jakékoli diskuse o vymezení jednotlivých usedlostí a jejich vztahů nepřekračují rámec nejistých hypotéz. Navíc si ani nemůžeme být jistí, jak velkou část tehdejších vesnic tvořily nadzemní stavby a konstrukce, jejichž pozůstatky se nezachovaly. Dobrým příkladem jsou ohrady pro dobytek, bez kterých si nelze představit ani jednoduchý zemědělský provoz (*Klápště 2012, 175*).

Pro mladší období jsou typické nadzemní stavby založené na vodorovných trámech, které po sobě zpravidla nezanechávají žádné doklady, což značně znesnadňuje jejich archeologické poznání. Navíc krom nemožnosti vymezení jednotlivé usedlosti, chybí i pozůstatky dalšího dílčího členění prostoru, což často zabraňuje poznání nejen vnitřní dispozice lokality, ale i vymezení prostoru celého areálu. Přítomnost jednotlivých usedlostí je přitom klíčovým jevem, na jehož základě je možné formovat hypotézy týkající se nejen hospodářského provozu, ale i sociální struktury venkova (*Klápště 2012, 179*).

Snaha o rozlišení usedlostí a odhadu jejich někdejšího počtu sice naráží na řadu problémů, ale existují i indicie, na jejichž základě lze formovat aspoň základní hypotézy. Předně jde o zjištění, že časově blízké doklady sídelních aktivit vytvářejí prostorově poměrně uzavřené skupiny, mezi nimiž zůstává volná plocha. To zároveň znamená, že tyto předpokládané usedlosti nebyly trvalého charakteru a docházelo k jejich přesouvání. Bohužel není možné stanovit obecný charakter tohoto přesunu, protože bylo objeveno více velmi rozdílných možností. Například při výzkumu v Břežánkách bylo zjištěno, že ony domnělé usedlosti se přesouvají pouze o několik desítek metrů, a to stále v rámci jednoho sídelního areálu. Jsou ale známa i sídliště, která jsou rozdělena na menší části, vzdálené od

sebe někdy i víc jak sto metrů (*Klápště 2012*, 179-180). I přes značné rozdíly můžeme předpokládat, že vesnice raného středověku se skládaly z dílčích usedlostí, které od sebe dělily různé vzdálenosti (*Klápště 2012*, 181).

Na rozmístění sídelních areálů v krajině má rovněž velký vliv snadný přístup k vodnímu zdroji. Raně středověká sídliště se velmi často nacházejí na rozmezí vyvýšených teras a potočních nebo říčních niv, což umožňovalo využívání obou těchto ekozón (*Klápště 2012*, 182).

4.3 Prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů

Z doby časně slovanského osídlení a starohradištního období dominují v pramenné základně sídelní areály nad areály pohřebními. Tento stav je tak výrazný, že je téměř nemožné formovat podložené obecné závěry (*Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998*, 114). S přihlédnutím k tomuto zjištění a faktu, že na zkoumaném území nebylo nalezeno žádné pohřebiště z tohoto časového horizontu, nebude zde toto téma blíže popisováno a zbytek podkapitoly se zaměří na období mladší.

V průběhu 9. st. dochází k přechodu od žárového pohřebního ritu k ritu kostrovému (*Bubeník – Pleinerová – Profantová 1998*, 114), který je od přelomu 9. a 10. st. výrazně reprezentován takzvanými řadovými pohřebišti. Ta získala svůj název podle dispozice hrobů, které byly postupně ukládány do volných řad. Vzhledem k absenci sakrálních staveb v prostoru těchto areálů jsou rovněž označovány jako pohřebiště *nekostelní* (*Klápště 2012*, 182). Tato pohřebiště mají jasně dané umístění v rámci raně středověké krajiny. Nacházejí se na okrajích tehdejších sídelních buněk, tedy v prostoru těsně za zemědělsky využívanou plochou, a to většinou ve vzdálenosti 300 až 500 m od sídlišť (*Zápotocký 1965*, 282; *Klápště 2012*, 183). Tento princip je velmi důležitý pro rekonstrukci sídelní sítě daného období, protože přítomnost sídelního areálu indikuje existenci pohřebiště v jeho blízkosti a naopak. Konec užívání plochých řadových pohřebišť je kladen kolem roku 1100. Tento časový horizont byl stanoven na základě hrobové výbavy, protože mince datované před rokem 1100 se ještě objevují na venkovských nekostelních pohřebištích, zatímco mladší exempláře jsou známé jen z centrálních kostelních pohřebišť. Tento proces je pravděpodobně způsoben vlivem postupné christianizace a nově vznikajících farních sítí (*Klápště 2012*, 183-184).

K její stabilizaci ovšem dochází až v průběhu 13. století. Výše popsaný přesun pohřebních areálů ale neprobíhal ve všech regionech plynule, čímž může na některých územích vzniknout poměrně dlouhé časové období, kdy nejsou užívány nekostelní

venkovská pohřebiště, ale zároveň ještě nedochází k pohřbívání na mladších farních hřbitovech.

Cenné opory pro úvahy o tomto období přináší výzkum pohřebiště v Radomyšli u Strakonice. Tam bylo v okolí kostela svatého Martina nalezeno velmi rozsáhlé pohřebiště využívané během 12. st. a opuštěné kolem poloviny století třináctého. Jeho velikost a zároveň poměrně krátké časové trvání nedává možnost pochybovat o tom, že bylo využíváno vícero venkovskými komunitami, a je tudíž možné ho označit za pohřebiště centrální (*Klápště 2012*, 187-188). Zdá se tedy velmi pravděpodobné, že v místech, kde ještě nebyla farní síť stabilizovaná, došlo ke vzniku velkých centrálních pohřebišť v okolí stávajících kostelů nebo těch, které mohly být právě za tímto účelem postaveny⁶. Tyto sakrální stavby ale nemusely nutně být součástí později stabilizované farní sítě, což mohlo vést k přesunu pohřebních aktivit. Kromě výše popsané situace v okolí kostela sv. Martina v Radomyšli známe i další analogie. Mladohradištní pohřebiště v námi zkoumaném areálu hradiště v Praze-Vinoři by velmi pravděpodobně mohlo být jednou z nich (*viz kapitola Hradiště Praha-Vinoř*). Nově vzniklá pohřebiště byla již umístěna v okolí kostelů, které se nacházeli přímo uvnitř sídelních areálů (*Klápště 2012*, 186).

4.4 Stabilizace sídelní sítě

Jde o proces, který je součástí takzvané vrcholně středověké transformace, neboli přechodu od raného k vrcholnému středověku. Jedním z jeho základních principů je změna charakteru sídelních areálů. Z raně středověkého osídlení tvořeného usedlostmi, které jsou pravidelně opouštěny a přesouvány, vzniká stabilní síť vrcholně středověkých vesnic o pevně daném půdorysu, jejíž podoba zůstane zachována až hluboko do novověku. Samozřejmě jde o značné zjednodušení a rozhodně není možné předpokládat, že středověký venkov zůstal po stabilizaci sídelní sítě zcela neměnný. Je jisté, že stále docházelo k určitému vývoji (*Klápště 2012*, 206).

Popisovaný proces se na našem území odehrává zejména ve druhé polovině 13. století. Při zakládání nových vesnic, ale i proměnách těch, jež existovaly dlouhou dobu, bylo užíváno nových postupů, které se výrazně liší od starší tradice (*Klápště 2012*, 188). Hlavní změnou je pevně daný půdorys vsí, jehož se dalo efektivně dosáhnout pouze za použití nových stavebních metod, které zajišťovaly poměrně dlouhou životnost stavby.

⁶ To by mohl být i případ výše popsané Radomyšli, kde je stavba kostela datována do stejného období jako začátek pohřebních aktivit (*Klápště 2012*, 187).

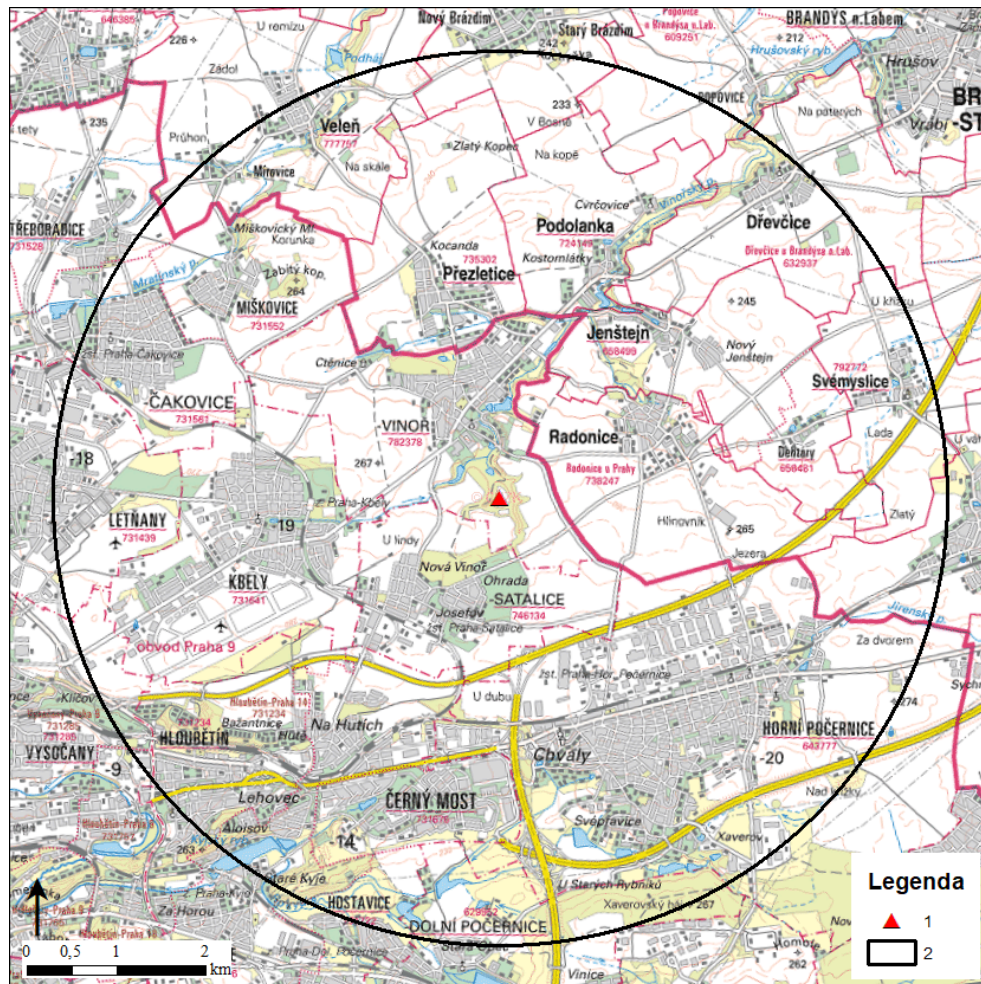
Mezi těmito metodami vyniká užití kamene pro izolaci dřevěných prvků od země (*Klápště 2012, 215*). Ke stabilizaci půdorysu samozřejmě nedošlo okamžitě, což můžeme vidět na některých lokalitách, kde lze sledovat postupný vývoj. Jiné vesnice ale byly nově zakládány již s pevně daným rozvržením, které se později výrazně nezměnilo (*Klápště 2012, 211-213*).

Popis zde poskytnutý je poměrně stručný a zcela vynechává některé aspekty dané problematiky, jako například právní rámec nově vznikajících sídelních areálů. Není tedy možné brát tuto podkapitolu jako celkové shrnutí, ale pouze tematický náhled zaměřený jen na aspekty důležité pro tuto práci.

5 Zkoumané území

5.1 Vymezení

Zájmové území této práce bylo definováno jako prostor vzdálený do pěti kilometrů od středu hradiště Praha-Vinoř (Obr. 2). K tomuto vymezení bylo přistoupeno ze dvou důvodů. Prvním z nich je, že jde přibližně o střední vzdálenost mezi vinořským a staroboleslavským hradištěm, které je pravděpodobně nejbližší soudobou opevněnou (a tedy i centrální) lokalitou. Druhým důvodem bylo časté užití tohoto modelu v pracích zabývajících se problematikou zázemí centrálních lokalit (například Galuška 2005, Boháčová 2008, Meduna 2008, Dresler 2016). Pět kilometrů se zde již tradičně užívá jako vzdálenost, kterou lze ujít za jednu hodinu chůze (Dresler 2016, 230).

Obr. 2: Vymezení zkoumané oblasti.

1: hradiště Praha-Vinoř; 2: hranice zkoumané oblasti.

Tato charakteristika je sice poměrně vágní, protože například zcela zanedbává geomorfologické podmínky daného území, ale pro téměř plochou krajinu v okolí vnořského hradiště ji lze aplikovat. Důležitější je ale otázka, proč zrovna jedna hodina chůze? Pravděpodobně jde o úvahu, že čím je místo blíže k centru, tím snáze jím mohlo být ovlivněno. To vychází z logiky, že čím blíže se určité místo nachází k centru, tím jednodušeji jím může být ovlivněno. Tento princip sice může být platný, ale limit dostupnosti do jedné hodiny je pouze uměle vytvořenou hranicí, která nejspíše neodráží minulou skutečnost. Tato vzdálenost byla rovněž brána jako vymezení pojmu *Umland*, neboli *zemědělského zázemí*, sloužícího k zásobování centra, ale tento koncept zde byl již zpochybněn (viz *podkapitola Charakter zázemí a jeho vztah k centru*). Proto je třeba konstatovat, že hranice zvoleného zájmového území není definována na základě reálného stavu minulosti, ale byla stanovena uměle. Nejde tedy o oblast samotného zázemí hradiště Praha-Vinoř, ale o území, v rámci kterého bylo zkoumáno.

5.2 Přírodní podmínky

5.2.1 Geologie a geomorfologie

Zájmové území se nachází na rozhraní dvou geomorfologických subprovincií. První z nich je Česká tabule, která zaujímá přibližně čtyři pětiny zkoumané plochy. Druhou je Berounská subprovincie nacházející se v jižní části vymezeného území (*Obr. 3*). Tato dualita se zřetelně projevuje téměř ve všech charakteristikách přírodního prostředí, a proto je nutné popsat obě tyto oblasti zvlášť.

Většina území spadá do prostoru Čakovické pánve, která je součástí Českobrodské pánve, jež patří do celku Středolabské tabule, náležící k oblasti Středočeské tabule, spadající do subprovincie Česká tabule. Čakovická tabule je definována jako plochá pahorkatina, kterou tvoří cenomanské pískovce, spodnoturonské písčité spongility a slínovce. Celý prostor se skládá z pliocenních a staropleistocenní denudačních plošin ukloněných k severovýchodu. Reliéf je velmi málo členitý. Tato část zájmového území je dnes téměř zcela odlesněná. Jedinou výraznou výjimkou je přírodní památka Bažantnice v Satalicích, která plynule přechází v přírodní rezervaci Vnořský park. V těchto místech se nachází parkově upravený starý porost s řadou doupných stromů (*Demek 1987, 136*).

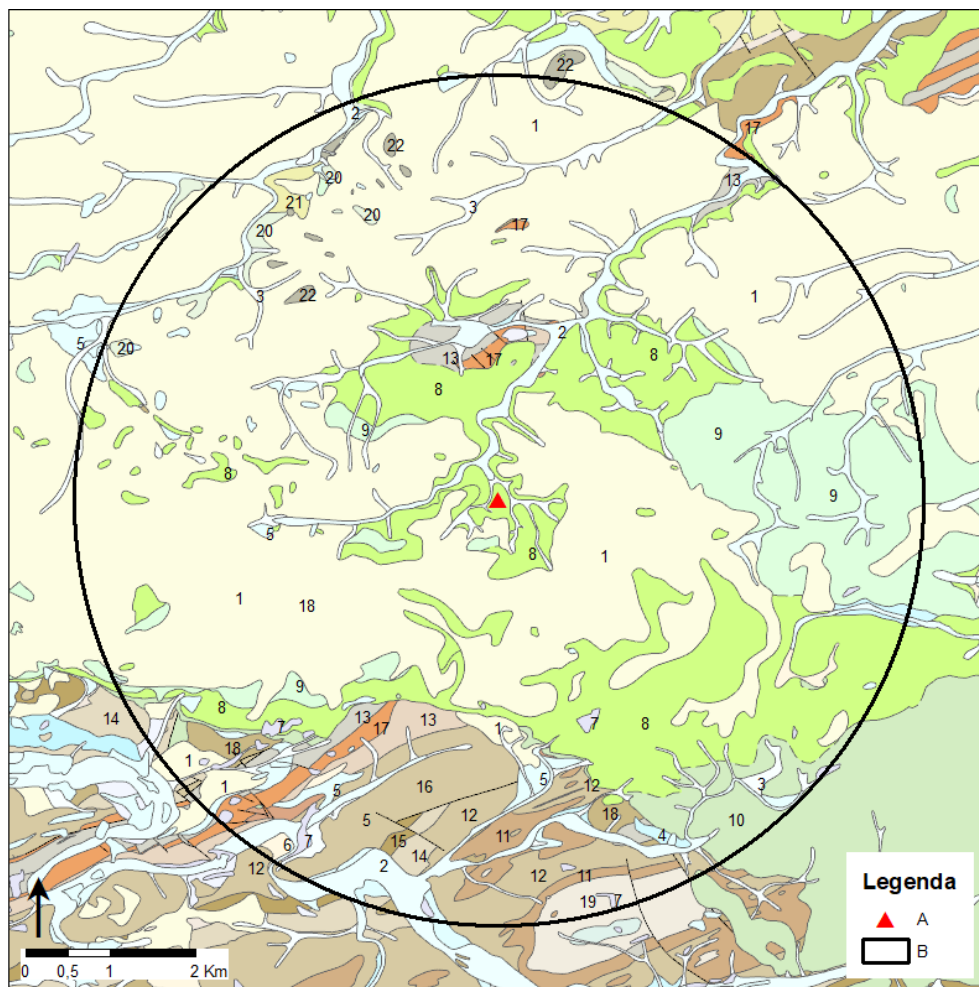
Obr. 3: Geomorfologické jednotky.

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti.

Zbytek zkoumaného území zasahuje do prostoru Úvalské plošiny, která je součástí Říčanské plošiny, patřící do celku Pražské plošiny, spadající do Brdské oblasti Berounské subprovincie. Úvalskou plošinu tvoří plochá pahorkatina složená ze staropaleozoických břidlic, drob, pískovců, křemenců, vápenců Barrandienu se zbytky slepenců, pískovců a jílovců a z pleistocenních říčních štěrků a písků. Reliéf je erozně denudační s charakteristickými strukturálními hřbety a suký. Na zájmovém území se nacházejí také staropleistocenní říční terasy Vltavy. Jak již bylo zmíněno výše, zkoumaná oblast zasahuje do Úvalské plošiny pouze přibližně jednou pětinou své rozlohy, a není proto velkým překvapením, že se v této části nenacházejí žádné významné dominanty. V těchto místech je zájmové území pouze nepatrně zalesněno smíšenými dubovými a smrkovými porosty (Demek 1987, 528). Největší zalesněnou plochou je zde přírodní památka Xaverovský háj.

Zkoumané území zasahuje na jihozápadně velmi lehce do prostoru Pražské kotliny, která je rovněž součástí Říčanské plošiny. Jedná se o erozní kotlinu v povodí Vltavy, jejíž charakter je téměř totožný s Úvalskou plošinou.

Zájmová oblast se nachází na rozhraní dvou geologických jednotek, jejichž hranice je téměř totožná s hranicemi jednotek geomorfologických, které jsou popsány výše. Severní část se nachází na území České křídové tabule a menší jižní část spadá do Tepelsko-barrandienské oblasti (Obr. 4).

Obr. 4: Geologické podmínky.

A – hradiště Praha-Vinoř; B – hranice zkoumané oblasti.

KVARTÉR: 1 – spraš a sprašová hlína; 2 – nivní sediment; 3 – smíšený sediment; 4 – písek, štěrk; 5 – hlína, písek, štěrk; 6 – písčito-hlinitý až hlinito-písčitý sediment; 7 – navážka, halda, výsypka, odval; KŘÍDA: 8 – pískovce křemenné, jílovité, glaukonitické; 9 – písčité slínovce až jílovce spongilitické, místy silicifikované (opuky); 10 – jílovce, uhelné jílovce, uhlí, prachovce, pískovce, slepence; PALEOZOIKUM BARRANDIENU: 11 – zelenavé jílovce, jílovité břidlice; 12 – tmavošedé jílovce, prachovce; 13 – jílovité břidlice; 14 – prachovce, tmavé břidlice; 15 – černošedé jílovité břidlice; 16 – střídání drob, pískovců, prachovců a jílovitých břidlic; 17 – křemenný pískovec; 18 – černé břidlice, železné rudy; 19 – pískovce, prachovce, jílovité břidlice, na bázi diamiktity; 20 – prachovce, břidlice, droby; 21 – droby, prachovce; 22 – silicity.

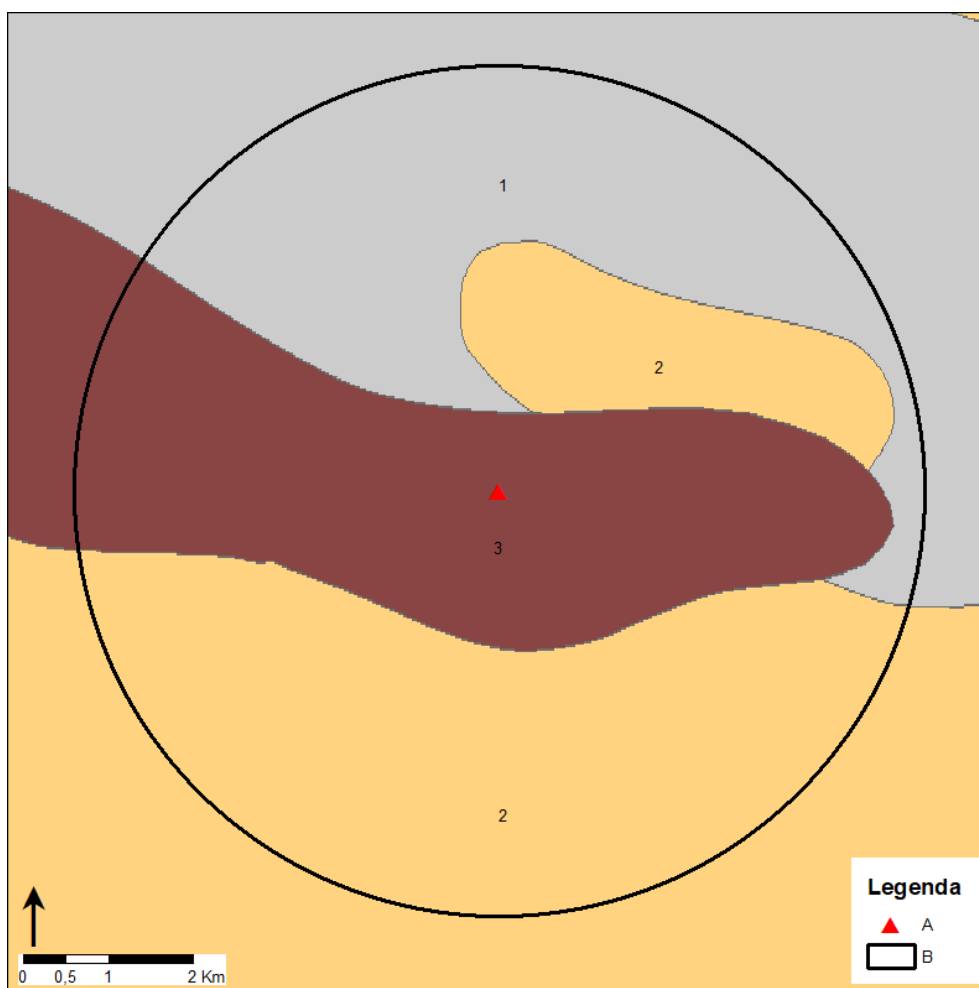
V severní části zaujímající většinu zkoumaného území tvoří podloží převážně kvartérní horniny reprezentované zejména spraší a sprašovou hlínou. Nejbližší okolí vodních toků se vyznačuje výskytem nivních a smíšených sedimentů. Do širšího okolí těch, které se nalézají ve střední části zkoumané oblasti (v povodí Vinořského potoka) se koncentrují křemenné, jílové a glaukonitické pískovce. Tento typ hornin se nachází také na hranici s Tepelsko-barrandienskou oblastí a v jihovýchodní části zájmové oblasti. Ve východní části se pak nachází souvislá plocha písčitých slínovců až spongilitických jílovců a místy i silicifikované opuky. Do jihovýchodní části zasahují také jílovce, uhelné jílovce, uhlí, prachovce, pískovce a slepence.

Odlišnou situaci je možné sledovat v menší jižní části zkoumaného území. Na poměrně malém prostoru se nachází velké množství hornin spadající převážně do paleozoika Barrandienu. Objevují se zde zejména různé typy jílovců a břidlic. Méně zastoupeny jsou pískovce, prachovce a droby. Blízké okolí říčky Rokytky a jejich přítoků pak tvoří nivní a smíšené sedimenty.

Většina zájmové oblasti je víceméně plochá. Severní část je členěna pouze drobnými údolími Vinořského a Mratínského potoka a jejich přítoků. Jižní část zkoumané plochy je členitější a v reliéfu se vzhledem k četné zástavbě výrazněji projevují antropogenní tvary. Nadmořská výška celého území se pohybuje od 200 do 267 metrů nad mořem. Nejvyšší bod se nachází na poli mezi Kbely a Vinoří v místech dnešního golfového hřiště. Nejnižším bodem je údolí Vinořského potoka na okraji zájmového území v blízkosti Popovic.

5.2.2 Pedologie

V zájmové oblasti se nacházejí tři půdní typy (*Obr. 5*). Severní část území zaujímají černozemě, které se typicky vyskytují v sušších a teplejších oblastech. Jejich matečním substrátem jsou s největší pravděpodobností spraše, které tvoří v místech jejich výskytu většinu geologického podloží (*viz výše*). Černozemě vznikají intenzivní humifikací probíhající pod stepní vegetací. Jejich půdní profil je tmavě zbarvený humusový horizont zpravidla o nápadně vysoké mocnosti (až do 80 centimetrů). Vyznačují se odolnou vodostálou strukturou a hojným edafonem. Nejčastěji jsou středně těžké, bez skeletu, s vyšším až vysokým obsahem kvalitního humusu. Mají neutrální reakci a velmi dobré sorpční vlastnosti. Černozemě jsou dnes pro jejich zemědělskou kvalitu téměř bez výjimky využívány jako orná půda. Jde o zemědělsky nejhodnotnější půdní typ nacházející se na území České republiky (*Tomášek 1995, 14-15*).

Obr. 5: Pedologické podmínky.

A – hradiště Praha-Vinoř; B – hranice zkoumané oblasti.

1 – černozemě; 2 – hnědé půdy se surovými půdami; 3 – hnědozemě.

Ve střední části zkoumané oblasti se od západu táhne pás hnědozemě. V tomto prostoru se nachází i samotné raně středověké hradiště Praha-Vinoř. Jejím půdotvorným substrátem jsou rovněž spraše a hlavním půdotvorným proces je illimerizace. Pod humusovým horizontem se nachází ještě dva eluviální horizonty rozdílné barvy, zrnitosti a struktury. Mateční substrát leží až pod nimi. Hnědozemě obsahují méně humusu než výše popsané černozemě, ale jeho složení je stále příznivé. Jejich půdní reakce je slabě kyselá. Tento půdní typ je rovněž velmi zemědělsky hodnotný. Trpí menší vysychavostí než černozemě, díky čemuž se více hodí k pěstování některých specifických plodin, a to především náročných obilovin (Tomášek 1995, 16-17).

Jižní a střední část zkoumané oblasti zaujímají hnědé a surové půdy. Hnědé půdy jsou u nás nejrozšířenějším půdním typem. Většinou se nacházejí v nadmořské výšce nad

450 metrů nad mořem, takže jejich výskyt ve zkoumané oblasti je tedy spíše výjimkou oproti běžnému stavu. Jako jejich matečný substrát se uplatňují téměř všechny typy hornin skalního podkladu. Tento tyto půdy je vývojově poměrně mladé a vznikají intenzivním vnitropůdním zvětráváním. Jsou zpravidla skeletové s rozdílnou zrnitostí, váhou a obsahem většinou méně kvalitního humusu. Půdní reakce bývá slabě kyselá až kyselá. Jejich sorpční vlastnosti se mění podle obsahu humusu a zrnitostním složení. Zejména z důvodu jejich nižší mocnosti jde o půdy zemědělsky spíše nevýhodné, vhodné pouze k pěstování méně náročných plodin (Tomášek 1995, 23-25).

Surové půdy nejsou zpravidla vázané na konkrétní klimatické poměry. Uplatňují se v místech, kde skalní podloží vystupuje blízko k povrchu. Jako jejich půdotvorný substrát se uplatňují fyzikální hrubě skeletové rozpady většinou bezkarbonátových hornin a jde převážně o horninová eluvia. Vznikají půdotvorným procesem nevýrazné humifikace, někdy spojené se slabým vnitropůdním zvětráváním nebo počáteční podzolizací. Půdní profil je tvořen mělkým humusovým horizontem dosedajícím přímo na rozpad matečné horniny. Pro svou malou mocnost a vysokou skeletovitost a vodopropustnost jde o zemědělsky velmi nepříznivé půdy, které mohou sloužit pouze jako chudá pastviště (Tomášek 1995, 19).

5.2.3 Hydrologické podmínky

Stejně jako tomu bylo při popisu geologických a geomorfologických podmínek, tak i podmínky hydrologické rozdělují zkoumané území na dvě oblasti. V místě, kde můžeme sledovat hranice mezi geomorfologickými subprovinciemi a geologickými jednotkami se nachází rozvodí mezi povodím Labe a Vltavy. V místě tohoto rozvodí a jeho bližším okolí se žádné vodní toky nevyskytují a jde celkově o prostor poměrně suchý, a tudíž pro sídelní aktivity velmi neatraktivní. Zbytek zkoumaného území je naopak protkán sítí drobných vodních toků, které v minulosti znamenaly poměrně snadný přístup ke zdrojům vody.

Ve větší severní části zájmové oblasti jsou nejvýraznějšími vodními toky Vnořský a Mratínský potok (ten ovšem do zájmového území zasahuje pouze na severovýchodním okraji), které se později vlévají do Labe. Na obou těchto vodních tocích se nachází velké množství menších rybníků a nádrží.

V jižní části spadající do povodí Vltavy jasně dominuje říčka Rokytka a její přítok Svěpravický potok. I zde se nachází poměrně mnoho rybníků a nádrží, které jsou ovšem rozlehlejší než jejich protějšky v severní oblasti.

5.2.4 Klimatologické podmínky

Podle klasifikace Radima Tolasze spadá zájmové území do klimatické zóny W2, jež zahrnuje oblasti, které se vyznačují vyšší roční průměrnou teplotou a nižším úhrnem srážek než zbytek České republiky (Tolasz 2007, 233). Konkrétní hodnota průměrné teploty je zde 8 °C (Tolasz 2007, 24-25) a průměrná hodnota srážek naměřených za jeden den je 500 až 600 milimetrů (Tolasz 2007, 68-69). Největší úhrn srážek se koncentruje v rámci letních měsíců, což je ovšem běžný stav charakteristický pro celé území naší republiky (Tolasz 2007, 68-69). Průměrně je v této oblasti 140 až 170 dní, kdy je úhrn srážek vyšší nebo roven 0,1 mm (Tolasz 2007, 84) a podle hodnoty standardizovaného srážkového indexu je zde 60 % měsíců zasaženo suchem (Tolasz 2007, 100).

Tyto hodnoty ovšem zachycují dnešní stav klimatu a lze předpokládat, že v období raného středověku by byly naměřeny výrazně odlišně. Zvláště pak pokud lze počítat s takzvaným *středověkým klimatickým optimumem*, které se projevovalo podnebními podmínkami, jež byly velmi zemědělsky příznivé (Klápště 2012, 167). Přesto ale zřejmě vyjadřují relativně vysokou hospodářskou atraktivitu regionu vůči jiným částem České kotliny.

5.2.5 Vegetační podmínky

Podle mapy potenciální přirozené vegetace zaujímá většinu zkoumaného území černýšová dubohabřina (*Melampyro nemorosi-Carpinetum*), která je řazena mezi dubohabřiny a lipové doubravy. Jde o nejrozšířenější typ dubohabřiny v Česku. Vyskytuje se na různých typech půd od kambizemí až po gleje a pseudogleje. Roste hlavně na plochem nebo mírně svažitém georeliéfu, tedy v místech, která jsou většinou stabilně využívána již od období neolitu k sídelním nebo zemědělským aktivitám, což vedlo k postupnému odlesnění, a proto dnes zůstávají tyto fytoceózy zachovány jen výjimečně (Neuhäuslová a kol. 1998, 85-90).

Úzký pás směřující z východního okraje zájmové oblasti do jejího středu zaujímá mochnová doubrava (*Potentillo albae-Quercetum*) spadající do jednotky subacidofilní středoevropské teplomilné doubravy. Od dubohabřin se odlišují zejména absencí habru a výskytem druhů střídavě vlhkých půd (Neuhäuslová a kol. 1998, 176-180). Vyskytují se hlavně na půdách těžšího charakteru v našem případě na hnědých půdách.

Mimořádně hodnotné informace pro vývoj vegetace v okolí hradiště Praha-Vinoř přinesly vrty v mokřadu pod lokalitou, jejichž výsledky zde budou popsány na základě dosud nevydaného článku Petra Pokorného (Pokorný 2020 v tisku). Pro nejstarší sledované

období, začínající kolem roku 869 a končící přibližně v polovině 10. století, je typický vysoký podíl dřevin vůči bylinám. Tento poměr je zhruba 50 %, což indikuje rozvolněnou spíše parkovou krajinu. Vzhledem k vysokému zastoupení borovice v rámci dřevinné složky lze usuzovat, že šlo o krajinu již delší dobu ovlivňovanou lidskými aktivitami, a to hlavně pastvou dobytka, kterou indikuje hojný podíl jitrocele kopinatého (*Plantago lanceolata*). Zajímavá je úplná absence stop obilovin, které by bylo možné bezpečně spojit s orným zemědělstvím. V pylovém i makrozbytkovém diagramu se rovněž vykytuje vysoký podíl nitrofilních ruderálních plevelů (*Artemisia*, *Chenopodiaceae*, *Chenopodium album*, *Myosoton aquaticum*, *Ranunculus cf. repens*, *Sambucus nigra*, *Scirpus sylvaticus*, *Urtica dioica*). Na bázi souvrství se pak vyskytovala vysoká koncentrace makroskopických i mikroskopických uhlíků spolu s omletými keramickými zlomky a fragmenty velkých zvířecích kostí. Na základě těchto zjištění lze předpokládat, že místo odběru a jeho okolí bylo již v tomto období silně ovlivněno lidskými aktivitami, které neměly zemědělský charakter (s výjimkou pastvy) a onen bazální horizont uhlíků lze vnímat jako důkaz postupu osídlení do tohoto prostoru spojeného s iniciálním vypalováním (*Pokorný 2020 v tisku*). Výše popsaný stav zde byl poměrně podrobně rozepsán, protože zachycuje krajinu v nejpřirozenější podobě, jakou lze rekonstruovat během období raného středověku.

Pozdější vývoj vegetace byl již výrazně determinován lidskými aktivitami, a proto zde bude pouze stručně shrnut. Postupně dochází k odlesnění a výrazně rostou indikátory zemědělského využívání krajiny, a to jak pěstování kulturních plodin spojených s orebním zemědělstvím, tak stále pokračující pastva hospodářských zvířat. K vyvrcholení tohoto procesu dochází přibližně v 2. pol. 12. st. a až na krátký propad počtu dokladů orebního zemědělství během počátku 13. století, je tento stav zachován až do konce podchyceného období, který je kladen k roku 1532 (*Pokorný 2020 v tisku*). Na závěr je ještě nutné zdůraznit, že výše popsaný vývoj lze sledovat pouze v blízkosti provedených vrtů tedy v okolí samotného hradiště a nelze jej spolehlivě aplikovat i na zbytek území zkoumaného v rámci této práce.

6 Pramenná základna

S lehkou nadsázkou lze prohlásit, že prostor kolem severovýchodního okraje Prahy, ve kterém se hradiště Praha-Vinoř nachází, je jedním z nejméně archeologicky probádaných regionů v naší republice. Pramennou základnu zde tvoří, jak destruktivní výzkumy spojené se stavební činností v zázemí dnešní Prahy, tak velkoplošné povrchové sběry vedené Martinem Kunou na sklonku minulého století. Díky tomu nám vzniká poměrně bohatý soubor pramenů, které se ovšem velmi liší svým charakterem i výpovědní hodnotou.

6.1 Destruktivní výzkumy

Zkoumaná oblast se nachází na hranici mezi správním územím Hlavního města Prahy a okresem Praha-Východ. Není proto příliš překvapivé, že destruktivní výzkumy zde realizovala široká škála archeologických institucí. Nejvýrazněji se projevuje aktivita Archeologického ústavu Akademie věd České republiky, Muzea hlavního města Prahy a Oblastního muzea Praha východ v Brandýse nad Labem.

6.1.1 Sídelní areály

Data o výzkumech sídlišť byla získána z Archeologické databáze Čech a Archeologické mapy České republiky⁷. Většina sídlištních nálezů pochází z drobnějších záchranných výzkumů spojených s růstem Prahy a zahušťováním sídelní sítě jejího zázemí v několika posledních desetiletích. To s sebou nutně nese některé problémy. Prvním z nich je jejich nerovnoměrné prostorové rozmístění, navázané na moderní stavební činnost. Druhým je malý rozsah skrytých ploch, který nedovoluje získat přesnější informace o velikosti sídliště a jeho jednotlivých chronologických fázích. Jedinou výjimkou jsou badatelské výzkumy prováděné v areálu vlastního hradiště Praha-Vinoř, které probíhají systematicky a zároveň na větší ploše již několik posledních let a lokality na katastrálním území Horních a Dolních Počernic (Počernice I-V, viz příloha *Katalog lokalit*, podrobně *Košařová 2020*), které byly identifikovány na základě více drobných záchranných výzkumů, díky nimž bylo možné lokality datovat poměrně přesně.

Do finálního seznamu byly zařazeny pouze lokality, které v označení PIAN odpovídají hodnotě přesnosti lokalizace 1-3 (*Kuna – Křivánková 2006*, 6.4). Tyto záznamy byly zaneseny do mapy na základě lokalizace Archeologické databáze Čech

⁷ Pro kontrolu pak posloužila mapa lokalit v bližším okolí hradiště Praha-Vinoř, kterou vypracoval Zdeněk Neustupný v rámci své disertační práce. Za jejíž zpřístupnění mu touto formou děkuji.

podle souřadnic jejich kódu PIAN. Pokud bylo možné lokality umístit pouze do celého katastrálního území dané obce, nebyly brány v potaz. Šlo totiž téměř výlučně o ojedinělé nálezy nebo pozůstalosti po badatelích, u kterých byl původní výskyt na daném katastrálním území často spíš odhadem než podloženou informací. Navíc nebylo možné zjistit původní nálezový kontext ve kterém se artefakty vyskytovaly, a proto nemohly poskytnout ani přesnější dataci sídelních aktivit v daném katastru.

6.1.2 Pohřební areály

Data o starších výzkumech pohřebních areálů byla získána z katalogu raně středověkých pohřebišť publikovaného Jiřím Slámou v 70. letech minulého století (*Sláma 1977*). Tento katalog ovšem zachycuje pouze plochá řadová pohřebiště, která se u nás vyskytují až od přelomu 9. a 10. století (*Klápště 2012*, 182). Starší pohřebiště nebyla na zkoumaném území nalezena, což je ovšem stav, který je na našem území poměrně běžný. V pramenné základně tohoto období obecně výrazně převažují sídlištní areály nad pohřebními (*Kuna – Profanotvá 2005*, 73; *Bubeník – Pleinerová – Profanotvá 1998*, 114). Pro získání dat o pohřebištích nalezených v době po publikaci výše zmíněného katalogu (*Sláma 1977*) byla použita Archeologická databáze Čech a Archeologická mapa České republiky. Pro označení přesnosti jejich lokalizace byl využit stejný systém jako pro sídelní areály, který vychází z označení PIAN (*viz výše*). Rovněž nebyly do finálního seznamu lokalit započítány pohřební areály, které nebylo možné lokalizovat přesněji než do celého katastrálního území dané obce. V tomto případě šlo většinou o nálezy z jednotlivých hrobů, u kterých již nebylo možno zjistit, zda šlo o solitérní pohřeb, nebo o součást většího pohřebního areálu.

6.2 Písemné prameny

Pro sledované období nejsou k dispozici žádné písemné prameny, na jejichž základě by bylo možné popsat celkový vývoj zkoumaného území. Cenné informace ale přinášejí první zmínky o dnešních obcích ve středověkých listinách, které byly sledovány na základě vícesvazkového díla Antonína Profouse *Místní jména v Čechách* (*Profous 1947*, *týž 1949*, *týž 1952*, *týž 1957*). Tyto informace tvoří spíše okrajovou část pramenné základny, kterou je nutno zahrnout pro vytvoření komplexních výsledků, ale sami o sobě jsou velmi zlomkovité a jejich propojení s konkrétními zjištěními získanými archeologickými metodami je spíše teoretické.

6.3 Povrchové sběry

Nejprve je zde nutné popsat obecnou charakteristiku povrchových sběrů. Data získaná tímto způsobem totiž tvoří velkou část pramenné základny této práce. Jde o jednu z hojně užívaných nedestruktivních metod archeologického poznání, jejíž hlavní výhodou je, že pracuje přímo s artefakty, které je možné běžným archeologickým postupem datovat. Díky tomu bývají povrchové sběry často využívány pro časové zařazení komponent zachycených jinou nedestruktivní metodou (Kuna a kol. 2004, 305). Oproti destruktivním výzkumům mají několik nesporných výhod: jsou mnohem méně časově náročné a lze díky nim prozkoumat výrazně větší prostor za využití menšího množství prostředků (Kuna a kol. 2004, 318). Získaná data je ovšem potřeba velmi kriticky zhodnotit. Nezachycují totiž přímo archeologické situace, ale pouze indikují přítomnost objektů a kulturních vrstev pod ornici (Kuna a kol. 2004, 306). V extrémním případě mohou odrážet pouze hospodaření s odpadem, který byl přemístěn až sekundárně. Tento proces je již dobře znám v rámci procesu hnojení polí v období vrcholného středověku (Klápště 2012, 275).

Předmětem povrchových sběrů jsou movité artefakty, které se v našem prostředí dostávají na povrch vlivem orby a jsou tedy přímo vázány na zemědělskou krajinu (Kuna a kol. 2004, 309). V ornici pak podléhají destruktivním vlivům, které mohou výrazně ovlivnit výsledná data. Například nekvalitně technicky provedená keramika pražského typu v tomto prostředí velmi rychle zaniká a je tedy velmi nepravděpodobné, že by byla zachycena povrchovými sběry. Jiné artefakty naopak zkáze téměř nepodléhají a zůstávají v ornici přítomny takřka věčně (Kuna a kol. 2004, 309).

Dalším vlivem výrazně ovlivňujícím výpovědní hodnotu povrchových sběrů je eroze půdy a s ní spojená akumulace. Při dlouhodobé erozi dochází k přesunu a zániku nejen artefaktů, ale i celých komponent (Kuna a kol. 2004, 313). V případě dlouhodobé akumulace může naopak dojít k převrstvení komponenty, což vede k nemožnosti ji na základě sběrů zachytit nebo vytvořit pseudolokality či převrácené stratigrafie (Kuna a kol. 2004, 314). Různé typy artefaktů se také v rámci eroze v ornici přesunují rozdílnou rychlostí, což může výrazně ovlivnit výslednou skladbu nálezů (Kuna a kol. 2004, 313-314).

Pokud je plocha dlouhodobě orána stejným způsobem a nedochází k erozi ani akumulaci, měly by se v ornici pohybovat stále tytéž artefakty, které postupně zanikají vlivem postdepozičních procesů. Z logiky věci by tedy měla být největší koncentrace nálezů naměřena v krátké době po jejich vyorání a postupně by pak mělo docházet k jejich

úbytku. Přírůstek nových artefaktů lze tedy očekávat pouze v případě změny používané technologie orby nebo při rozorání nové plochy (Kuna a kol. 2004, 314-315).

Výsledný soubor nálezů získaných povrchovými sběry je rovněž velmi ovlivněn charakterem jejich pohybu v ornici. Na povrchu vydrží většina artefaktů pouze krátkou dobu, než dojde k jejich rozpadu, ale periodicky opakovanou orbou následně dochází k jejich přesunu zpět do masy ornice (Kuna a kol. 2004, 313). Tento princip popisuje ale pouze vertikální pohyb artefaktů v ornici. Pro interpretaci dat získaných povrchovými sběry je ovšem rovněž důležitý jejich pohyb horizontální. Na rovné ploše mají artefakty vlivem orby sklon k náhodnému posunu na menší vzdálenosti s tendencí k větším posunům ve směru orby (Kuna a kol. 2004, 315). Onen poměrně malý rozsah posunů je velmi pozitivním zjištěním. Znamená totiž, že povrchové sběry jsou za určitých podmínek schopny odrážet situaci pod ornici. Ovšem i více malých náhodných posunů v delší časové rovině musí nutně vést k výrazné změně pozice artefaktu oproti místu jeho původního uložení (Kuna a kol. 2004, 315).

Vlivem pohybu artefaktu v ornici a dalších postdepozičních procesů dochází k jeho postupné fragmentarizaci a obrušování (Kuna a kol. 2004, 339). To může negativně ovlivnit chronologickou citlivost artefaktu a vést až k jeho zániku. S notnou dávkou nadsázky je možné označit povrchové sběry za záchranné výzkumy, protože existence povrchových souborů je vlastně poslední fází existence archeologického pramenu před jeho zánikem (Kuna a kol. 2004, 314).

Dalším typem aspektu ovlivňujícím spolehlivost dat je samotný proces sběru a podmínky při jeho realizaci, jako je počasí a s ním spojená viditelnost (Kuna a kol. 2004, 317). Závažným faktorem jsou i rozdíly v individuálních schopnostech pracovníků provádějících sběr. Ty mohou ovlivnit jak samotnou četnost nálezů, tak i skladbu získaných dat (Kuna a kol. 2004, 317). Výrazným faktorem je rovněž čas strávený na jednom sbíraném polygonu⁸ a s ním spojená rychlost sběru. Pevně daná doba na prozkoumání každého polygonu ovšem vede k podhodnocení prostoru s vysokým výskytem nálezů, a naopak nadhodnocení míst, kde je jejich četnost nízká. Je tedy ideální tempo přizpůsobovat koncentraci nálezů, ale pouze do určité míry, aby nedošlo ke zkreslení výsledků (Kuna a kol. 2004, 318).

⁸ Případně na jiné základní prostorové jednotce, která je definována podle konkrétní metodiky daných sběrů.

Samotný proces zpracování artefaktů získaných povrchovými sběry s sebou rovněž nese mnohá úskalí. Získaný materiál bývá zpravidla značně fragmentarizovaný a obsahuje velmi málo typických znaků, a to jak morfologických, tak výzdobných. Jako určité vodítko můžou ovšem posloužit znaky technologické. Výše popsaná skutečnost vede ke stavu, kdy je výsledná datace daného souboru výrazně ovlivněna individuálním umem a citem daného badatele (Kuna a kol. 2004, 338).

I přes veškeré problémy, které jsou popsány výše, jsou povrchové sběry důležitým nástrojem k prohloubení archeologického poznání. Přinášejí totiž cenné informace zvláště při zkoumání struktury osídlení v minulosti, tedy jednoho ze základních témat této práce, protože umožňují prozkoumat velké území, které by nebylo možné plně poznat pomocí destruktivní postupy a zároveň dovolují aspoň rámcovou dataci, ke které nemohou dospět jiné nedestruktivní metody. Mnohé práce zkoumající vývoj středověkého osídlení používají povrchové sběry jako jednu z metod, na kterých zakládají svá zjištění (např. Meduna – Černá 1992; Boháčová 2008; Dresler 2016).

6.3.1 Obecná metodika

Nejstarším typem povrchových sběrů jsou takzvané sběry syntetické, které lze charakterizovat jako „vyhledávání nalezišť“. Jejich cílem není zkoumat krajinu jako celek, ale zaměřit se pouze na místa s vysokým výskytem nálezů. Zkoumaná oblast se nejprve prochází bez pevně dané intenzity průchodů, dokud se neobjeví místo s výraznou koncentrací nálezů. Na takto objeveném prostoru se intenzita sběru zvýší, aby bylo možné alespoň přibližně prostorově vymezit objevené *naleziště* a zároveň probíhá intenzivní sběr typických artefaktů, aby ho bylo možné co nejpřesněji datovat (Kuna a kol. 2004, 324). Jde o metodu poměrně rychlou a nevyžadující velké množství pracovníků, ale takto získané informace jsou zatíženy velkým množstvím problémů: primárně vznikají přímo v terénu bez pevné intenzity průchodů a není tedy možné je porovnávat s jinými daty, prostor *naleziště* je definován na základě neúplných a neobjektivních zjištění, a nakonec samotný pojem *naleziště* není možné přesně definovat (Kuna a kol. 2004, 325).

Druhou možností je využití analytických metod sběru, jejichž základním principem je rozdělení zkoumaného území na menší jednotky, které je následně možné jednodušeji a průkazněji analyzovat. Ty většinou nebývají vysbírány v celém rozsahu, ale pouze za pomoci pevně daného počtu a vzdálenosti průchodových linií – již v terénu tedy dochází ke vzorkování. Na rozdíl od syntetických sběrů jsou sbírány i atypické artefakty a ekofakty (Kuna 1998a, 79). To umožňuje nepracovat jen s výčtem typických znaků, ale i

s celkovým počtem nálezů. Takto získaná data je možné mezi sebou porovnávat a získat na jejich základě ucelenější pohled na jednotlivé komponenty a krajinu jako celek (*Kuna 1998a*, 81).

Každá fáze sběrů, které budou popsány níže, proběhla za použití velmi rozdílné metodiky a jednotlivé soubory získaných dat se tedy velmi liší, jak svým charakterem, tak i výpovědní hodnotou. Oba výzkumy se zaměřovaly na větší území, než je zájmová oblast této práce a zároveň jde o projekty, které v rámci povrchových sběrů výrazně přispěly k formulaci dnes užívaných metod terénní práce a způsobu zpracování dat (*Kuna a kol. 2004*, 308).

6.4 Povrchové sběry v povodí Vinořského a Mratínského potoka

V devadesátých letech minulého století proběhly pod vedením Martina Kuny velkoplošné povrchové sběry zaměřené na území mezi severovýchodním okrajem Prahy a aglomerací Brandýs-Stará Boleslav. Výzkum spadl pod Oblastní muzeum Praha východ (*Kuna 1998b*, 291-292). Celková plocha zkoumaného území byla přibližně 40 kilometrů čtverečních (*Kuna 1998b*, 292), což značně přesahuje běžnou plochu sběru, která bývá cílena pouze na jedno naleziště (*Kuna 1998b*, 296).

Cílem těchto sběrů bylo získat bližší náhled do sídelních struktur a strategií pravěkého osídlení středních Čech. Okrajově byl sice zahrnut i raný středověk, ale nalezené artefakty tohoto stáří již nebyly podrobněji zpracovány. Původním záměrem tohoto projektu bylo na základě získaných dat definovat obecný model, který by byl platný i pro ostatní regiony vyznačující se hustým a kontinuálním osídlením. Tento cíl bohužel nakonec nebyl splněn a výsledky byly publikovány pouze ve formě katalogu (*Kuna 1998b*, 291). Projekt byl ukončen roku 1990 zejména z důvodu nutnosti přepracovat jeho metodiku (*Kuna 1998b*, 292).

Pro sběr byla využita takzvaná *metoda vkládání nových polygonů* (*Kuna a kol. 2004*, 326), jejíž základní jednotkou jsou uměle vytvořené polygony, které v tomto případě zpravidla odpovídaly dílčímu členění zemědělské krajiny. V rámci jednoho polygonu by se neměla výrazněji měnit koncentrace nálezů. Pokud k tomu došlo, tak byl již v terénu vymezen nový polygon uvnitř polygonu stávajícího, čímž se toto kolísání eliminovalo (*Kuna 1998b*, 291-292). Z důvodu nedostatku pracovníků nebylo možné zachovat u všech polygonů jednotnou hustotu průchodů, a proto nemohla být vypočítána přesná koncentrace nálezů. Základním údajem, ze kterého se později vycházelo, byl čas strávený sběrem na daném polygonu (*Kuna 1998b*, 292).

Martin Kuna řadí výše popsanou metodiku mezi analytické přístupy (Kuna a kol. 2004, 326) a označuje ji jako „nejjednodušší variantu analytického přístupu k povrchovým sběrům“ (Kuna 1998b, 292). Vzhledem k nejednotnosti hustoty průchodů a vymezení polygonů s vysokou koncentrací přímo v terénu, mají tyto sběry stále metodicky velmi blízko ke sběrům syntetickým. Data získaná tímto výzkumem v podobě počtu nálezů na jednu hodinu sběru se sice dají využít v rámci jednoho projektu, ale už není možné je smysluplně propojit s výsledky získanými na základě jiného výzkumu. V této práci se proto nepracuje s počtem nálezů na hodinu sběru, ale pouze s absolutní četností nalezených artefaktů v prostoru daného polygonu. Není tedy možné objektivně posoudit koncentraci nálezů v jednotlivých polygonech, ale lze pracovat aspoň s typickými artefakty a zjistit tak jejich rámcovou dataci. Právě velké množství typických zlomků keramiky se na konec stalo hlavním přínosem této fáze sběrů.

Původním plánem projektu bylo provést sběry na celém zkoumaném území, což se později ukázalo jako nereálné, a proto se hlavní zájem soustředil na polygony v blízkosti vodních toků. Zbytek území byl rozdělen na čtverce 500 na 500 metrů a měl být prozkoumán pouze každý čtvrtý z nich. Tento cíl se podařilo před ukončením projektu splnit přibližně ze tří čtvrtin (Kuna 1998b, 292). Celkem bylo prozkoumáno 507 polygonů na 38,5 kilometrech čtverečních (viz příloha *Obrazová příloha 1*). Ty se ale výrazně lišily svou velikostí, která se pohybovala od několika metrů čtverečních až po polygony větší než 10 hektarů⁹. Objeveno bylo celkem 22 088 keramických zlomků, 61 kusů štípané industrie a 42 broušené industrie (Kuna 1998b, 292).

Projekt byl zaměřen na pravěké osídlení, takže raně středověké nálezy nebyly blíže datovány a všechny byly shodně zařazeny do kategorie *raný středověk*. Materiál mladších období nebyl vůbec sbírán (Kuna 1998b, 294). Bližší dataci raně středověkých nálezů provedl až autor této práce. Dnes je nalezený materiál uložen v Oblastním muzeu Prahavýchod v Brandýse nad Labem. Z celkového počtu 173 polygonů zkoumaných v rámci této práce již nebylo možné dohledat nálezy ze čtrnácti z nich. To tvoří přibližně 8 % z celého souboru, což by ale nemělo výrazněji ovlivnit výpovědní hodnotu této fáze povrchové prospekce, protože polygony, ve kterých sběr probíhal, nepokrývají celé její zájmové území.

⁹ Speciálním případem byly bodové polygony, u kterých nelze určit plochu.

6.5 Rekonstrukce staré kulturní krajiny Čech

Projekt Ancient landscape reconstruction in northern Bohemia (dále jen ALRB) proběhl v rámci spolupráce mezi Archeologickým ústavem akademie věd a Department of archaeology and prehistory univerzity v Sheffieldu v letech 1991 až 1995. Hlavním cílem projektu bylo prohloubit poznání vývoje kulturní krajiny a sociálních změn spojených s tímto procesem (*Zvelebil – Beneš – Kuna 1993*, 93-94). Zároveň ale šlo o první projekt v Čechách, kde byl aplikován analytický přístup k povrchové prospekci na velmi rozsáhlé území, a proto posloužil i k testování nových přístupů a metod (*Kuna 2000*, 32).

Zkoumány byly dva transekty o rozměrech 10 na 50 kilometrů. První byl umístěn v severozápadních Čechách v prostoru Krušných hor a okolí Ohře. Druhý, který protíná i zájmové území této práce, se nacházel ve východní části středních Čech (*viz příloha Obrazová příloha 2*). Přibližně středem tohoto transektu protéká řeka Labe. Jeho severní část zasahuje do chráněné krajinné oblasti Kokořínsko a na druhé straně končí několik kilometrů jižně od Říčan u Prahy (*Zvelebil – Beneš – Kuna 1993*, 94).

Vzhledem k tomu, že takto rozsáhlé území nebylo možné celé prozkoumat za pomoci povrchových sběrů, byla nejprve zkoumaná plocha rozdělena na polygony, které většinou odpovídaly dílčímu členění zemědělské krajiny. Následně z nich byl za použití výpočetní techniky vybrán dostatečně reprezentativní náhodný vzorek¹⁰. Tyto polygony byly poté rozděleny na sektory o rozměrech 100 na 100 metrů, které se staly základní analytickou jednotkou pro pozdější zpracování (*Kuna 1998a*, 80). Každým sektorem probíhalo pět linií, v rámci kterých probíhal samotný sběr. Ty měly pevně dané dvacetimetrové rozestupy a stálou severojižní orientaci. Trasy byly procházeny podle jednotného systému ve všech zkoumaných polygonech. První trasa vždy začínala v jihozápadním cípu polygonu a pokračovala směrem k severu, když se dospělo k severnímu okraji polygonu byla další trasa nacházející se východně od ní vynechána a vedle ní byla definována nová, která směřovala ze severu na jih (*obr. 6*). Mezi trasami tedy vznikla mezera 100 metrů¹¹ (*Kuna 1998a*, 80-81). Výše popsaná metodika dovoluje

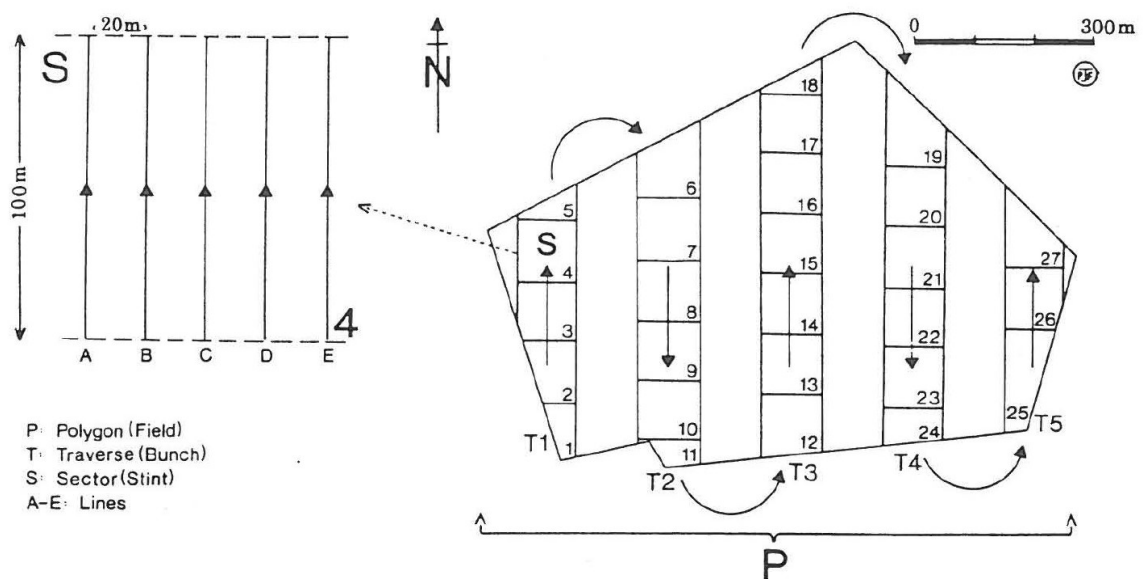
¹⁰ Je ovšem otázkou, zdali je tento vzorek reprezentativní i pro zájmové území této práce, které zaujímá pouze malou část oblasti zkoumané v rámci projektu ALRB.

¹¹ Tento systém ovšem nebyl použit ve všech případech. Pokud se sešlo větší množství pracovníků k popsanému vynechání trasy nedošlo (*ústní sdělení M. Kuny*). Tento stav je možné pozorovat i v rámci zájmového území této práce.

poměrně spolehlivě porovnávat data mezi sebou a interpretovat je za použití matematických metod (Kuna 1998a, 81).

Se získanými pravěkými artefakty dále pracoval Martin Kuna, který zároveň vyseparoval předměty středověkého stáří, které později zpracoval Jan Frolík (*ústní sdělení M. Kuna*). Datace raně středověkých nálezů byla provedena za použití chronologických kategorií podle Archeologické databáze Čech, což se zprvu jevilo, jako dostatečně přesné pro potřeby této práce. Po překontrolování datace raně středověkých keramických zlomků z několika náhodných sektorů Janem Hasilem a autorem této práce bylo ale zjištěno, že toto období je zde výrazně podhodnoceno. To vedlo k nutnosti znovu projít veškerý materiál ze sektorů nacházejících se v zájmové oblasti, vyčlenit z něj všechny raně středověké artefakty a následně je co nejpřesněji datovat.

Získaný materiál byl původně uskladněn v budově Archeologického ústavu Akademie věd v Letenské ulici, odkud ovšem musel být kvůli povodním v roce 2002 narychlo přesunut do depozitáře v ulici V Holešovičkách. V rámci tohoto přesunu pravděpodobně došlo ke ztrátě části materiálu. Z celkového počtu 875 prozkoumaných sektorů jich chybělo 67, což tvoří přibližně 7 % z celého souboru. Toto zjištění by ovšem nemělo výraznějším způsobem ovlivnit výpovědní hodnotu povrchových sběrů projektu ALRB, protože, jak je popsáno výše, polygony pro sběr byly vybírány náhodně a nepokrývají tedy celé zájmové území.

Obr. 6: Metodika povrchového sběru projektu ARLB.

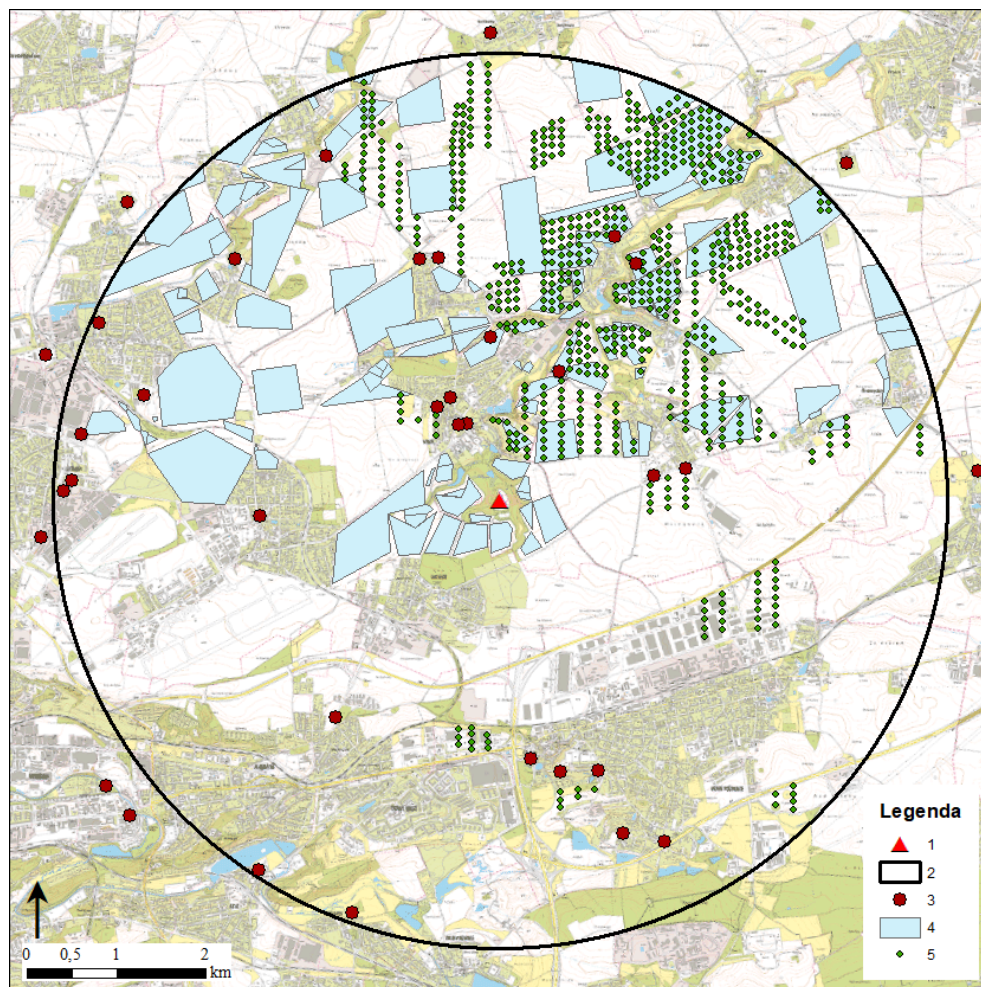
Zdroj: Kuna 1998a.

7 Problematika propojení dat s rozdílnou výpovědní hodnotou

Dosud se tato práce věnovala pouze izolovanému popisu jednotlivých typů dat, které tvoří její pramennou základnu. Nyní je ovšem potřeba se zaměřit na možnosti a limity jejich propojení a popsat konkrétní způsoby, které byly užity.

7.1 Prostorové rozložení pramenné základny

Ani jeden z dostupných typů pramenů nepokrývá celé zájmové území této práce. To vede k situaci, kdy je pro dílčí části zkoumané oblasti dostupná výrazně rozdílná pramenná základna. Na základě přítomnosti nebo absence jednotlivých typů pramenů je možné rozdělit zkoumané území na čtyři podobně velké části (obr. 7).

Obr. 7: Prostorové rozložení pramenné základny.

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – destruktivní výzkumy; 4 – Povrchové sběry v povodí Vinořského a Mratínského potoka; 5 – středy sektorů zkoumaných v rámci projektu ALRB.

Severovýchodní část zájmové oblasti disponuje nejpestřejší pramennou základnou. Nacházejí se zde obě fáze povrchových sběrů, doplněné o lokality zachycené na základě destruktivních výzkumů. Tato oblast je tedy nejintenzivněji archeologicky probádaná. V jihovýchodní čtvrtině zkoumané oblasti jsou k dispozici data z většího množství menších záchranných výzkumů koncentrovaných na poměrně malé ploše. K tomu je dostupný i materiál z povrchových sběrů projektu ALRB. Koncentrace polygonů této fáze sběrů je ovšem výrazně nižší, než je tomu ve výše zmíněné části severovýchodní. Severozápadní část sice již nespadá do oblasti probádané v rámci projektu ALRB, jsou zde ale k dispozici data získaná v rámci povrchových sběrů v povodí Vnořského a Mratínského potoka z osmdesátých let minulého století spolu s nečetnými destruktivními zásahy. Do poslední části jihozápadní nezasahuje ani jeden projekt povrchových sběrů a jediná dostupná data jsou získána z drobných záchranných výzkumů.

Výše popsaná nerovnoměrnost se nutně musí projevit i ve výsledcích této práce. V místech, která nejsou archeologicky probádaná, nemůže být identifikována lokalita, a naopak v prostoru, kde je k dispozici velké množství dat se pravděpodobnost odhalení dokladů minulého osídlení výrazně zvyšuje. Je tedy potřeba pracovat pouze s pozitivními daty, tedy: přítomnost artefaktů datovaných do raného středověku můžeme spojit se soudobou lidskou aktivitou. Jejich nepřítomnost ovšem nemusí nutně znamenat, že zde žádné aktivity neprobíhaly.

Je třeba ještě zdůraznit, že i v situaci, kdy je pramen v určité oblasti přítomen, to ještě neznamená, že ji pokrývá celou. Destruktivní výzkumy sice můžeme sledovat v rámci celého zkoumaného území, ale již ze své podstaty se zaměřují pouze na menší území a ani jedna fáze povrchových sběrů nepokryla celé zájmovou oblast daného projektu (*viz výše*).

7.2 Definice lokality na základě povrchových sběrů

Povrchové sběry nezachycují přímo archeologické situace, a proto není jisté, z jakého kontextu daný nález pochází. Není tedy možné pracovat s principy stratigrafie, ale je třeba počítat s koncentrací nálezů, nebo jinou veličinou, která umožní na základě jejího kolísání vysledovat místa, kde se pravděpodobně pod ornici nacházejí kulturní vrstvy nebo zahloubené objekty. Pro tuto veličinu je pak třeba definovat zlomový bod, který bude tvořit spodní hranici hodnot, jež lze brát jako dostatečně vysoké, aby jim mohl být přisouzen dostatečný archeologický význam. Každá fáze sběrů, které tvoří většinu pramenné základny této práce, byla provedena za použití jiné metodiky, a bylo proto nutné stanovit pro ně tyto hodnoty rozdílně.

Pro Povrchové sběry v povodí Vinořského a Mratínského potoka se původně počítala hustota nálezů v podobě počtu nalezených artefaktů na jednu hodinu strávenou sběrem v daném polygonu (*viz kapitola Pramenná základna*). Tato hodnota je ovšem velmi nespolehlivá a promítá se do ní řada zkreslujících faktorů, a proto se dále pracuje pouze s absolutním počtem nálezů v daném polygonu. Tento údaj rovněž není reprezentativní a činí jednotlivé polygony pouze těžce porovnatelné mezi sebou. Přesto byl vyhodnocen jako nejspolehlivější vzhledem k volné metodice této fáze sběrů. Spodní hodnota, při které lze polygonu přisoudit archeologický význam, byla pro tyto povrchové sběry určena jako výskyt dvaceti artefaktů raně středověkého stáří. Tato hranice byla stanovena na základě přirozených zlomových bodů vypočítaných programem ArcGIS 10.6. K takto objeveným lokalitám je ale třeba přistupovat kriticky, protože, jak již bylo popsáno výše, nelze jednotlivé hodnoty spolehlivě porovnat mezi sebou. Takto vysoký výskyt artefaktů sice indikuje lidskou aktivitu ve sledovaném období, nemůže ale odrážet její charakter či intenzitu.

Spolehlivější informace poskytuje projekt ARLB. Jeho pevně daná metodika dovoluje porovnávat získaná data mezi sebou a vytvořit tak ucelenější pohled na minulou krajinu. Rovněž se zde pracovalo s absolutním počtem nálezů na základní jednotku sběru, tedy na jeden sektor. V tomto případě šlo o údaj, ke kterému lze přistupovat jako k poměrně spolehlivému. Pevně danou metodikou sběru došlo k jednotnému vzorkování již v terénu a výsledný počet lze tedy brát jako koncentraci nálezů na jeden sektor, tedy na 1 ha. Jako archeologicky významné byly vyhodnoceny sektory, kde byl počet nalezených artefaktů raně středověkého stáří 10, nebo více. Toto číslo se sice zdá být poměrně nízké, ale v rámci dílčích výsledků pouze diskutovaného projektu jde o hodnoty výrazně převyšující průměr. Tato hodnota byla rovněž určena na základě přirozených zlomkových bodů vypočítaných programem ArcGIS 10.6.

7.3 Rozdělení lokalit na základě výpovědní hodnoty

Vzhledem k různorodosti jednotlivých složek, ze kterých se skládá pramenná základna, vznikla nutnost vymyslet koncept, na jehož základě bude možné data propojit tak, aby byla zachována míra spolehlivosti daného zjištění. Jednotlivé typy pramenů byly seřazeny sestupně podle spolehlivosti jimi získaných dat takto: destruktivní výzkumy, ARLB, Povrchové sběry v povodí Vinořského a Mratínského potoka. Nejvyšší výpovědní hodnota byla přiřazena destruktivním výzkumům, protože je u nich jistota, z jakého kontextu dané nálezy pocházejí a v ideálním případě je možné je i přesně lokalizovat. Jako

druhé nejspolehlivější byly vyhodnoceny povrchové sběry v rámci projektu ARLB, jejichž spolehlivost je sice ovlivněna řadou faktorů (viz kapitola *Povrchové sběry*), ale vzhledem k užitým analytickým přístupům je možné s daty dále pracovat a porovnávat je mezi sebou. Nejnižší výpovědní hodnota byla přisouzena Povrchovým sběrům v okolí Vinořského a Mratínského potoka. Vzhledem k poměrně volné metodice tohoto výzkumu jsou jím získaná data velmi nesourodá a jejich spolehlivost je značně omezená. Na základě tohoto rozdělení byly objevené lokality rozřazeny do tří kategorií podle toho, kterým typem z výše popsaných výzkumů byly zachyceny, případně jakou jejich kombinací. Kategorie, které budou záhy popásány, neodráží všechny možné kombinace, ale pouze ty, které byly reálně zjištěny, pokud by se pracovalo se všemi teoretickými možnostmi bylo by zapotřebí definovat těchto kategorií výrazně více.

7.3.1 Kategorie 1

Náplň této kategorie tvoří lokality zachycené na základě destruktivních výzkumů. Jde tedy o kategorii s nejvyšší výpovědní hodnotou. Takto identifikované lokality lze poměrně přesně lokalizovat a ve většině případů i datovat.

7.3.2 Kategorie 2

Do této kategorie patří lokality, které byly zachyceny kombinací obou fází povrchových sběrů. Jejich výpovědní hodnota je omezena již samotným charakterem dat získaných povrchovými sběry. Není možné určit jaké jsou původní kontexty nálezů a jejich datace proto bývá problematická. To platí i pro přesnější lokalizaci, a proto byly takto objevené lokality umístěny do mapy na základě sektorů sběru projektu ARLB, jejichž prostorová data mají vyšší spolehlivost.

7.3.3 Kategorie 3

Této kategorii byla přisouzena nejnižší výpovědní hodnota. Jde o lokality, které byly zachyceny pouze v rámci jedné fáze povrchových sběrů. Takto získané informace jsou značně zatíženy faktory ovlivňujícími povrchové sběry. Bod, který v mapách reprezentuje tuto kategorii je vždy umístěn ve středu základní jednotky sběru. V případě Povrchových sběrů v povodí Vinořského a Mratínského potoka se vyskytly případy, kdy bylo identifikováno několik polygonů malé rozlohy ležících těsně u sebe s vysokým výskytem artefaktů raně středověkého stáří. Pro zjednodušení byly pak sloučeny

dohromady jako jedna lokalita a značka byla umístěna do středu plochy tvořené všemi těmito polygony.

8 Raně středověká keramika

Pražská raně středověká keramika je zpravidla známa z nálezově bohatých kontextů, v nichž společný výskyt všech prvků zdánlivě dosvědčuje současnost všech typologických znaků. Přítomnost kontextů, které by bylo možné datovat do kratšího období, a byly zároveň bezpečně časově uzavřeny, je velmi nízký. Právě na nich je ale založena jemnější chronologie pražské raně středověké keramiky (Hrdlička 1993, 95). Právě nedostatek těchto nosných situací může vést k nesrovnalostem v datování nástupu některých vůdčích typů, na kterých je tato chronologie založeno, zejména pak na morfologii okrajů.

Keramický materiál, který tvoří pramennou základnu této práce byl získán povrchovými sběry, což se na něm výrazně podepsalo. Je značně omlutý, fragmentarizovaný a vyskytuje se v něm poměrně malý počet typických prvků, což je ovšem stav, který je pro podobné soubory nálezů běžný (Kuna a kol. 2004, 338). Vzhledem k tomuto zjištění nebyly podrobně sledovány technologické znaky v charakteru keramické hmoty a nedošlo tak k rozdělení do jednotlivých keramických tříd, ale byla dokumentována pouze výzdoba a morfologie okrajů¹². Jedinou výjimkou byly fragmenty, které bylo možné na základě výrazně světlé barvy a *krupičkovitého* povrchu přiřadit k takzvané keramice *pražské šedé řady*, která se velmi výrazně liší od ostatních keramických fragmentů, a bylo ji tak možné často rozpoznat i přes špatný stav dochování jednotlivých zlomků. Nicméně technologické prvky, a to zejména v podobě *krupičkovitého* povrchu s vystupujícím ostřivem, nebyly zcela pominuty a sloužily jako jedno ze základních vodítek pro rozpoznání keramických fragmentů raně středověkého stáří. Tento postup s sebou ovšem nese riziko zkreslení výsledků, protože velice podobné technické znaky nese i takzvaná *keramika hradištní tradice*, která se ovšem vyskytuje až v mladším období středověku (Vařeka 1998, 127-128). Toto zkreslení se ovšem může projevit pouze v absolutním počtu nálezů a neovlivňuje výslednou dataci souboru.

Po konzultaci s vedoucím práce byly na základě obecných tendencí ve výzdobě a morfologii okrajů definovány čtyři chronologické kategorie, které budou popsány níže. Všechny reprezentují poměrně široká časová období, ale právě z důvodu špatného stavu zachování pramenné základny, nebylo možné přistoupit k jemnějšímu časovému členění.

¹² O tomto postupu bylo rozhodnuto na základě konzultace s Ivo Štefanem a Janem Hasilem.

8.1 Kategorie A: časně slovanské osídlení a starohradištní období

Tvarové spektrum je poměrně pestré: objevují se hrnce, hrncovité misky, mísy, talíře a pohárky (Kuna – Profantová a kol. 2005, 139). V mladším období pak začíná dominovat bezuchý vázovitý hrnec, který se stává vůdčím typem po několika dalších staletí (Lutovský 2009, 53). Pravděpodobně převládala domácí atomizovaná výroba keramických nádob. Usuzuje se tak podle absence stop obtáčení na horních částech nádob, velké variability vzhledu povrchu, nepravidelného vyhlazování a dalších znaků (Kuna – Profantová a kol. 2005, 139). Mezi okraji dominují tvary vyhnuté ven, a to zejména prostě vyhnuté a okraje s esovitou profilací. Ústí nádob bývá vodorovně seříznuté nebo zaoblené (Kuna – Profantová a kol. 2005, 162-164). Pro nejstarší fázi tohoto období je typická nezdobená keramika, ale v mladších fázích naopak můžeme sledovat velkou variabilitu výzdoby, kde jasně dominuje užití hřebene. Méně zastoupeno je pak použití rydla s jedním hrotem a kolků (Kuna – Profantová a kol. 2005, 167-168). Nejzastoupenějším výzdobným motivem je vícenásobná vlnice, ale objevuje si i velká škála jiných výzdobných motivů, jako jsou propletené a dotýkající se vlnice, obloučky, kazetové motivy, pásy vodorovných rýh nebo jednoduchá vlnice (Kuna – Profantová a kol. 2005, 171-174). Méně časté je užití kolků, které lze rozdělit na jednoduché a členěné (Kuna – Profantová a kol. 2005, 174-175). Výjimečně se objevují i další styly výzdoby jako jsou plastické lišty, hřebenové vpichy a motivy kříže (Kuna – Profantová 2005, 175-176). Tato kategorie spadá do období od nejstaršího slovanského osídlení Čech, které je datováno již do první poloviny 6. st. (Váňa 1983, 33) a končí během první poloviny 9. st. (Varadzin 2010, 536) v rámci nástupu středohradištní keramiky.

8.2 Kategorie B: středohradištní období

Ve starší fázi je stále velmi patrná návaznost na starohradištní hrnčírskou tradici. Okraje jsou prostě vykloněné a jednoduše seříznuté. Jejich konce nejsou výrazněji tvarovány (Varadzin 2010, 536). Vyskytuje se téměř výlučně jen hřebenová výzdoba reprezentovaná vlnicí s malou amplitudou. Velká rozmanitost užití výzdoby a technologie výroby indikuje pokračující atomizovanou domácí produkci (Varadzin 2010, 536). V mladší fázi vývoje středohradištní keramiky přibývají k jednoduchým seříznutým okrajům ještě okraje s vytaženou horní nebo dolní hranou, s koncovou ploškou upravenou do širší lišty a límcovitý typ. Ve výzdobě sice stále dominuje užití hřebenu, ale již se projevuje i rydlo s jedním hrotem a dvojité rydlo, které se pravděpodobně nevyskytuje v žádném jiném období (Varadzin 2010, 536). Nově se objevuje vlnice s vysokou

amplitudou a hřebenová vlnice vyrytá v pásu s rovnými okraji. Dochází rovněž k nástupu šedé keramiky s *krupičkovitým* povrchem, takzvané *pražské šedé řady*, která se později stane dominantní keramickou třídou ve středních Čechách (Varadzin 2010, 536). O svrchním časovém intervalu výskytu této kategorie kladenému do 1. poloviny 9. st. se stále vede diskuse (Varadzin 2010, 536), ale pro potřebu vymezení absolutního datování s ním budeme v této práci počítat. Spodní interval je pak kladen do závěru 9. st. až 1. třetiny 10. století (Varadzin 2010, 536).

8.3 Kategorie C: starší fáze mladohradištního období

Vůdčím typem této kategorie jsou kalichovité okraje, a to jak jejich archaická forma, tak i klasický horizont. Ve starší fázi tohoto období můžeme počítat ještě s výskytem okrajů z předchozího období s výjimkou límcovitého typu (Varadzin 2010, 537). Rovněž se ještě vyskytuje výzdoba hřebenem, kterou postupně nahrazuje užití jednohrotého rydla (Varadzin 2010, 537-538). V mladší fázi se pak vyskytuje také výzdoba takzvaných nehtových vrypů (Varadzin 2010, 539). V otázce datace nástupu kalichovitých okrajů ve středních Čechách stále mezi badateli nepanuje shoda. Diskutovaný interval zaujímá dobu od počátku desátého století až po jeho druhou třetinu. Pro stanovení spodní časové hranice výskytu této kategorie bylo rovněž použito pojetí Ladislava Varadzina, který na základě poznatků z Budče a Pražského Hradu řadí nástup kalichovitých okrajů až do 2. třetiny 10. st. (Varadzin 2010, 537-539). Horní interval výskytu této kategorie byl definován na základě nálezů ze zánikového horizontu Budče do druhé poloviny 11. století, kdy se novým vůdčím typem stává okraj archaicky zduřelý (Bartošková 1999, 736).

8.4 Kategorie D: mladší fáze mladohradištního období a přechod k vrcholnému středověku

Poslední definovanou kategorií reprezentují na území Prahy a v jejím západním okolí okraje se zduřelou profilací (Hrdlička 1993, 100-102; Bartošková 1999, 733), ale ve východní části zázemí dnešní Prahy, kde se nachází i naše zájmové území, je situace rozdílná. Zduřelé okraje se zde vyskytují pouze výjimečně a lze tedy předpokládat, že tato oblast byla zásobena jinými dílnami než samotná Praha a zbytek středních Čech. V tomto období se zde vyskytuje velmi pestrá škála keramických tvarů a typů výzdoby (Štefan – Hasil 2020 v tisku). V nejmladší fázi projevuje zdobení rytou šroubovicí a výskytem vzhůru vytaženého typu okraje. Větší keramické nádoby bývají zdobeny plastickými páskami. V tomto období se setkáváme i s tuhými zásobnicemi, které jsou

pravděpodobně importem (*Štefan – Hasil 2020 v tisku*). Spodní interval výskytu této keramické kategorie spadá do 2. poloviny 11. st. (*Bartošková 1999, 736*). Určení horního intervalu je ovšem výrazně náročnější, protože výše popsané keramické typy nemají ve východní části středních Čech opory pro přesné chronologické zařazení (*Štefan – Hasil 2020 v tisku*). Nakonec bylo pro jeho určení využito pravděpodobné hranice vymizení vzhůru vytažených okrajů, kterou lze hledat v druhé polovině 13. st. (*Klápště 1978, 458; Košařová 2020, 73-34*).

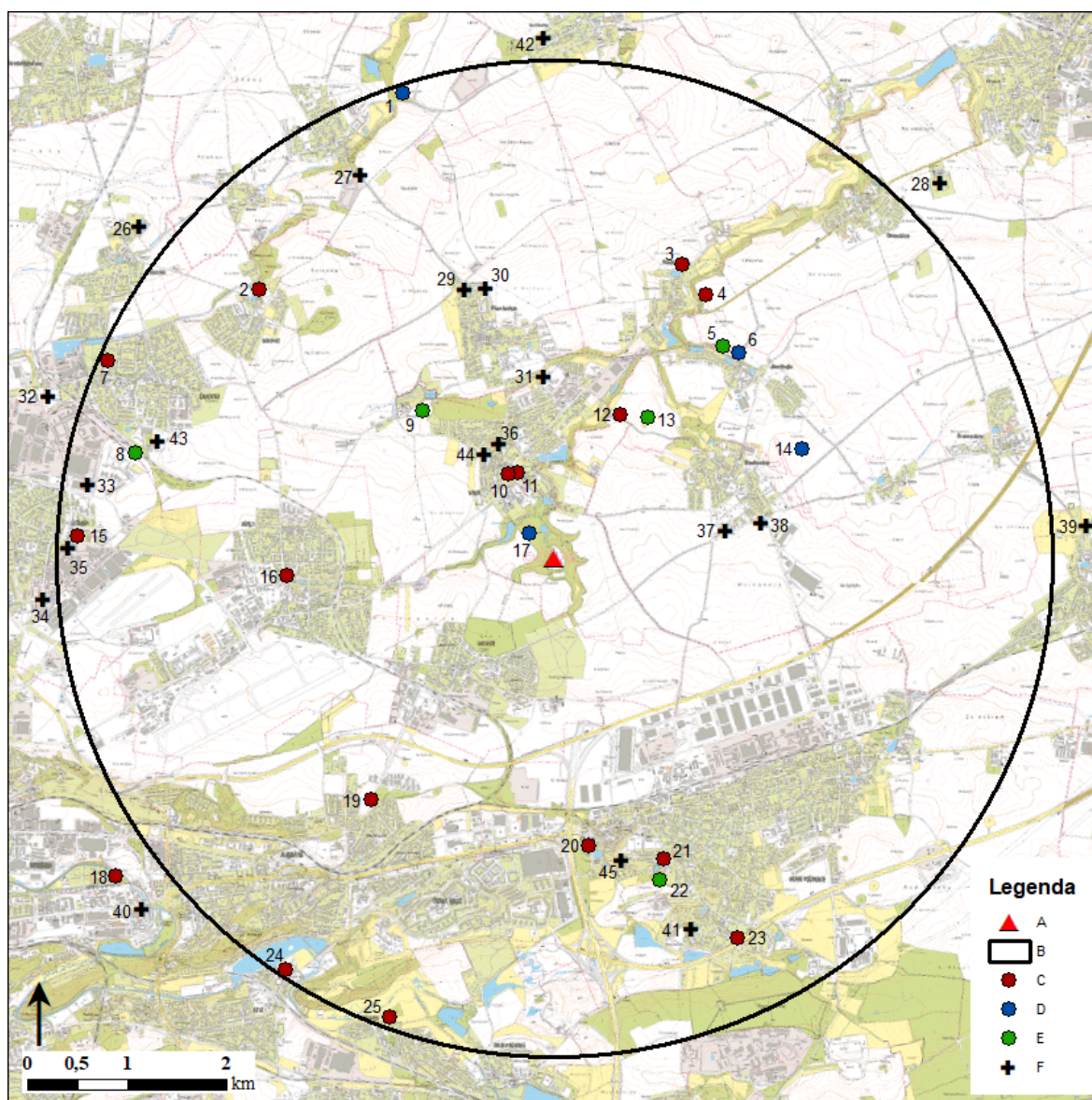
Situace v závěru tohoto intervalu, tedy přibližně v druhé polovině 13. st. je poměrně složitá, protože se v rámci keramické produkce projevuje značná atomizace užitých technologie a zároveň nové tendence typické pro období vrcholného středověku (*Vařeka 1998, 127*).

8.5 Chronologická osnova

Tyto kategorie posloužily jako základní osnova pro datování všech identifikovaných lokalit. U sídelních areálů byly užity zcela v souladu s výše popsaným členěním raně středověké keramiky, ale aby bylo možné lépe vystihnout tendence ve vývoji pohřbívání v mladohradištním období, bylo nutné posunout časový horizont oddělující dvě nejmladší kategorie C a D. Začátek kategorie D byl totiž datován na základě nástupu výskytu okrajů se zduřelou profilací, jež je kladena do druhé poloviny jedenáctého století (*Bartošková 1999, 736*), což je doba, kdy jsou ještě užívána venkovská řadová pohřebiště (*viz kapitola Sídlení struktura raného středověku*). K jejich zániku ale dochází až na počátku 12. století (*Klápště 2012, 183-184*), kam byl rovněž stanoven spodní časový interval nejmladší chronologické kategorie pohřebních areálů.

9 Výsledky

V rámci zpracování obou fází povrchových sběrů byly prozkoumány artefakty z celkem 865 sektorů projektu ARLB a 173 polygonů ze starší fáze sběrů. Celkově bylo tedy probádáno přes 1000 sáčků s nálezy, ve kterých bylo identifikováno 1533 keramických zlomků raně středověkého stáří o celkové váze přes 11 kilogramů. Na základě této pramenné základny ve spojení s Archeologickou databází Čech, Archeologickou mapou Čech a odbornou literaturou, pak bylo definováno 25 sídelních areálů a 20 pohřebních (obr. 8).

Obr. 8: Mapa identifikovaných lokalit.

A – hradiště Praha-Vinoř; B – hranice zkoumané oblasti; C – sídelní areály kategorie 1; D – Sídelní areály kategorie 2; E – Sídelní areály kategorie 3; F – pohřební areály.

SÍDELNÍ AREÁLY: 1 – Veleň I; 2 – Miškovice I; 3 – Podolanka I; 4 – Dřevčice I; 5 – Jenštejn IV; 6 – Jenštejn II; 7 – Čakovice I; 8 – Čakovice II; 9 – Ctěnice I; 10 – Vinoř III; 11 – Vinoř I; 12 – Jenštejn I; 13 – Jenštejn III; 14 – Radonice I; 15 – Letňany I; 16 – Kbely I; 17 – Vinoř II; 18 – Hloubětín I; 19 – Kyje II; 20 – Počernice I; 21 – Počernice II; 22 – Počernice III; 23 – Počernice V; 24 – Kyje I; 25 – Hostavice I; POHŘEBNÍ AREÁLY: 26 – Třeboradice 1; 27 – Veleň 1; 28 – Dřevčice 1; 29 – Přezletice 1; 30 – Přezletice 2; 31 – Vinoř 3; 32 – Čakovice 1; 33 – Letňany 1; 34 – Letňany 2; 35 – Letňany 3; 36 – Vinoř 2; 37 – Radonice 2; 38 – Radonice 1; 39 – Zeleneč 1; 40 – Hloubětín 1; 41 – Počernice 1; SAMOSTATNÉ HROBY: 42 – Brázdim 1; 43 – Čakovice 2; 44 – Vinoř 2; 45 – Počernice 2.

9.1 Problematika datace lokalit zachycených povrchovými sběry

Žádnou z lokalit, která spadala do kategorie výpovědní hodnoty 2 a 3 (viz podkapitola *Rozdělení lokalit na základě výpovědní hodnoty*), nebylo možné datovat přesněji než do chronologických kategorií B, C, D. Kategorie A nebyla žádnému z těchto areálů přisouzena, protože všechny rozpoznané keramické zlomky nesly technické znaky typické pro mladší období. Keramická produkce starších období raného středověku je navíc zpravidla technicky poměrně nekvalitně provedena a velmi rychle podléhá v ornici zkáze, takže pravděpodobnost, že bude zachycena povrchovými sběry, je velmi malá (Kuna a kol. 2004, 309). Další komplikací je výrazná atomizace výroby, a tudíž i její výsledná podoba, která velmi komplikuje rozeznatelnost keramických zlomků tohoto stáří, zvláště pokud jsou značně fragmentarizované a omleté. Jedinou spolehlivou možností, jak je bezpečně rozeznat, jsou tedy specifické výzdobné prvky, které nebyly v rámci zkoumaného materiálu rozpoznány. Druhým znakem byla poměrně jednoduchá morfologie okrajů (viz podkapitola *Kategorie A*), jež se mezi zpracovanými zlomky rovněž nevyskytovaly. Kategorie A se tedy stává v rámci obou fází povrchových sběrů spíše teoretickou než reálně zachytitelnou.

Druhým a závažnějším¹³ problémem je, že není možné datovat žádnou lokalitu zachycenou povrchovými sběry přesněji než do zbytku celého průběhu raného středověku (Kategorie B-D). Tento jev je způsobený samotným charakterem a omezenou výpovědní hodnotou povrchových sběrů, protože pokud je soubor artefaktů získán pomocí tohoto typu prospekce, není možné zjistit, jaké bylo jeho původní uložení. Předně tedy nelze určit, zda byly tyto artefakty součástí jednoho nálezového celku nebo pochází z více kontextů. To vede k nutnosti přistupovat ke každému nálezku samostatně (Kuna a kol. 2004, 306) a výsledná datace celého souboru je pak reprezentována časovým intervalem, který odráží maximální rozpětí výskytu všech přítomných prvků v čase, nikoli pouze jejich průnikem, jak je tomu u nálezových celků.

Tento princip výrazně komplikuje možnost přesněji datovat raně středověké lokality, a to zejména z důvodu poměrně malé variability užívaných výzdobných prvků. Hlavním motivem je totiž vlnice, jejíž provedení se postupně vyvíjí z užití hřebene, po vyhotovení za pomoci jednohrotého rydla, přičemž oba tyto postupy jsou přítomny na

¹³ Závažnějším zejména pro tuto práci, protože jejím hlavním tématem je zázemí vnořského hradiště, které v této době bezesporu ještě nemohlo existovat.

všech diskutovaných lokalitách¹⁴ (viz příloha Katalog lokalit 3). Pokud by byla výzdoba zcela pominuta a datace lokalit by byla založena pouze na morfologii okrajů, bylo by možné vypracovat jemnější chronologii, kdy by většina lokalit začínala v kategorii C a postupně pokračovala až do konce raného středověku. Těžiště intenzity sídelních aktivit by se pak nejspíše vyskytovalo ve starší fázi mladohradištního období, kterou indikuje nápadně vysoký výskyt kalichovitých okrajů oproti jiným typům (viz příloha Katalog lokalit 3). Tyto závěry se ovšem pohybují pouze na úrovni spekulací, protože není možné zcela pominout část pramenné základny, která odporuje formulaci konkrétních závěrů. Lze k nim ovšem přihlídnout při rekonstrukci osídlení, protože nejspíše odrážejí intenzitu sídelních aktivit v daném období, ačkoli nemohou posloužit k jeho přesné dataci.

Samozřejmě je zde ještě možnost, že široký interval datace těchto lokalit, alespoň rámcově, odráží reálnou dobu jejich užívání. Tento model by pak předpokládal jejich vznik ve středohradištním, nebo začátku mladohradištního období a postupnou kontinuitu až do konce raného středověku. S tím korespondují i nalezené morfologické typy okrajů. Obraz raně středověké sídelní sítě na zkoumaném území by se na základě tohoto zjištění jevil jako poměrně neměnný již několik staletí před předpokládaným procesem vrcholně středověké stabilizace. Toto zjištění zároveň výrazněji nevybočuje ze zaběhlého pojetí raně středověké krajiny, kdy je možné sledovat roztroušenou síť jednotlivých usedlostí, které jsou sice periodicky opouštěny a znovu stavěny, ale jejich prostorový posun mohl probíhat v rámci malé plochy (viz kapitola *Sídelní struktura raného středověku*). Ačkoli se tato teze jeví jako poměrně pravděpodobná i zde je třeba konstatovat, že jde spíše o spekulaci než podloženou teorii. Nelze ji tedy brát jako skutečný odraz minulosti, ale může posloužit jako základ pro diskusi o charakteru osídlení zkoumaného období v blízkosti tehdejší Prahy.

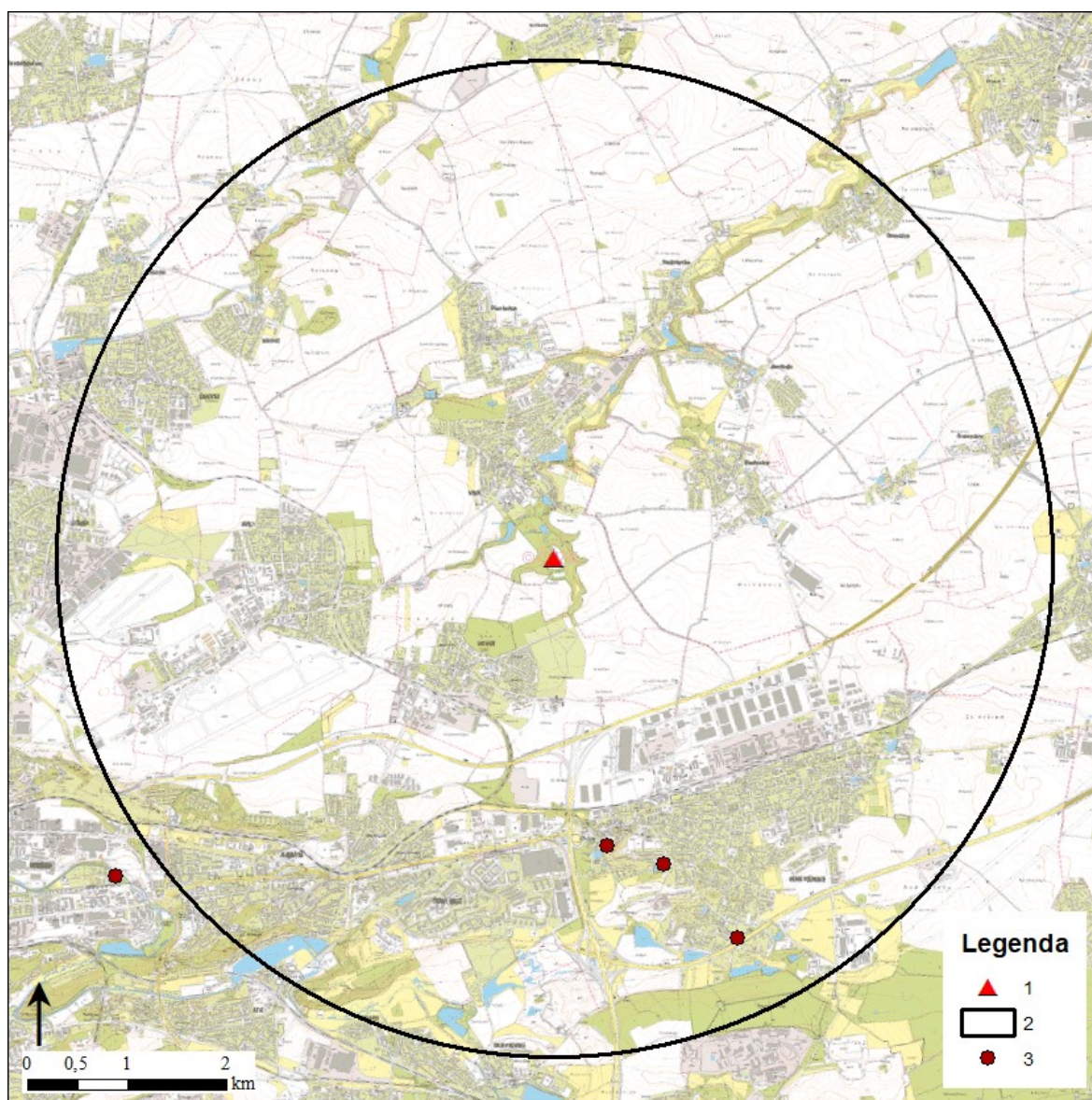
To, že není diskutované lokality možné s jistotou blíže časově zařadit, sice komplikuje interpretaci získaných dat, ale rozhodně to neznamená, že by zjištění získaná povrchovými sběry neměla žádnou hodnotu. Na základě obou zpracovaných projektů bylo rozpoznáno 8 nových lokalit, které by jinak pravděpodobně nebyly vůbec identifikovány. Stávají se z nich tedy pevné body v prostoru, které nelze spolehlivě spojit s konkrétními časovými horizonty, ale mohou posloužit k lepšímu pochopení raně středověké sídelní struktury a tehdejší podoby krajiny jako celku.

¹⁴ Jedinou výjimkou je lokalita Počernice V, kde sice nebyla nalezena výzdoba hřebenem, ale objevuje se zde užití dvojhrotého a jednohrotého rydla, takže bližší datace rovněž není možná.

9.2 Vývoj osídlení

9.2.1 Časně slovanské osídlení a starohradištní období (kategorie A)

Do tohoto časového horizontu spadá nejméně lokalit ze všech zkoumaných časových období. Osídlení se koncentruje pouze do jižní části zájmové oblasti (*obr. 9*), což koresponduje s již tradičním modelem vývoje osídlení středních Čech, jenž definoval v 60. letech minulého století Jiří Sláma (*Sláma 1967*, 443). Vzhledem k problematickému zachování a identifikaci keramických zlomků této kategorie nebyla do tohoto časového horizontu přiřazena žádná z lokalit, které byly zachyceny pouze povrchovými sběry a ani areály datované podle ADČ a AMČR do celého *hradištního období*. Rovněž není z této doby známý žádný pohřební areál.

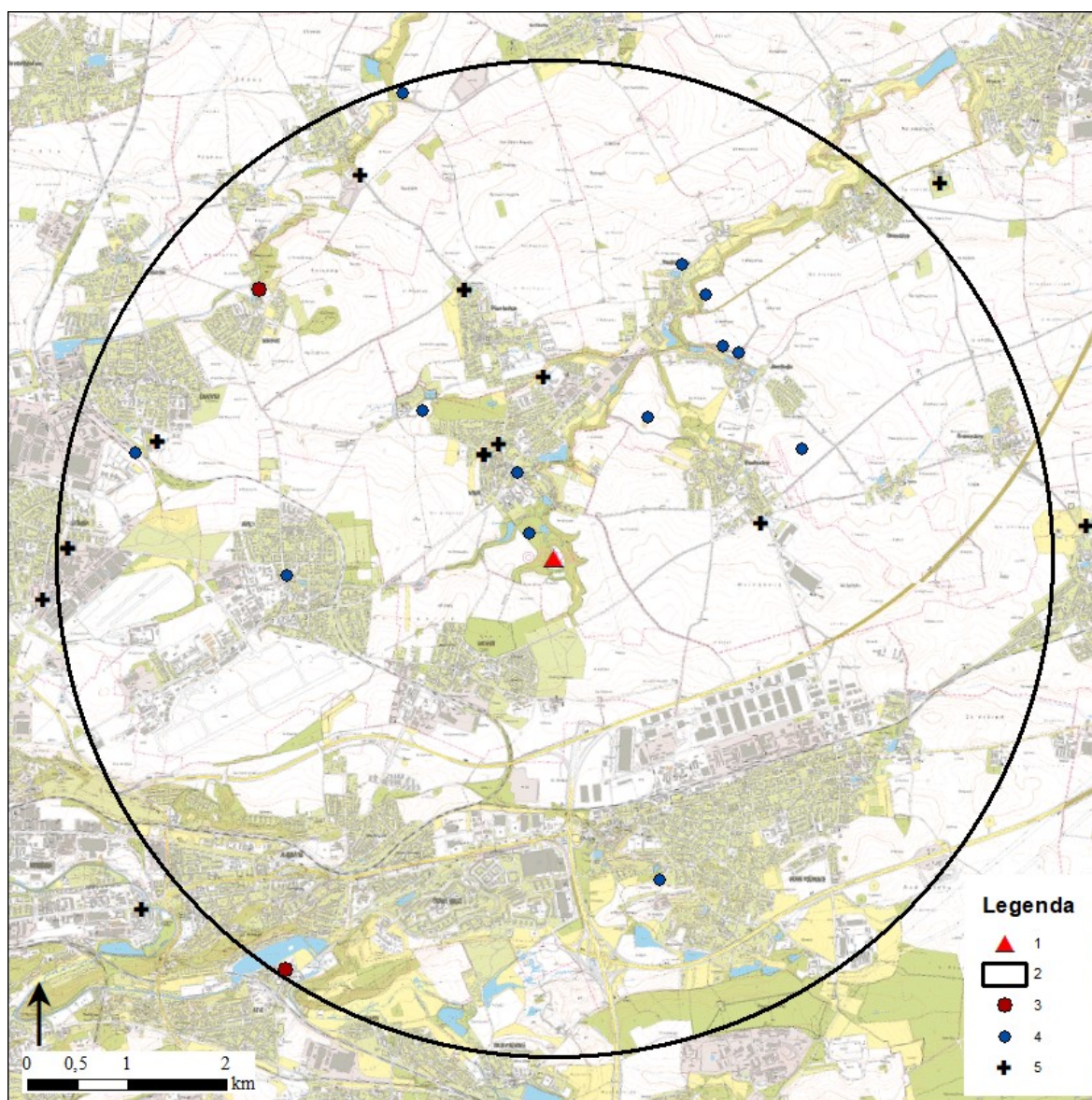

Obr. 9: Časně slovanské osídlení a starohradištní období (Kategorie A).

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – sídelní areály Kategorie A.

9.2.2 Středohradištní období (Kategorie B)

V tomto období je osídlení rovněž ještě poměrně řídké, ale můžeme sledovat jeho postup i do severní části zájmové oblasti (*obr. 10*). Sídlní areály, které bylo možné bezpečně datovat do tohoto časového horizontu, reprezentuje v této části zkoumaného území pouze jedna lokalita (Miškovice I). Velmi pravděpodobně zde dochází k začátku sídelních aktivit i v rámci některých lokalit zachycených povrchovými sběry, a to na základě výskytu límcovitých okrajů, které jsou vůdčím typem tohoto období a využití dvojhrotého rydla pro výzdobu keramických nádob (jde o lokality Čakovice II, Ctěnice I, Radonice I a Počernice 5; viz příloha Katalog lokalit 3). V tomto časovém horizontu lze předpokládat i vznik některých venkovských řadových pohřebišť, ale jejich přesné datování do středohradištního období naráží na řadu problémů. Předně se totiž prvky typické pro jeho hrobovou výbavu mohou objevovat i v průběhu druhé poloviny desátého století (*Hasil – Štefan 2020 v tisku*), takže přesná datace je možná pouze na základě artefaktů jasně patřících pouze do tohoto období. To bylo možné sledovat jen ve čtyřech případech. Prvním z nich je pohřebiště Dřevčice 1 (viz příloha Katalog lokalit 4), které bylo možné přesně časově zařadit na základě nálezů hrozníčkovitých náušnic (*Boháčová 2008*, 184). Dalším je pohřební areál Počernice 2 (*Klápště – Smetánka – Dragoun 1983*, 411) a zbylá dvě pohřebiště (Přezletice 2, Vinoř 3) byla odkryta nedávno v rámci velmi precizně provedených záchranných výzkumů, což umožnilo jejich přesnou dataci (*Čuláková 2016, Chvátalová 2020*).

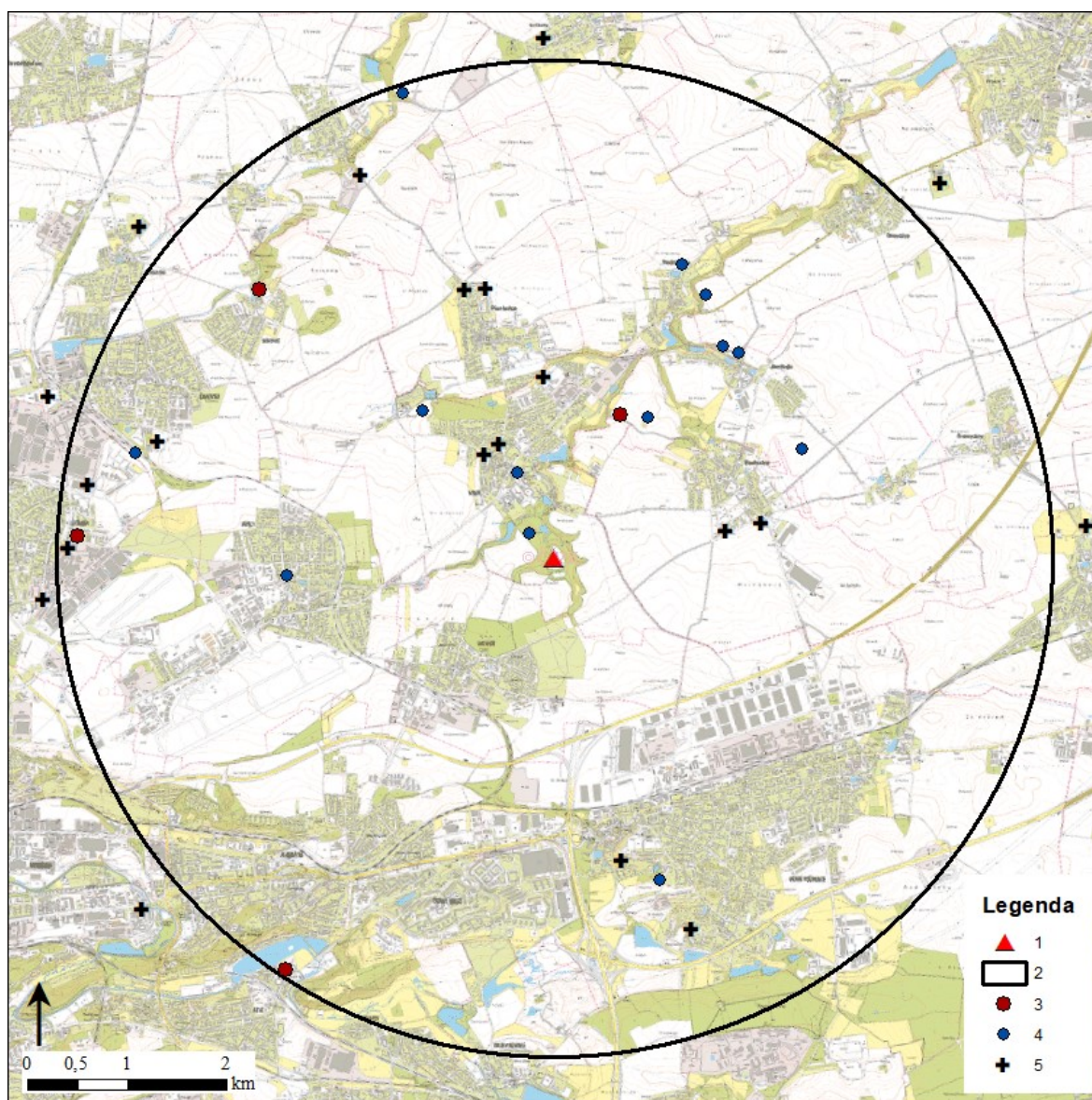
Obr. 10: Středohradištní období (Kategorie B).

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – sídelní areály Kategorie B; 4 – sídelní areály bez bližší datace; 5 – pohřební areály.

9.2.3 Starší fáze mladohradištního období (Kategorie C)

Během tohoto časového úseku dochází k nárůstu sídelních aktivit v severní části zkoumaného území (*obr. 11*). Sídelních areálů bezpečně datovatelných do tohoto období není mnoho, ale na většině lokalit zachycených povrchovými sběry je tento horizont výrazně zastoupen. To je možné sledovat na základě výskytu okrajů s kalichovitou profilací, které tvoří více než polovinu z celkového počtu všech zachycených morfologických typů (*viz příloha Katalog lokalit 3*). Pokud by tyto sídelní areály byly rovněž započítány, zvedl by se počet lokalit datovaných do starší fáze mladohradištního období o šest, čímž by se téměř ztrojnásobil. Do tohoto časového horizontu rovněž spadá těžiště výskytu venkovských pohřebních areálů, které jsou reprezentovány minimálně šestnácti lokalitami. Zbylé čtyři byly zachyceny pouze na základě samostatného hrobu a není tedy možné určit, zda byly součástí větších pohřebišť nebo šlo pouze o solitérní pohřby.

Do závěru tohoto období rovněž spadají první písemné zmínky o obcích Dřevčice, Chvaly, Popovice a Vinoř (*viz příloha Katalog lokalit 5*). Listiny, které je zmiňují, jsou ovšem falza vytvořená ve dvanáctém století (*CDB I, No. 359; CDB I, No. 387*), což ale nutně neznamená, že informace v nich uvedené jsou bezcenné. Je totiž velmi pravděpodobné, že ačkoli byly vyhotoveny později, odrážejí stav minulosti, ke kterému jsou zpětně vztaženy. Zajímavým zjištěním rovněž je, že v polovině případů (Dřevčice a Vinoř) jde o lokality, na kterých se nacházejí nejstarší románské kostely mimo samotné hradiště Praha-Vinoř.

Obr. 11: Starší fáze mladohradištního období (Kategorie C).

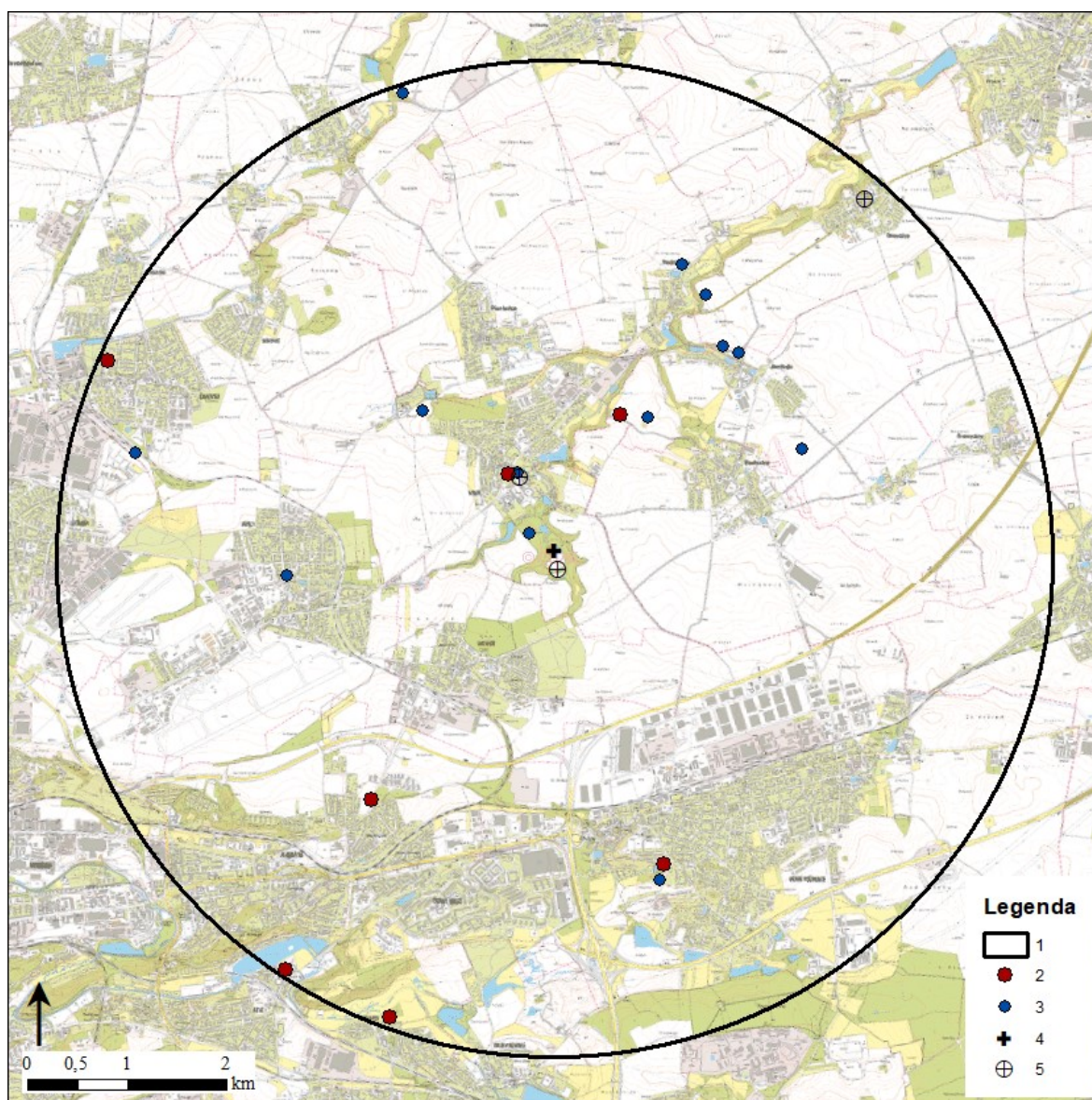
1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – sídelní areály Kategorie C; 4 – sídelní areály bez bližší datace; 5 – pohřební areály.

9.2.4 Mladší fáze mladohradištního období (Kategorie D)

Do tohoto období bylo možné spolehlivě datovat nejvíce sídelních areálů v rámci všech sledovaných chronologických kategorií (*obr. 12*). Dokonce skoro dvakrát více než do předchozí fáze mladohradištního osídlení. To ale může být způsobeno řadou faktorů. Předně je toto zkoumané období výrazně delší než dvě předchozí definované kategorie. Dalším důvodem může být větší pravděpodobnost, že bude zachyceno destruktivními metodami, protože minimálně pro jeho závěr lze již počítat se stabilizovanou vrcholně středověkou sídelní sítí, tvořící základ moderní zástavby, na kterou jsou navázané dnešní stavební činnosti a s nimi spojené záchranné výzkumy. Na začátku tohoto období se přestávají užívat venkovská pohřebiště a vznikají centrální hřbitovy navázané na stojící, nebo nově budované kostely (*viz podkapitola Prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů*). Jediný pohřební areál, který lze spolehlivě spojit s tímto obdobím, se nachází na hradišti Praha-Vinoř (*viz kapitola Hradiště Praha-Vinoř*). Lze ovšem uvažovat ještě o jedné lokalitě, kterou jsou Dřevčice, kde dodnes stojí kostel, jehož výstavba proběhla v průběhu 11. nebo 12. století (*Poche 1982, 327*). V jeho okolí ovšem dosud nebyly zachyceny doklady pohřbívání z tohoto období.

Do tohoto období rovněž spadá nejvyšší počet prvních zmínek o obcích v písemných pramenech reprezentovaných celkem osmi případy¹⁵ (*viz příloha Katalog lokalit 5*). I zde je třeba konstatovat, že diskutované období je výrazně delší než dvě přechozí. Zároveň lze počítat s principem, kdy je pro mladší období obecně k dispozici více písemných pramenů (*Klápště 2012, 165*). Tomu odpovídá i zjištění, že nejvíce prvních zmínek spadá až do 14. století (*viz příloha Katalog lokalit 5*).

¹⁵ Pokud by k nim byly připočítány i obce identifikované na základě výše popsaných falz, zvýšil by se jejich celkový počet na 12.

Obr. 12: Mladší fáze mladohradištního období (Kategorie D).

1 – hranice zkoumané oblasti; 2 – sídelní areály Kategorie D; 3 – sídelní areály bez bližší datace; 4 – pohřební areály; 5 – kostely postavené před koncem 12. století.

10 Diskuse

10.1 Vývoj osídlení na zkoumaném území

Prostorový vývoj raně středověkého osídlení v rámci zkoumaného území zcela zapadá do koncepce Jiřího Slámy, kdy nejprve dochází ke kolonizaci jižní části zájmové oblasti v průběhu časně slovanského osídlení a starohradištního období. Během středohradištního období pak dojde k sídelnímu postupu i do severní části (Sláma 1967, 443). Zároveň bylo doloženo i postupné zahušťování sídelní sítě, což je pro raný středověk na našem území typické (viz kapitola *Sídelní struktura raného středověku*). Stále nedořešenou otázkou ovšem je, jaký byl charakter tohoto procesu.

Ten se totiž výrazně liší podle spolehlivosti, kterou přisoudíme jednotlivým pramenům, ze kterých vychází tato práce. Na základě destruktivních výzkumů je možné rozpoznat velký nárůst sídelních aktivit až v poslední definované chronologické kategorii, jehož možné příčiny již byly popsány výše. Pokud by ale bylo přihlédnuto i k počtu a typologii okrajů keramických nádob získaných povrchovými sběry, posunul by se tento horizont již do starší fáze mladohradištního období. V mladší fázi by pak došlo k dalšímu nárůstu, který by ovšem již nebyl tak výrazný. Pro tento výklad hovoří i poznatky učiněné v rámci výzkumu hospodářského zázemí středověké Prahy (Klápště – Dragoun – Smetánka 1983, 415) a nárůst počtu lokalit během tohoto období popsáný Zdeňkem Neustupným v rámci výzkumu zázemí raně středověkých center v pražské kotlině (Neustupný 2008, 162).

Tento model dovoluje uvažovat o vztahu skokového nárůstu sídelních aktivit na zkoumaném území v kontextu budování, fungování a zániku hradiště Praha-Vinoř, jehož existenci lze rovněž klást do starší fáze mladohradištního období (Hasil – Štefan 2020 v tisku). Otázka, nakolik bylo okolí hradiště ovlivněno jeho existencí, bude diskutována níže, a proto zde již nebude rozváděna. Je ovšem důležité zmínit, že k nárůstu sídelních aktivit nedochází v nejbližším okolí vinořského hradiště, ale spíše v odlehlejších částech zkoumaného území. Pokud by byl datován do starší fáze mladohradištního období, je možné jej sledovat zejména v blízkosti cesty mezi dnešní Vinoří a Starou Boleslaví¹⁶, která ovšem nejspíše odpovídá i jejímu původnímu průběhu v raném středověku (Bolína – Cílek – Klimek 2018, 367-368). Počítáme-li s nárůstem sídelních aktivit až pro mladší fázi

¹⁶ Toto území se zároveň nachází v místech, kde je k dispozici nejširší pramenná základna a je tedy možné, že nárůst počtu lokalit je zkreslen charakterem vstupních dat.

diskutovaného období, tak k němu dochází prostorově poměrně nahodile a jedinou větší koncentrací lokalit je možné sledovat v jižní části zkoumaného území.

10.2 Prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů

Pro časně slovanské osídlení a starohradištní období není známo ze zkoumaného území jediné pohřebiště, a proto bude tato podkapitola věnována pouze vztahu sídlišť a pohřebišť ze středohradištního a starší fáze mladohradištního období, tedy době před nástupem centrálních pohřebišť v blízkosti kostelů (viz kapitola *Sídelní struktura raného středověku*).

Pro toto období existuje již ustálený model, který předpokládá přítomnost pohřebišť do půl kilometru od soudobých sídlišť (*Klápště 2012*, 183; *Zápotocký 1965*, 282). Proto se bylo očekáváno, že tento princip platí i pro zkoumané území v rámci. Po podrobnější analýze získaných dat bylo ale zjištěno, že v zájmové oblasti tento předpoklad rozhodně nebyl rozpoznán. Nejprve byly pro ověření tohoto stavu použity pouze sídliště, které bylo možno bezpečně datovat do sledovaného období, tedy pouze sídelní areály zachycené na základě destruktivních výzkumů. Z celkového počtu pěti takto definovaných lokalit byla identifikována pouze jedna (Letňany I), v jejíž blízkosti se nacházel pohřební areál.

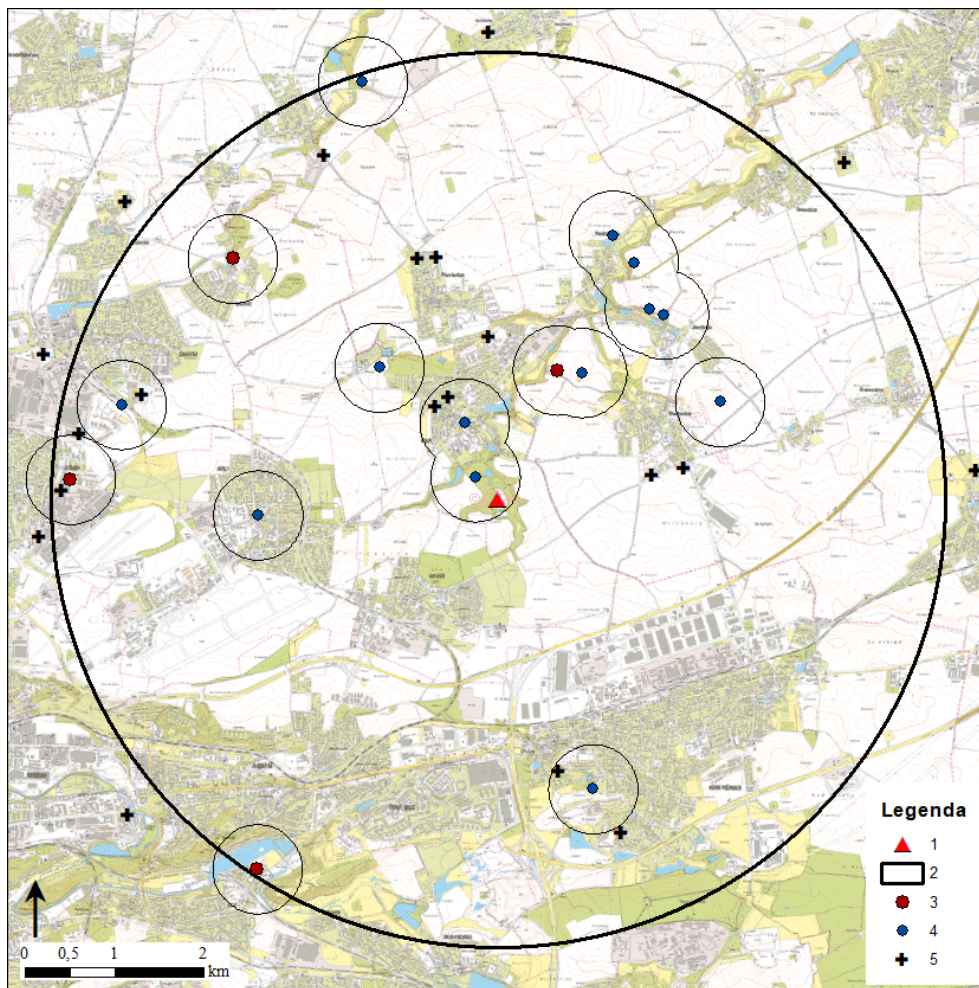
To se zdálo poměrně nepravděpodobné, a proto byly pro další analýzu využity i všechny sídelní areály, které nebylo možné přesněji datovat (*obr. 13*). Ovšem ani v okruhu půl kilometru od těchto lokalit nebyly zachyceny téměř žádná pohřebiště. Z celkového počtu 18 sídelních areálů pouze ke čtyřem z nich (Čakovice II, Letňany I, Počernice III a Vinoř I) bylo možné najít příslušný pohřební areál. Na druhé straně bylo identifikováno minimálně 13 pohřebišť, které postrádaly své protějšky v podobě sídelních areálů.

Toto zjištění rozhodně není snadné vysvětlit. Je totiž velmi nepravděpodobné, že by lidé žijící v této oblasti praktikovali výrazně rozdílné zvyky v pohřbívání oproti stavu poznanému na zbytku našeho území. Jedním z možných vysvětlení je, že některé areály, které byly na základě povrchové prospekce identifikovány jako sídelní, byly ve skutečnosti pohřebními, což je ovšem velmi nepravděpodobné, protože by byly jednoduše identifikovány díky četným nálezům zlomků lidských kostí.

Druhou možností je prosté konstatování, že k sídlištním areálům dosud nebyly rozpoznány pohřebiště, jejichž existenci lze předpokládat. Pokud by byl ovšem tento princip aplikován i opačně, tedy že ke známým pohřebištím patří i dosud neobjevené sídliště, stalo by se zkoumané území asi nejhustěji osídlenou venkovskou oblastí, která je dosud pro období raného středověku známa. Na necelých osmi tisících hektarech by se

nacházelo 29 sídelních areálů a stejný počet pohřebišť. Tyto úvahy tedy pravděpodobně rovněž neodrážejí skutečný stav minulosti.

Prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů na zkoumaném území je tedy pravděpodobně velmi zajímavým jevem, který by si zasloužil bližší zkoumání, ale v rámci této práce již nemůže být detailněji popsán a vysvětlen, protože její pramenná základna nedovoluje formulovat konkrétní závěry.

Obr. 13: Prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů Kategorie B a C.

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – sídelní areály Kategorie B a C; 4 – sídelní areály bez bližší datace; 5 – pohřební areály.

10.3 Stabilizace sídelní sítě

Podoba vrcholně středověké sídelní sítě byla rekonstruována na základě půdorysů sídelních areálů zachycených v rámci druhého vojenského mapování. Podobný postup byl použit i v rámci výzkumu zázemí raně středověké Prahy, kde byl ale využit stabilní katastr (*Klápště – Dragoun – Smetánka 1983, 390*). Vznik těchto dvou mapových děl od sebe dělí

pouze několik desítek let a lze tedy předpokládat, že půdorysy vesnic na nich budou zachyceny v téměř totožném stavu. To ale neznamená, že přesně odrážejí stav sídelní sítě vrcholného středověku, která jistě musela projít určitým vývojem. Rozdíly v půdorysu vrcholně středověké vesnice a jejího mladšího nástupce zachyceného ve stabilním katastru, lze sledovat například na lokalitě Suchomasty (*Štefan – Zavřel – Taibl 2020*, 133).

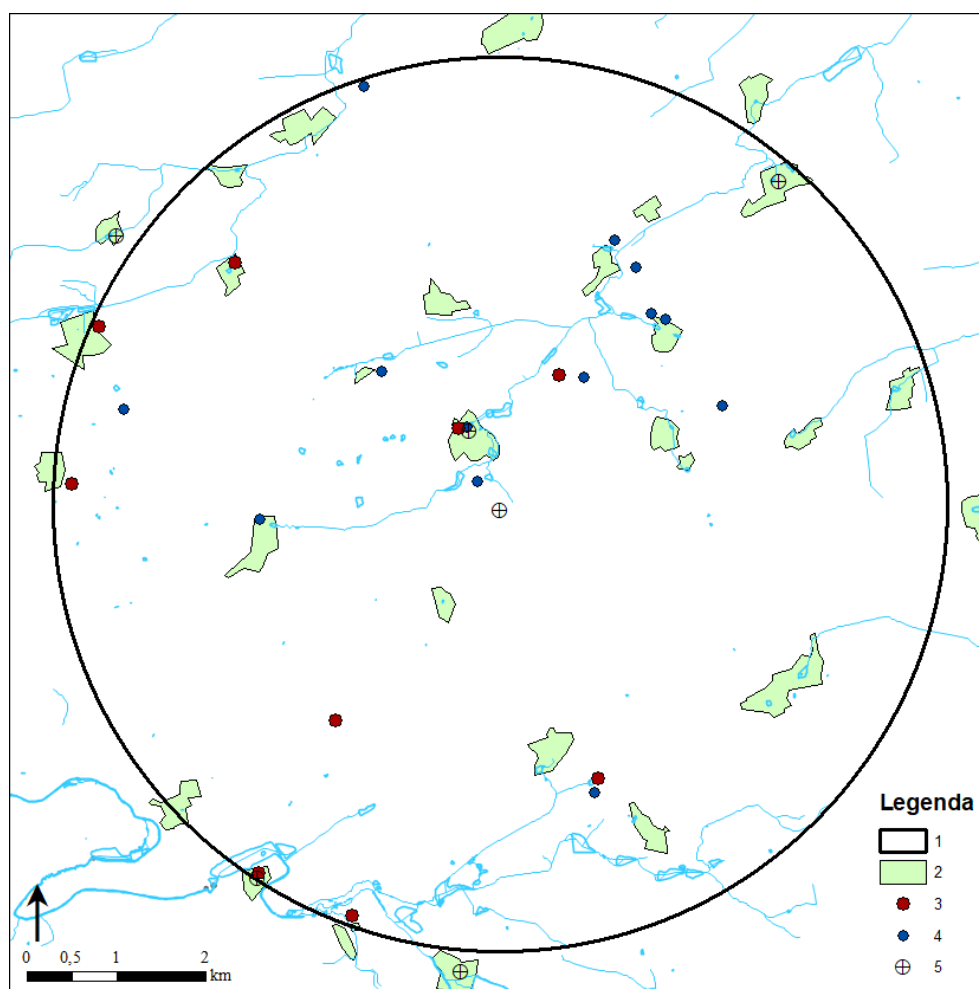
Pro řešení otázky stabilizace sídelní sítě na zkoumaném území byly využity lokality datované do mladohradištního období (Kategorie C a D) spolu se všemi přesněji nedatovatelnými sídelními areály a předpokládané půdorysy vrcholně středověkých vesnic (*obr. 14*). V rámci celého zkoumaného území lze sledovat poměrně podobnou situaci. Sídelní areály se až na některé výjimky (Čakovice I, Jenštejn I, Jenštejn II, Kyje II, Počernice V, Radonice I a Veleň I) koncentrují na okrajích budoucích vrcholně středověkých vesnic. Interpretace tohoto zjištění bohužel rovněž naráží na nedostatky pramenné základny.

Lokality zachycené destruktivními výzkumy většinou postihly pouze malou plochu, takže nebylo možné na jejich základě rozeznat celý rozsah sídelního areálu a povrchové sběry již ze své podstaty mohou být provedeny pouze v prostoru mimo dnešní obce. Je tedy možné, že zachycené lokality jsou pouze okraji tehdejších sídelních areálů a těžišť sídelních aktivit probíhalo v místech vrcholně středověkých vesnic. To by znamenalo, že již v mladohradištním období bylo osídlení zájmové oblasti poměrně stabilní. Tato interpretace zároveň koresponduje s konceptem, který diskutovala Ivana Boháčová, v rámci výzkumu raně středověkého osídlení v zázemí Staré Boleslavy (*Boháčová 2008*, 182).

Druhou možnou interpretací je, že jde o předchůdce mladších vesnic, které se nacházejí v jejich blízkosti ze sídelně strategických důvodů. Nejzávažnější z nich lze pravděpodobně spatřovat ve snadném přístupu k vodnímu zdroji. Tuto interpretaci podporuje zjištění, že lokality, které se nachází dále od vrcholně středověkých sídelních areálů, dělí větší vzdálenost i od vodních zdrojů. V této nevýhodě lze spatřovat i možné vysvětlení, proč byly později opuštěny.

Písemné prameny bohužel nepřinesly bližší informace k otázce stabilizace sídelní sítě. Od 12. století, kam spadá nejstarší bezpečně doložená zmínka o obci v prostoru zkoumaného území, postupně písemných pramenů přibývá až do 14. století, kdy dochází k vrcholu jejich výskytu (*viz příloha Katalog lokalit 5*). Na základě tohoto zjištění lze pouze konstatovat, že ve čtrnáctém století je již proces stabilizace sídelní sítě dokončen.

Pro starší období nejsou písemné prameny reprezentativní, protože odrážejí spíše obecnou tendenci nárůstu jejich celkového počtu (Klápště 2012, 165), než reálný stav osídlení zájmové oblasti. I přes to bylo možno vysledovat jednu zajímavost ve vztahu prvních písemných zmínek o dnešních obcích a jejich prostorovému vztahu k hradišti Praha-Vinoř. V jeho blízkosti (do vzdálenosti přibližně 3,5 km od jeho středu) nebyla žádná vesnice poprvé zmíněna během 13. století (viz příloha Obrazová příloha 3). Je ovšem otázkou, jestli jde opravdu o podložené zjištění nebo se zde pouze promítá nedostatečný počet písemných pramenů dostupných pro toto období.

Obr. 14: Prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů Kategorie B a C.

1 – hranice zkoumané oblasti; 2 – rozsah intravilánů vesnic zachycených v rámci druhého vojenského mapování; 3 – sídelní areály Kategorie C a D; 4 – sídelní areály bez bližší data; 5 – kostely postavené před koncem 13. století.

10.4 Počet obyvatel hradiště Praha-Vinoř

Pro výpočet velikosti populace obývající centrální lokality lze použít několik postupů. Nejpoužívanějším z nich je odhad na základě předpokládaného počtu obytných jednotek a velikosti komunity, která je užívala (Dresler 2016, 42). Tento postup bohužel nemohl být pro vinořské hradiště použit, protože pro jeho aplikaci chybí na diskutované lokalitě spolehlivé doklady sídelních aktivit, které by bylo možné bezpečně spojit s dobou, kdy hradiště zastává centrální funkce. Druhou hojně užívanou možností je využití pohřebních areálů, díky nimž lze vytvořit poměrně přesný odhad na základě počtu odkrytých hrobů, předpokládané rozlohy celého areálu a průměrné délky života (Dresler 2016, 42). Ani pro tento výpočet, ale na vinořském hradišti nenajdeme spolehlivé podklady. Další možností je založit odhad na délce opevnění a počtu mužů nutných k jeho údržbě a obraně. Do tohoto pojetí ale vstupuje velké množství proměnných, které není možné spolehlivě postihnout a výsledné číslo je tedy spíše normativní hodnotou než odrazem skutečnosti (Dresler 2016, 43). Ačkoli by bylo možné provést tento typ výpočtu pro hradiště Praha-Vinoř, byl vyhodnocen jako velmi nespolehlivý a nebyl použit.

Jako základní indicie nakonec byla využita rozloha vinořského hradiště, jehož oba areály dohromady zaujímají 3,7 hektarů. Druhou vstupní hodnotou byla předpokládaná hustota osídlení raně středověkých centrálních lokalit, jak ale bylo zjištěno, takto obecná charakteristika zatím nebyla formulována. Pro potřeby této práce bylo tedy nutné ji tedy definovat, k čemuž posloužilo několik raně středověkých hradišť, u kterých byla známa rozloha i předpokládaný počet obyvatel v době těžiště jejich osídlení. Pokud nebyl počet obyvatel stanoven jako konkrétní číslo, ale pouze ve formě rozmezí hodnot byla vždy k výpočtu využita horní hranice tohoto intervalu, aby nedošlo k podhodnocení výsledku. Využitými lokalitami byly: Libice nad Cidlinou o rozloze 40 hektarů (Sláma 1986, 78) a odhadovaném počtu obyvatel 950 osob (Mařík 2008, 200), Pohansko u Břeclavi o rozloze 52 hektarů (Dresler 2016, 10) a počtu obyvatel 2400 (Dresler 2016, 52) a Valy u Mikulčic (akropole a předhradí)¹⁷ o rozloze 10 ha (Lutovský 201, 185) a počtu obyvatel 600 (Dresler 2016, 43).

Výsledná hodnota se pohybovala od jednoho obyvatele na 167 m² až po 421 m². Střední hodnota by pak byla 378 m². Již z této nepřesnosti je patrné, že ani takto

¹⁷ Pro výpočet byl užit pouze vnitřní prostor hradiště, protože celá rozsáhlá aglomeraci Valy u Mikulčic se skládala i z nehrázených sídelních areálů (Dresler 2016, 43). Její celkový charakter by byl tedy velmi rozdílný oproti vinořskému hradišti a nedovolil by tyto dvě lokality srovnat mezi sebou.

vypočítaná hustota osídlení neodráží reálný stav minulosti. Hlavní důvod její nepřesnosti lze spatřovat hlavně ve způsobu, kterým pracuje s plochou užitou pro výpočet. Pokud by měly být získané hodnoty věrnější, bylo by třeba pracovat pouze s rozlohou sídelních areálů. Zahrnutím plochy celého hradiště pak nutně musí dojít ke zkreslení, protože tento přístup nerespektuje dílčí členění a specifika jednotlivých hradišť. Nicméně stále jde o jedinou aspoň rámcově spolehlivou možnost, která nám umožní pracovat s teoretickým modelem, ve kterém se budou následující úvahy pohybovat.

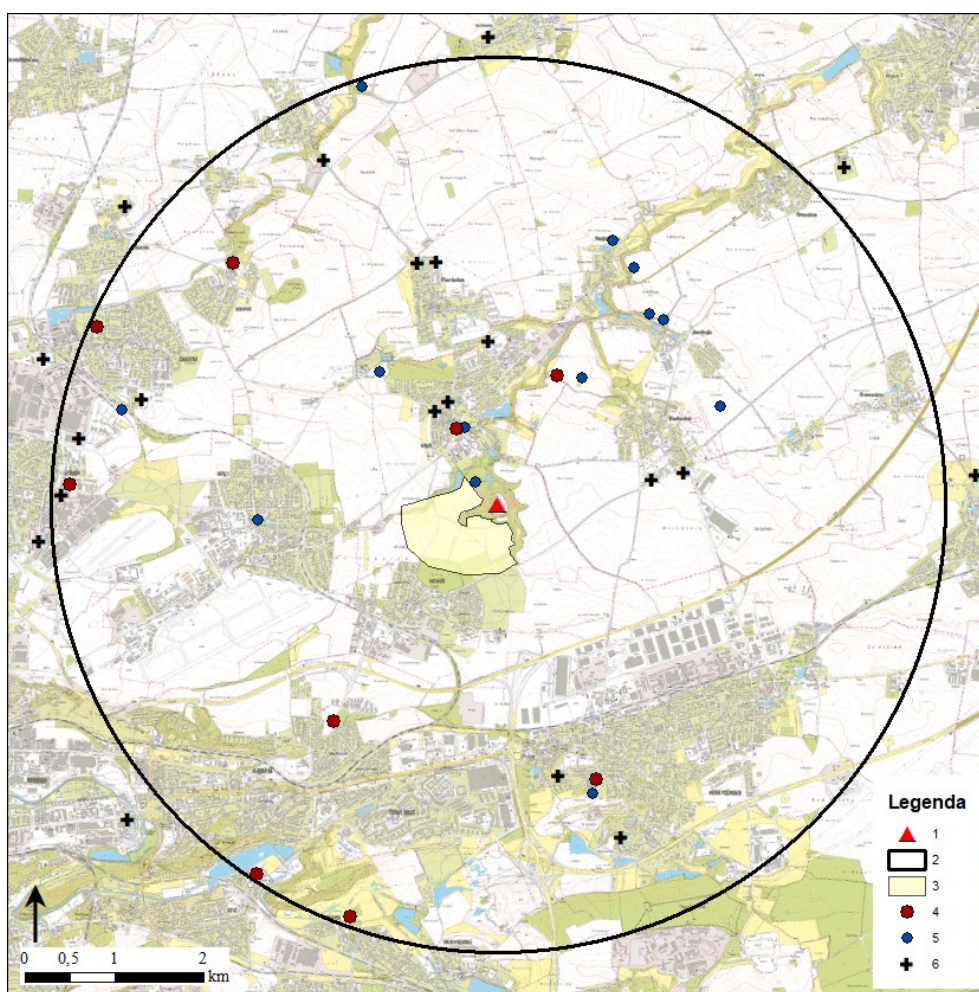
Aplikujeme-li tedy výše popsané hustoty osídlení na hradiště Praha-Vinoř vyjde nám, že jeho populace se pohybuje mezi 88 až 222 osobami. Tento interval je velmi široký, a proto nebude pracováno pouze s jeho průměrem, ale budou vytvořeny dva modely pro spodní a horní hranici těchto hodnot.

10.5 Vymezení prostoru zemědělského areálů nutného pro subsistenci hradiště Praha-Vinoř

V předchozí kapitole již byl stanoven přibližný odhad počtu osob, které mohly tvořit osídlení vinořského hradiště. K vyřešení otázky, jak velký prostor musel být obhospodařován pro potřeby komunity zde sídlící, je nutno ještě definovat konkrétní rozlohu plužiny nutné k užití jedné osoby. Ta se podle v literatuře užívaných odhadů pohybuje mezi 0,2 až 3 hektarů (*Dresler 2016*, 232). Toto rozpětí je poměrně široké a jde pouze o předpoklad, který nutně nemusí odrážet skutečnost. Hodnota, s kterou bude dále počítáno, byla na základě etnografických paralel stanovena jako jeden hektar. Toto pojetí počítá nejen s plochou využitou pro orbní zemědělství, ale i s rozlohou luk a pastvin (*Hajnalová – Dreslerová 2010*, 196). Tento model pracuje s plochou, kterou zaujímají aktivně využívané zemědělské areály, lze ale předpokládat jeho aspoň rámcovou spolehlivost i pokud budeme počítat s využitím přílohového zemědělství, protože jsou v ní započítané i pastviny a louky, které se mohly nacházet v místech ponechaných ladem (*Beranová 1980*, 311). Plužina v rámci tohoto pojetí tvoří přibližně polovinu celkové plochy (*Hajnalová – Dreslerová 2010*, 183), což přibližně odpovídá i poměru, který lze předpokládat pro přílohové zemědělství (*Beranová 1980*, 303).

Dále budou diskutovány dva modely odrážející minimální a maximální odhad počtu osob, které tvořili komunitu obývající hradiště Praha-Vinoř. Pro jejich prostorovou modelaci nebylo užito prostých kružnic, které již ze své podstaty nemohou odrážet specifika zkoumané krajiny, ale bylo přihlédnuto i k geomorfologii okolí hradiště a možnosti snadného přístupu branou, která byla situována v jižní části hradiště (*Hasil –*

Štefan 2020 v tisku). Teoreticky je možné předpokládat přítomnost brány i v severní části opevnění, která by umožnila hospodářské využití prostoru ležícího jihovýchodně od dnešní Vinoře, ale její existence dosud nebyla spolehlivě dokázána, a proto nebude tento koncept součástí užitých modelů. Prostor, který je přisouzen hospodářskému areálu, je pouze teoretickou rekonstrukcí a rozhodně neodráží jeho reálnou podobu. Umožňuje ale hlubší porozumění otázce, jak velkou plochu musel zaujímat, aby byla množná subsistence hradiště.

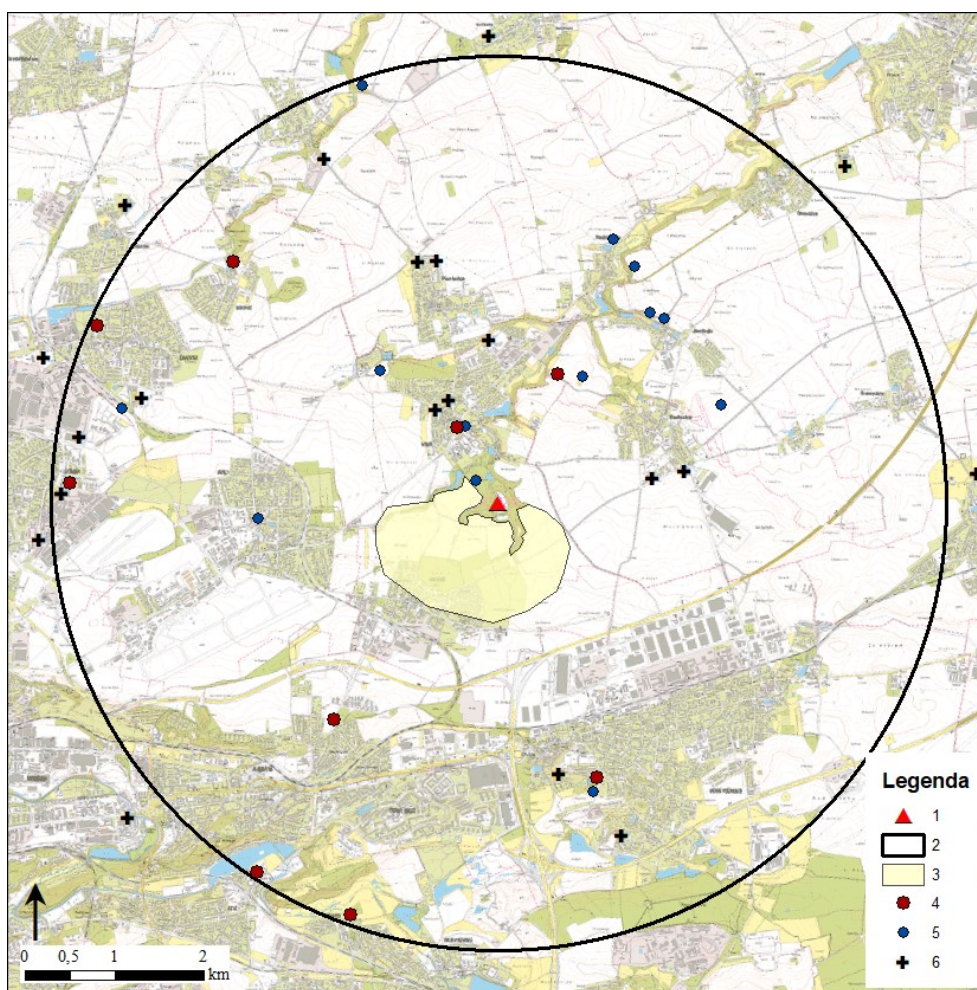
Obr. 15: Minimalistický model rekonstrukce zemědělského areálu hradiště Praha-Vinoř

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – rekonstrukce hospodářského areálu hradiště; 4 – sídelní areály Kategorie B, C a D; 5 – sídelní areály bez bližší data; 6 – pohřební areály.

První model, který zde bude představený lze označit za minimalistické pojetí, protože počítá s nejnižší hustotou osídlení, která byla vypočítána na základě hodnot známých z Libice nad Cidlinou (Mařík 2008). Vinořské hradiště by v rámci tohoto pojetí

bylo osídleno pouze velmi malou komunitou čítající 88 osob, které by pro svou obživu potřebovali pouhých 88 hektarů. Pokud by toto území bylo zobrazeno jako jednoduchá kružnice, její poloměr by byl jen 529 metrů. Možnou rekonstrukci s přihlédnutím k přírodním podmínkám regionu poskytuje *obr. 14*.

Druhý představený model lze označit za pojetí maximalistické, protože počítá se stejnou hustotou osídlení hradiště Praha-Vinoř, jaká byla vypočítána pro hradiště Valy u Mikulčic, které bylo bezesporu jedním z nejvýznamnějších ne-li nejvýznamnějším centrem Velké Moravy (*Lutovský 2001*, 184-185). V rámci tohoto modelu je vinořské hradiště osídleno komunitou čítající 222 osob, kteří pro svou subsistenci potřebují 222 hektarů. Pokud by bylo toto území zobrazeno kružnicí, její poloměr by byl 841 m, což netvoří ani pětinu zkoumané oblasti. Spolehlivější prostorový model založený na přírodních podmínkách poskytuje *obr. 15*.

Obr. 16: Maximalistický model rekonstrukce zemědělského areálu hradiště Praha-Vinoř.

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – rekonstrukce hospodářského areálu hradiště; 4 – sídelní areály Kategorie B, C a D; 5 – pohřební areály.

10.6 Subsistence hradiště Praha-Vinoř a vztah k lokalitám v jeho okolí

Oba výše popsané modely jasně indikují, že hradiště Praha-Vinoř potřebovalo pro svou subsistenci poměrně malé území, které nenarušovalo vlastní potřeby sídelních areálů v jeho okolí. Jedinou výjimkou by mohla být lokalita Vinoř II, která se nachází v blízkosti hradiště, ale tento problém by mohl být velmi jednoduše vyřešen, pokud by se rekonstruované zemědělské zázemí přesunulo směrem k jihu nebo jihovýchodu od této lokality, kde se nachází mnoho volného prostoru bez identifikovaných raně středověkých sídelních areálů. Právě toto území poskytuje možnost uvažovat i o výrazně větším rozsahu zemědělského zázemí hradiště. Absence sídelních aktivit na tomto území je logická vzhledem ke špatnému přístupu k vodním zdrojům. Zároveň jde ale o území, které je poměrně příznivé pro pěstování zemědělských plodin, pastvu a mohlo nabízet rezervoár palivového a stavebního dříví (viz. kapitola *Přírodní podmínky*).

Lze tedy předpokládat, že komunita sídlící na hradišti Praha-Vinoř měla dostatečně příhodné podmínky pro vlastní zemědělské aktivity bez nutnosti zapojovat do jejího zásobování zbytek obyvatelstva žijícího mimo centrum. To ale nutně neznamená, že do tohoto procesu zapojeno nebylo. Lokality v okolí centra na něj pravděpodobně byly určitým způsobem navázány, ale charakter tohoto vztahu patrně nebyl prostým odevzdáváním nadproduktu a následným přijímáním řemeslných výrobků z dílen specialistů sídlících na hradišti. Už jen proto, že zatím nebyly zachyceny tyto dílny v rámci diskutovaného centra ani jejich výrobky v jeho okolí.

Podíváme-li se na intenzitu osídlení zkoumané oblasti v průběhu starší fáze mladohradištního období (Kategorie C), během kterého lze očekávat těžiště sídelních aktivit a centrálních funkcí v rámci hradiště (*Hasil – Štefan 2020*, v tisku), zjistíme, že právě v tomto časovém horizontu pravděpodobně dochází k výraznému nárůstu počtu sídelních areálů (viz. kapitola *Výsledky*). Tento jev ale nutně nemusel být spojený se stavbou, fungováním ani zánikem vinořského hradiště, protože jde spíše o obecný proces vývoje raně středověkého osídlení v okolí tehdejší pražské aglomerace (*Klápště – Dragoun – Smetánka 1983*, 415; *Neustupný 2008*, 162).

Výše popsaná zjištění jsou ovšem pouze předpoklady a rozhodně neposkytují reálný obraz skutečnosti. Dovolují ale uvažovat o hradišti Praha-Vinoř a lokalitách v jeho okolí v přesnějších obrysech a poskytují důležitý kontext pro možný budoucí výzkum.

11 Závěr

Na základě záchranných výzkumů a dvou fází velkoplošných povrchových sběrů bylo ve vzdálenosti do pěti kilometrů od středu hradiště Praha-Vinoř identifikováno celkem 26 sídelních areálů a 20 pohřebních, na jejichž základě pak bylo možné řešit obecné otázky týkající se raně středověkého osídlení zkoumané oblasti a jeho vztahu k vinořskému hradišti.

Vývoj osídlení zájmové oblasti výrazněji nevybočuje z ustáleného modelu, který byl pro střední Čechy vypracován již v 70. letech minulého století (*Sláma 1967*). Sídelní areály časně slovanského horizontu a starohradištního období se nacházejí pouze v jižní části zkoumané oblasti a k postupu na sever dochází až v rámci středohradištního období. Počet lokalit, které je možné datovat do tohoto horizontu je poměrně nízký a k jeho výraznému nárůstu dochází až v období mladohradištním. Ten lze, zejména na základě výsledků povrchových sběrů, sledovat zřejmě již v jeho mladší fázi, která byla časově vymezena podle výskytu kalichovité profilace okrajů keramických nádob. V pozdější a zároveň nejmladší fázi sledovaného období pak dochází k dalšímu nárůstu, který ovšem již není tak výrazný.

Dalším zkoumaným jevem byl prostorový vztah sídelních a pohřebních areálů ve středohradištním a starší fázi mladohradištního období. V rámci této problematiky lze zpravidla sledovat pevně daný model, kdy je pohřební areál situován ve vzdálenosti do půl kilometru od sídelního (*Klápště 2012*, 183; *Zápotocký 1965*, 282). Tento předpoklad ovšem nebyl v zájmové oblasti ověřen. K celkem 5 sídelním areálům bezpečně datovaných do tohoto období a dalším 12 o nejisté dataci bylo možné najít dostatečně blízké pohřebiště pouze u tří případů. Je velice nepravděpodobné, že by toto zjištění bylo důkazem rozdílných pohřebních zvyklostí zkoumaného regionu oproti zbytku české kotliny, ale spíše pouze odráží nevyrovnaný stav pramenné základny.

Velmi zajímavé výsledky přinesla otázka stabilizace sídelní sítě zájmové oblasti. Pro retrospektivní rekonstrukci přibližných půdorysů vrcholně středověkých vesnic posloužil stav zástavby zachycený v rámci druhého vojenského mapování. V rámci celého zkoumaného území bylo možné sledovat, že až na nečetné výjimky se identifikované mladohradištní lokality, a dokonce i sídelní areály o nejasné dataci, nacházely přímo v intravilánech nebo těsné blízkosti rekonstruovaných půdorysů vrcholně středověkých vesnic. Není jisté, jestli je tento stav způsoben sídelně strategickými důvody, ale rozhodně

dokazuje minimálně relativní stabilitu sídlení sítě zkoumaného území již v mladohradištním období.

Posledním a nejdůležitějším tématem diskutovaným v rámci této práce byla otázka subsistence Hradiště Praha-Vinoř a s ním spojený charakter vztahu lokalit v jeho okolí tvořících potenciální zázemí. Pro řešení této otázky bylo nutné stanovit rozlohu zemědělského areálu potřebného k uživení komunity obývající samotné hradiště. Proto bylo nezbytné nejprve určit počet osob žijících v prostoru hradiště v době jeho fungování. Vzhledem k nedostatku vodítek dovolujících provést tento výpočet na základě již tradičně užívaných poměrně spolehlivých metod, byla výsledná hodnota založena na základě předpokládané koncentraci osídlení, vypočítané podle celkové rozlohy a odhadu počtu obyvatel několika vybraných raně středověkých centrálních lokalit. Podle tohoto výpočtu mohla vinořské hradiště obývat komunita čítající mezi 88 a 222 osobami. Jde o odhad, který rozhodně neodráží reálný stav minulosti, ale umožňuje uvažovat o hospodářském zázemí diskutované centrální lokality v jasnějších obrysech.

Pro spodní a horní interval výše popsané hodnoty byly následně vytvořeny dva modely, které odrážejí předpokládanou rozlohu zemědělského areálu nutného k obhospodařování pro potřeby obyvatel hradiště Praha-Vinoř. Velmi důležitým zjištěním je, že i za předpokladu, kdy hradiště bylo osídleno velmi početnou komunitou čítající 222 osob, nebylo pro jejich subsistenci potřeba prostoru většího než necelá pětina zkoumaného území. Pokud při rekonstrukci výše popsaného zemědělského areálu přihlédneme i k přírodním podmínkám v okolí hradiště a logice předpokládané komunikační sítě, musel se tento areál nacházet na jih od samotného centra. Tímto směrem se rozprostírá rozsáhlé území, na kterém nebyly identifikovány žádné raně středověké sídelní ani pohřební areály. Právě toto zjištění dovoluje uvažovat i o výrazně větší rozloze tohoto areálu.

Na základě těchto zjištění je tedy možné předpokládat, že komunita sídlící na hradišti Praha-Vinoř měla dostatečně příhodné podmínky k subsistenci, bez nutnosti zapojovat do jejího zásobování obyvatele žijící mimo vlastní centrum. Jde ovšem pouze o předpoklad, který nutně nemusí odrážet skutečnost. To, že centrum mohlo být subsistenční nutně neznamená, že do jeho zásobování nebylo zapojeno i širší obyvatelstvo v jeho okolí. Je velmi pravděpodobné, že hradiště Praha-Vinoř bylo s okolními lokalitami určitým způsobem provázáno, ale charakter jejich vzájemných vztahů pravděpodobně nebyl založen na prostém zásobování zemědělskými produkty.

12 Seznam pramenů a literatury

12.1 Literatura

Bartošková, A. 1999: Zánikový horizont budečské akropole (Ke chronologii raně středověké keramiky). Archeologické rozhledy 51, 726-739.

Beranová, M. 1980: Zemědělství starých Slovanů. Praha.

Boháčová, I. 2008: Contribution to the study of hinterland of the Early Medieval Stara Boleslav. Internationale Tagungen in Mikulčice VI, 179-194.

Bolina, P. – Cílek, V. – Klimek, T. 2018: Staré cesty v krajině středních Čech. Praha.

Bubeník, J. – Pleinerová, I. – Profantová, N. 1998: Od počátků hradišť k počátkům přemyslovského státu. Památky archeologické 89, 104-145.

Čiháková, J. 2002: K dosavadnímu poznání raně středověké Malé Strany. Archeologické rozhledy 54, 738-752.

Daněček, V. 2005: Indicie podoby vnitřní plochy raně středověkého hradiště v Praze-Vinoři. Archeologie ve středních Čechách 9, 561-567.

Demek, J. 1987: Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR. Praha.

Dresler, P. 2016: Břeclav-Pohansko VIII. Hospodářské zázemí centra nebo jen osady v blízkosti centra? Brno.

Galuška, L. 2005: K otázce otevřených sídlišť raně středověké Moravy a zázemí staroměstsko-uherskohradišťské mocenské aglomerace doby velkomoravské. Slovácko 47, 153-168.

Gringmuth-Dallmer, E. 1999: Methodische Überlegungen zur Erforschung zentraler Orte in ur-und frühgeschichtlicher Zeit. In: Mozdioch (ed.), Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej, Wrocław, 9-20.

Hajnalová, M. – Dreslerová, D. 2010: Ethnobotany of einkorn and emmer in Romania and Slovakia: towards interpretation of archaeological evidence. Památky archeologické 101, 169-202.

Hasil, J. – Štefan, I. 2020: Praha-Vinoř: kontinuity centrálního místa v zázemí středověké Prahy. Předběžná zpráva. In J. Klápště – T. Klír – I. Štefan (eds.), Krajina středověké Prahy, Praha, v tisku.

Hrdlička, L. 1993: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky. Archeologické rozhledy 45, 93-112.

- Klápště, J. 1978: Středověké osídlení Černokostecka. Památky archeologické 69, 423-475.*
- Klápště, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.*
- Klápště, J. – Klír, T. – Štefan, I. 2020: Krajina středověké Prahy. Praha.*
- Klápště, J. – Smetánka, Z. – Dragoun, Z. 1983: Příspěvek ke studium zemědělského zázemí středověké Prahy. Archeologické rozhledy 35, 387-426.*
- Kuna, M. 1998a: Method of surface artefact survey. In: Z. Neustupný (ed.), Space in prehistoric Bohemia, Praha, 77-83.*
- Kuna, M. 1998b: Povrchové sběry v povodí Vinořského a Mratínského potoka. Výzkumy v Čechách 1996-1997, 291-338.*
- Kuna, M. 2000: Surface Artefact studies in Czech Republic. In: J. Bintliff – M. Kuna – N. Venclová (ed.), The Future of Surface Artefact Survey in Europe, Sheffield, 29-44.*
- Kuna, M. a kol. 2004: Nedestruktivní archeologie. Praha.*
- Kuna, M. – Křivánková, D. 2006: Archiv 3.0. Systém archeologické databáze Čech (uživatelská příručka). Praha.*
- Kuna, M. – Profantová, N. a kol. 2005: Počátky raného středověku v Čechách. Praha*
- Lutovský, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha.*
- Lutovský, M. 2009: Raně středověká archeologie v Čechách. Úvod do studia. Hradec Králové.*
- Mařík, J. 2008: Early Medieval castle of Libice nad Cidlinou, large or small hinterland? Internationale Tagungen in Mikulčice VI, 165-206.*
- Mařík, J. 2009: Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku. Brno.*
- Meduna, P. 2008: Provincia Melnicensis. Das Mělník-Gebiet im Fruhmittelalter. Bemerkungen zur Rekonstruktion einer Region. Internationale Tagungen in Mikulčice VI, 139-144.*
- Meduna, P. – Černá, E. 1992: Ke struktuře osídlení raného středověku v SZ Čechách. Výzkum oblasti Pětipeské pánve. Archeologické rozhledy 44. 77-93.*
- Możdzioch, S. (ed.) 1999: Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej. Wrocław.*
- Neuhäuslová, Z. a kol. 1998: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.*

- Neusteupný, Z. 2008: Frühmittelalterliche Burgwälle im Prager Becken in Bezug auf die Entwicklung und Struktur der Besiedlung. Internationale Tagungen in Mikulčice VI, 153-164.
- Nový, R. 1971: Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století. Československý časopis historický, 397-418.
- Poche, E. 1982: Umělecké památky Čech 4. Praha.
- Pokorný, P. 2020: Na středověk s mikroskopem, aneb Vnořské hradiště jinými očima. In J. Klápště – T. Klír – I. Štefan (eds.), Krajina středověké Prahy, Praha, v tisku.
- Poláček, L. 2008: Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren, Internationale Tagungen in Mikulčice VI. Brno.
- Prix, D. a kol 2017: Umělecké památky Prahy: Velká Praha. Praha.
- Profous, A. 1947-1957: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. Díl I-IV. Praha.
- Sláma, J. 1967: Příspěvek k vnitřní kolonizaci raně středověkých Čech. Památky archeologické 19, 433-445.
- Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter I. Katalog der Grabfunde. Praha.
- Sláma, J. 1986: Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvek k jejich dějinám a významu. Praha.
- Sláma, J. 1988: Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praha.
- Štefan, I. – Hasil, J. 2020: Raně středověké hradiště v Praze-Královicích. In J. Klápště – T. Klír – I. Štefan (eds.), Krajina středověké Prahy, Praha, v tisku.
- Štefan, I. – Zavřel, J. – Taibl 2020: Středověké sídliště u Suchomast na Berounsku: k proměnám sídelní struktury a práci s neželeznými kovy ve venkovském prostředí. Archeologické rozhledy 72, 102-145.
- Tolasz, R. 2007: Atlas podnebí Česka. Olomouc.
- Tomášek, M. 1995: Atlas půd České republiky. Praha.
- Váňa, Z. 1983: Svět dávných Slovanů. Praha.
- Varadzin 2010: K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k Přemyslovské doméně (příspěvek do diskuse). Archeologické rozhledy 62, 535-554.
- Vařeka, P. 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. Archeologické rozhledy 50, 123-137.

Zápotocký, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku. Památky archeologické 61, 205-384.

Zvelebil, M. – Beneš, J. – Kuna, M. 1993: Ancient landscape reconstruction in northern Bohemia – landscape and settlement program. Projekty rekonstrukce staré kulturní krajiny v severní části Čech – Krajina a sídla. Památky archeologické 84, 93-158.

12.2 Internetové zdroje:

Čuláková, Katarína 2016: Dokument C-TX-201601206. Archeologický ústav Praha.

Dostupné z: <https://digiarchiv.aiscr.cz/id/C-TX-201601206>.

Hydrologická mapa ČR [cit. 15. 8. 2020]. INSPIRE prohlížečská služba WMS pro téma

https://geoportal.cuzk.cz/WMS_INSPIRE_HY/WMSservice.aspx

Chvátalová, A. 2020: Raně středověké pohřebiště v Praze-Vinoři. Studie k sociální struktuře zázemí vinořského hradiště [cit. 15. 8. 2020]. Dostupné z:

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/201430>

Vodstvo (Hy). Dostupné z:

Geologická mapa ČR 1:50 000 [cit. 15. 8. 2020]. Geologická mapa České republiky 1:50 000 (GEOČR50). Dostupné z:

<https://mapy.geology.cz/arcgis/services/Geologie/geocr50/MapServer/WMSserver>

Geomorfologické jednotky ČR [cit. 15. 8. 2020]. Geomorfologické jednotky ČR – 1998.

Dostupné z:

<http://ags.cuzk.cz/arcgis/rest/services/GeomorfologickeJednotky/MapServer>

Košářová, M. 2020: Osídlení ve východním zázemí středověké Prahy: podoba vsí a proměny sídelní sítě (12.-16. století) [cit. 15. 8. 2020]. Dostupné z:

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/201199>

Mapa půdních typů 1:50 000 [cit. 15. 8. 2020]. Půdní mapa 1:50 000. Dostupné z:

https://mapy.geology.cz/arcgis/services/Pudy/pudni_typy50/MapServer/WmsServer

Přehledové mapy ČR [cit. 15. 8. 2020]. WMS – Přehledové mapy ČR. Dostupné z:

https://geoportal.cuzk.cz/WMS_PREHLEDKY/WMSservice.aspx

Základní mapa 1:10 000 [cit. 15. 8. 2020]. WMS – ZM10. Dostupné z:

https://geoportal.cuzk.cz/WMS_ZM10_PUB/WMSservice.aspx

Základní mapa 1:50 000 [cit. 15. 8. 2020]. WMS – ZM50. Dostupné z:

https://geoportal.cuzk.cz/WMS_ZM50_PUB/WMSservice.aspx

12.3 Prameny

CDB I: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. (Ed. G. Friedrich). Pragae 1871.

13 Seznam obrázků:

Obr. 1: Hradiště Praha-Vinoř.....	4
Obr. 2: Vymezení zkoumané oblasti.....	21
Obr. 3: geomorfologické jednotky.....	23
Obr. 4: Geologické podmínky.	24
Obr. 5: Pedologické podmínky.	26
Obr. 6: Metodika povrchového sběru projektu ARLB.	38
Obr. 7: Prostorové rozložení pramenné základny.....	39
Obr. 8: Mapa identifikovaných lokalit.....	49
Obr. 9: Časně slovanské osídlení a starohradištní období (Kategorie A).....	53
Obr. 10: Středohradištní období (Kategorie B).	55
Obr. 11: Starší fáze mladohradištního období (Kategorie C).	57
Obr. 12: Mladší fáze mladohradištního období (Kategorie D).....	59
Obr. 13: Prostorový vztah sídleních a pohřebních areálu Kategorie B a C.	62
Obr. 14: Prostorový vztah sídleních a pohřebních areálu Kategorie B a C.	64
Obr. 15: Minimalistický model rekonstrukce zemědělského areálu hradiště Praha-Vinoř.....	67
Obr. 16: Maximalistický model rekonstrukce zemědělského areálu hradiště Praha-Vinoř.....	68

14 Seznam příloh

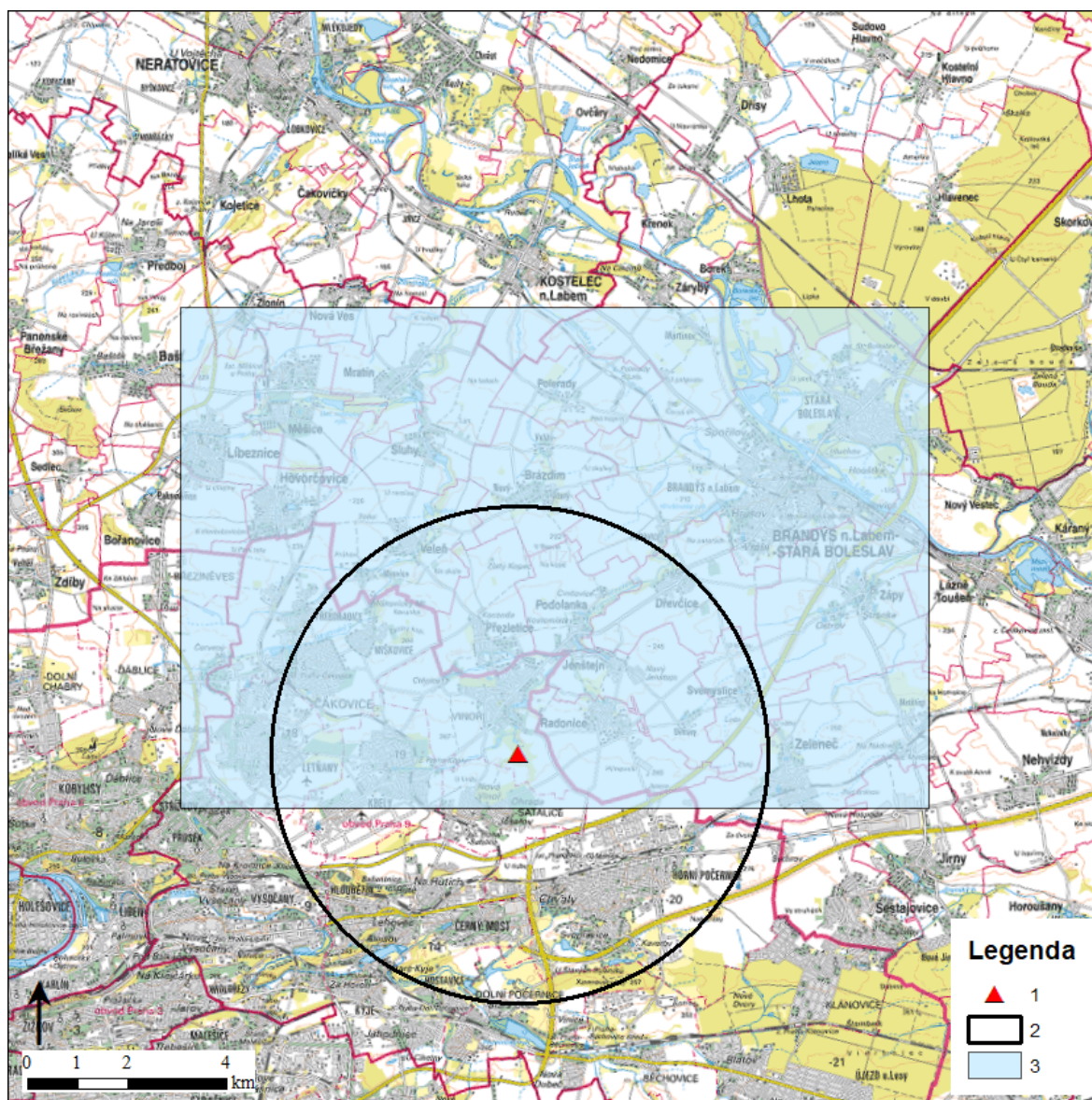
Obrazové přílohy

Obrazová příloha 1: Povrchové sběry v povodí VINOŘSKÉHO A MRATÍNSKÉHO POTOKA. . I	
Obrazová příloha 2: Projekt ALRB. II	
Obrazová příloha 3: Mapa prvních písemných zmínek o dnešních obcích. III	

Katalog lokalit

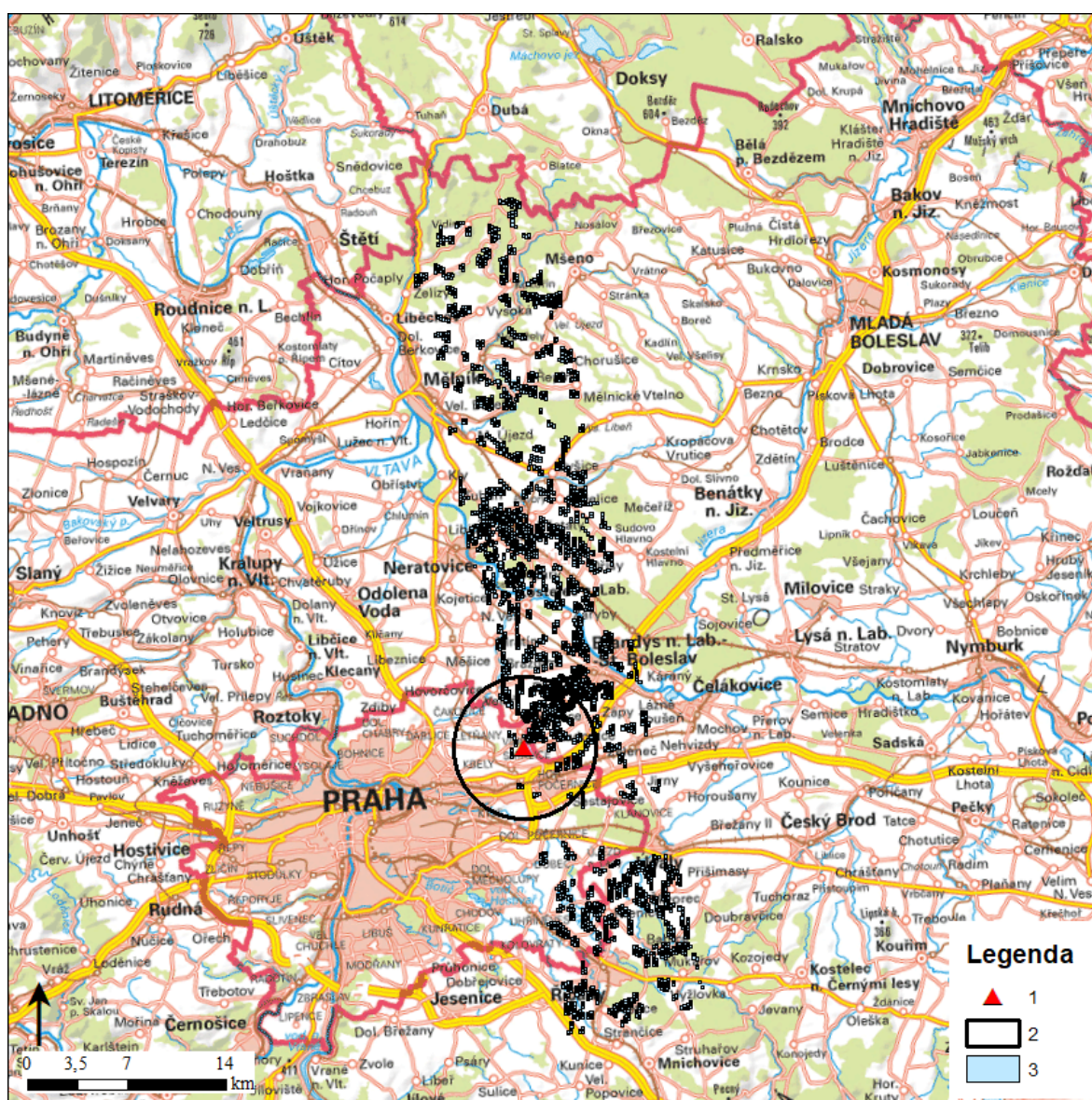
Katalog lokalit 1: Mapa lokalit. IV	
Katalog lokalit 2: Tabulka všech identifikovaných sídelních areálů. V	
Katalog lokalit 3: Tabulka lokalit zachycených povrchovými sběry. VI	
Katalog lokalit 4: Tabulka pohřebních areálů. VII	
Katalog lokalit 5: Tabulka prvních zmínek o obcích v písemných pramenech.... VIII	

Obrazové přílohy

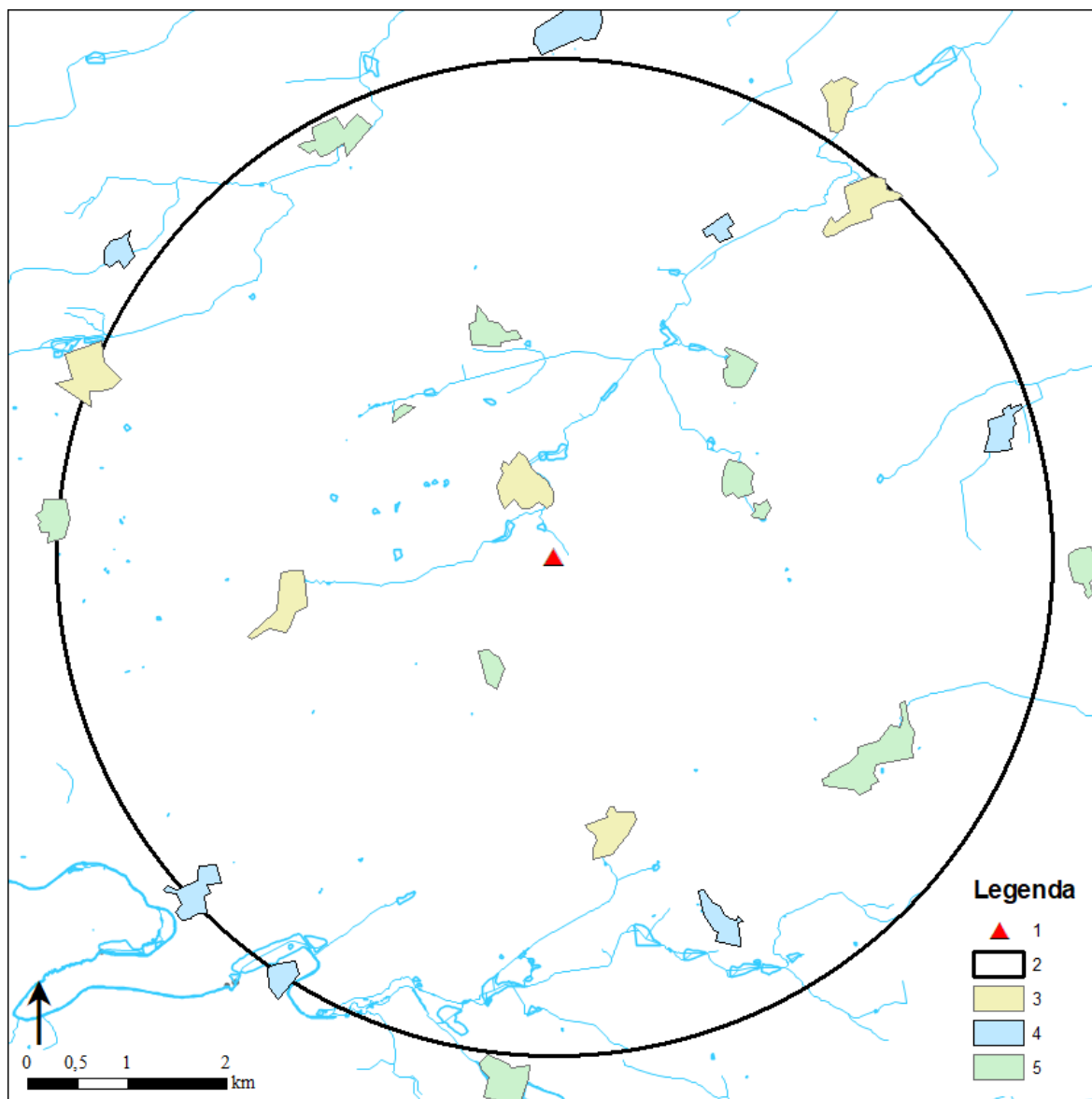
Obrazová příloha 1: Povrchové sběry v povodí Votavského a Mratavského potoka.

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – zájmové území projektu Povrchové sběry v povodí Votavského a Mratavského potoka.

Obrazová příloha 2: Projekt ALRB.

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – sektory sběru projektu ALRB.

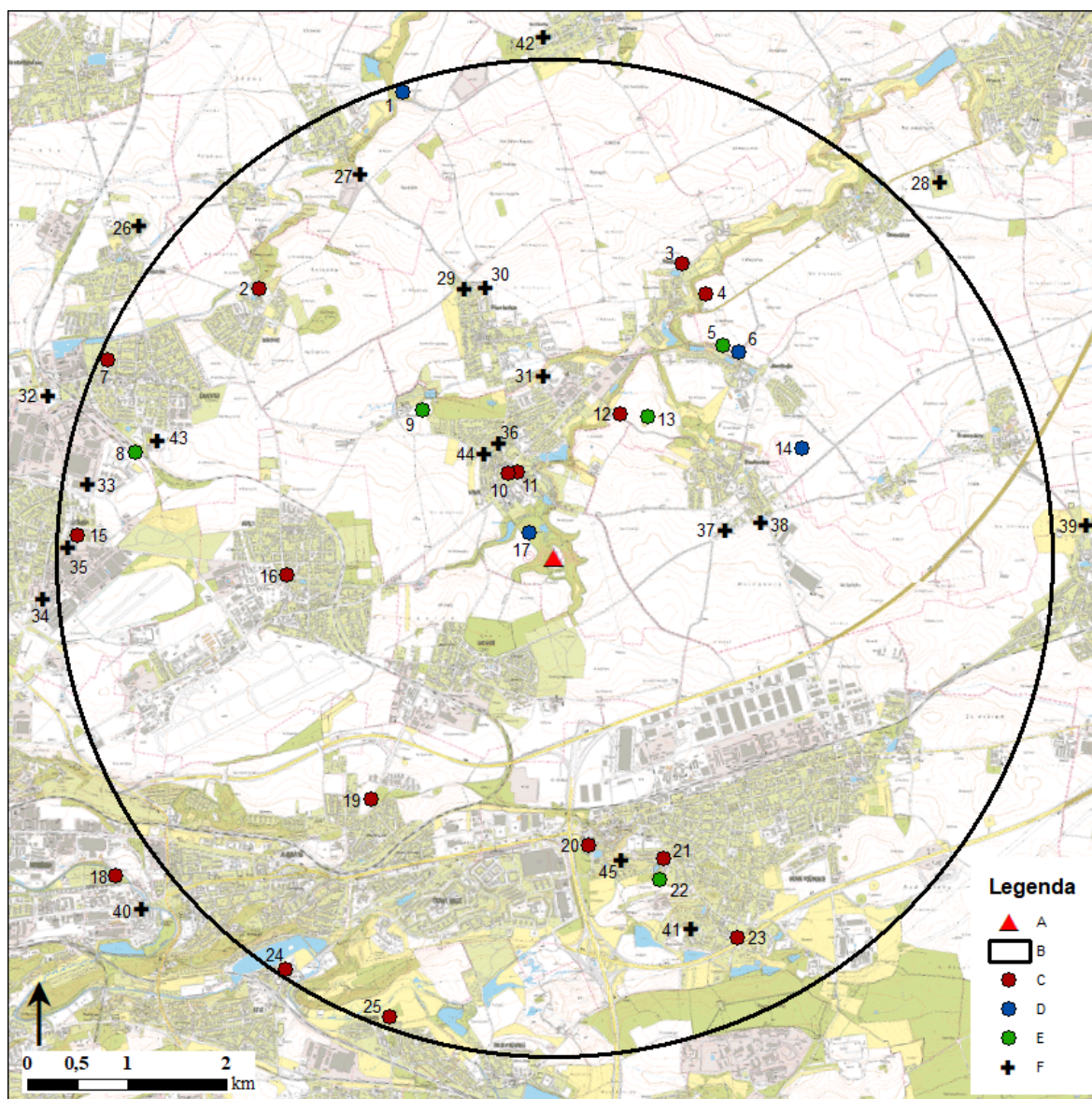

Obrazová příloha 3: Mapa prvních písemných zmínek o dnešních obcích.

1 – hradiště Praha-Vinoř; 2 – hranice zkoumané oblasti; 3 – První písemná zmínka během 12. století; 4 – První písemná zmínka během 13. století; 5 – první písemná zmínka během 14. století.

Poznámka: půdorysy obcí byly zaneseny do mapy podle jejich podoby v rámci druhého vojenského mapování.

Katalog lokalit

Katalog lokalit 1: Mapa lokalit.

A – hradiště Praha-Vinoř; B – hranice zkoumané oblasti; C – sídelní areály kategorie 1; D – Sídelní areály kategorie 2; E – Sídelní areály kategorie 3; F – pohřební areály.

SÍDELNÍ AREÁLY: 1 – Veleň I; 2 – Miškovice I; 3 – Podolanka I; 4 – Dřevčice I; 5 – Jenštejn IV; 6 – Jenštejn II; 7 – Čakovice I; 8 – Čakovice II; 9 – Ctěnice I; 10 – Vinoř III; 11 – Vinoř I; 12 – Jenštejn I; 13 – Jenštejn III; 14 – Radonice I; 15 – Letňany I; 16 – Kbely I; 17 – Vinoř II; 18 – Hloubětín I; 19 – Kyje II; 20 – Počernice I; 21 – Počernice II; 22 – Počernice III; 23 – Počernice V; 24 – Kyje I; 25 – Hostavice I; POHŘEBNÍ AREÁLY: 26 – Třeboradice 1; 27 – Veleň 1; 28 – Dřevčice 1; 29 – Přezletice 1; 30 – Přezletice 2; 31 – Vinoř 3; 32 – Čakovice 1; 33 – Letňany 1; 34 – Letňany 2; 35 – Letňany 3; 36 – Vinoř 2; 37 – Radonice 2; 38 – Radonice 1; 39 – Zeleneč 1; 40 – Hloubětín 1; 41 – Počernice 1; SAMOSTATNÉ HROBY: 42 – Brázdim 1; 43 – Čakovice 2; 44 – Vinoř 2; 45 – Počernice 2.

číslo	Název	Výpovědní hodnoty	Přesnost lokalizace	Zdroj	Datace
1	Veleň I	2	2	Povrch. sběry	B, C, D
2	Miškovice I	1	2	ADC	B, C
3	Podolanka I	1	2	ADC	B, C, D
4	Dřevčice I	1	2	ADC	B, C, D
5	Jenštejn IV	3	3	Povrch. sběry	B, C, D
6	Jenštejn II	2	2	Povrch. sběry	B, C, D
7	Čakovice I	1	2	ADC	D
8	Čakovice II	3	3	Povrch. sběry	B, C, D
9	Ctěníce I	3	3	Povrch. sběry	B, C, D
10	Vinoř III	1	2	ADC	D
11	Vinoř I	1	2	ADC	B, C, D
12	Jenštejn I	1	3	ADC	C, D
13	Jenštejn III	3	3	Povrch. sběry	B, C, D
14	Radonice I	2	2	Povrch. sběry	B, C, D
15	Letňany I	1	1	AMČR	C
16	Kbely I	1	1	ADC	B, C, D
17	Vinoř II	2	2	Povrch. sběry	B, C, D
18	Hloubětín I	1	2	ADC	A
19	Kyje II	1	2	AMČR	D
20	Počernice I	1	2	ADC	A
21	Počernice II	1	3	ADC	A, D
22	Počernice III	1	3	ADC	A
23	Počernice V	3	2	Povrch. sběry	B, C, D
24	Kyje I	1	2	ADC	B, C, D
25	Hostavice I	1	2	ADC	D

Katalog lokalit 2: Tabulka všech identifikovaných sídelních areálů.

Číslo	Název	Počet keramických zlomků	Hmotnost keramických zlomků (g)	Výzdoba jednohrotým rydlem	Výzdoba hřebenem	Výzdoba dvojhrotým rydlem	Výzdoba šroubovice	Okraje Kategorie A	Okraje Kategorie B	Okraje Kategorie C	Okraje Kategorie C
1	Veleň I	42	203	2	2	0	0	0	0	0	0
5	Jenštejn IV	26	179	4	3	0	0	0	0	1	1
6	Jenštejn II	50	307	8	1	0	2	0	0	1	0
8	Čakovice II	40	240	5	2	0	0	0	1	3	0
9	Ctěníce I	205	1498	25	1	2	1	0	1	9	1
13	Jenštejn III	37	542	6	5	0	1	0	0	1	0
14	Radonice I	86	512	17	5	3	2	0	0	4	2
23	Počernice V	21	140	3	0	2	0	0	0	0	0

Katalogu lokalit 1: Tabulka lokalit zachycených povrchovými sběry.

Poznámka: tabulka nezobrazuje lokalitu Vinoř II, protože nebyla zachycena v rámci této práce, ale díky povrchovým sběrům Michala Lutovského (ústní sdělení I. Štefana).

číslo	Název	Přesnost lokalizace	Počet hrobu	Zdroj	Datace
26	Třeboradice 1	2	11	ADČ	B, C
27	Veleň 1	2	1+	<i>Sláma 1977</i>	B, C
28	Dřevčice 1	2	1+	<i>Sláma 1977</i>	B, C
29	Přezletice 1	3	1+	ADČ	B, C
30	Přezletice 2	1	60	AMČR	B, C
31	Vinoř 3	1	24	<i>Chvátalová 2020</i>	B, C
32	Čakovice 1	2	5	<i>Sláma 1977</i>	C
33	Letňany 1	3	18	<i>Sláma 1977</i>	B, C
34	Letňany 2	2	5	<i>Sláma 1977</i>	B, C
35	Letňany 3	3	4	ADČ	C
36	Vinoř 2	2	1	ADČ	C
37	Radonice 2	3	1+	<i>Sláma 1977</i>	C
38	Radonice 1	3	10	<i>Sláma 1977</i>	B, C
39	Zeleneč 1	2	28+	ADČ	B, C
40	Hloubětín 1	2	11	<i>Sláma 1977</i>	B, C
41	Počernice 1	3	3	<i>Sláma 1977</i>	C
42	Brázdím 1	2	1	ADČ	C
43	Čakovice 2	3	1	<i>Sláma 1977</i>	B, C
44	Vinoř 2	2	1	ADČ	C
45	Počernice 2	2	1	ADČ	B, C

Katalog lokalit 4: Tabulka pohřebních areálů.

Název obce	První písemná zmínka	Zdroj
Brázdim	1290	<i>Profous 1947, 170</i>
Dřevčice	1052 (falzum)	<i>Profous 1947, 465</i>
Chvaly	1088 (falzum)	<i>Profous 1949, 76</i>
Jenštejn	1368	<i>Profous 1949, 126</i>
Popovice	1052 (falzum)	<i>Profous 1952, 435</i>
Praha-Čakovice	1167	<i>Profous 1947, 295</i>
Praha-Dolní Počernice	1323	<i>Profous 1952, 390</i>
Praha-Hloubětín	1207	<i>Profous 1947, 693</i>
Praha-Horní Počernice	1322	<i>Profous 1952, 391</i>
Praha-Kbely	1130	<i>Profous 1949, 216</i>
Praha-Letňany	1376	<i>Profous 1949, 511</i>
Praha-Satalice	1374	<i>Profous 1957, 13</i>
Praha-Třeboradice	1167	<i>Profous 1957, 364</i>
Praha-Vinoř	1088 (falzum)	<i>Profous 1952, 551</i>
Přezletice	1352	<i>Profous 1949, 472</i>
Radonice	1397	<i>Profous 1952, 525</i>
Svémyslice	1233	<i>Profous 1957, 244</i>
Veleň	1318	<i>Profous 1957, 489</i>
Zeleneč	1316	<i>Profous 1957, 770</i>

Katalog lokalit 5: Tabulka prvních zmínek o obcích v písemných pramenech.

Poznámka: tato tabulka zahrnuje pouze obce, které byly zmíněny před koncem 14. století.